

T. C.

**HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TARİH ANA BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

**MEMLÛKLARIN ANADOLU İLE TİCARİ
MÜNASEBETLERİ**

Muhammed YEŞİLMEN

ŞANLIURFA

2023

T. C.

**HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TARİH ANABİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

**MEMLÛKLARIN ANADOLU İLE TİCARİ
MÜNASEBETLERİ**

Muhammed YEŞİLMEN

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Efe DURMUŞ

ŞANLIURFA

2023

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Dr.Öğr.Üyesi Efe DURMUŞ danışmanlığında, Muhammed YEŞİLMEN'in hazırladığı “**Memlûkların Anadolu ile Ticari Münasebetleri**” konulu bu çalışma 25/07/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☒ Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	: Dr.Öğr.Üyesi Efe DURMUŞ	
Üye	: Doç.Dr. Ahmet SELÇUKOĞLU	
Üye	: Dr.Öğr.Üyesi Türker UYGUR	

Bu tezin Tarih Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

(Ünvanı, Adı, Soyadı)
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS

ORJİNALLİK RAPORU ve BEYAN FORMU

Doküman No : HRÜ-KYS-FRM-015
Yayın Tarihi : 30/03/2023
Revizyon No :
Revizyon Tarihi :
Sayfa No : 1 / 1

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	195224005
Adı / Soyadı	Muhammed YEŞİLMEN
Anabilim Dalı/Programı	Tarih/Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Memlûkların Anadolu ile Ticari Münasebetleri

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen “**Memlûkların Anadolu ile Ticari Münasebetleri**” çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 110 sayfalık kısmına ilişkin, 30/03/2023 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 22’dir. Ayrıca “**Memlûkların Anadolu ile Ticari Münasebetleri**” çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

30/03/2023
Muhammed YEŞİLMEN

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 30/03/2023

Dr. Öğr. Üyesi Efe DURMUŞ

ÖNSÖZ

Ticaret denilen olgu tanımlanmaya çalışıldığında; tarihi süreçler boyunca var olan toplumların, birbirilerinin ellerinde bulundurdıkları malların birbirilerinin ihtiyaçlarının karşılanması için yeri geldiğinde değişim yoluyla yeri geldiğinde ise para adı verilen değişim araçlarında rol oynayan metanın yardımıyla yapılan ve ihtiyaçların karşılanmasına sebep olan sisteme kısaca ticaret veya ticari sistem adı verilir. Bu bağlamda Memlûkler de muasırları olan devletler gibi kendi topraklarının içinde ticari münasebetlere girmişlerdir. Ayrıca kuruldukları bölge olan Akdeniz havzasında Venedik, Ceneviz, Altınorda, İlhanlı devletleri gibi çeşitli devletler ile de ticari münasebetlerini sürdürmüşlerdir. Bununla birlikte Memlûkler, Kızıldeniz vasıtasıyla da Yemen, Hindistan, Çin gibi devletler ile ticari münasebetlerini geliştirerek devletin ticaretini uluslararası ticaret seviyesine yükseltmiştir.

Bununla beraber Memlûkların ticaret yaptığı bir yer olarak Anadolu topraklarının gösterilmesi yanlış olmayacaktır. Zira Anadolu toprakları, tarihi açıdan büyük önem taşıyan Çin'den başlayarak Anadolu üzerinden Avrupa'ya aktarılan önemli ticaret yolu olan İpek Yolu'nun geçiş güzergâhının üzerinde bulunmaktaydı. Bu güzergâh üzerinde bulunuyor olması İpek yolu üzerinde varlığını sürdüren diğer devletler gibi Memlûkler devleti için de Anadolu vazgeçilmez bir bölge haline gelmesi kaçınılmaz olmuştur.

İşte Anadolu topraklarında var olan bu kaçınılmaz durumun Memlûkler devletinde doğurduğu ticari bağlar ve diğer devletlerle kurduğu siyasi münasebetler bizim Memlûkların ilişkilerini incelememize sebep olmuştur. Bizden önce Bahattin Keleş'in "Bahri Memlûklerde İktisadi ve Ticari Hayat" adlı doktora çalışmasının bu konu hakkında önemli bilgiler sunduğunu söylememiz icap eder. Bununla beraber Kürşat Solak'ın Doktora tezi olan "Memlûk Devletinin Anadolu Beylikleriyle Münasebetleri" adlı çalışması ise Memlûkların Anadolu Beylikleriyle yaptıkları siyasi ve ticari münasebetleri anlatması bakımından önemli çalışmalardan bir tanesini teşkil etmektedir. Bu konu hakkında yapılan bir diğer çalışma ise Altan Çetin'in "Memlûkler Döneminde Anadolu-Mısır İktisadi Münasebetleri" adlı Yüksek Lisans tezidir. Bizim bu çalışmada yapmaya çalıştığımız Memlûkların Anadolu'da bulunan devletlerin Memlûklerle olan ticari ilişkilerini ve dolaylı olarak Anadolu üzerinden Memlûkler

devletiyle ticari ilişkiler kurmuş olan devletlerin incelemelerini birleştirdiğimiz bir çalışma ortaya çıkartmaktır.

Tezimi sabırla inceleyerek bana kılavuzluk etmiş bulunan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Efe Durmuş hocama teşekkürlerimi bildiririm. Ayrıca aileme ve özellikle kardeşim Sema Yeşilmen'e de teşekkür ederim.

Muhammed YEŞİLMEN

ŞANLIURFA 2023

ÖZET
MEMLÛKLARIN ANADOLU İLE TİCARİ MÛNASEBETLERİ

YEŞİLMEN, Muhammed

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üye. Efe Durmuş

Mart, 2023, 108 sayfa

Anadolu tarihsel süreçleri bağlamında incelendiğinde birçok medeniyetin kuruluş ve gelişimsel süreçlerinin yaşandığı önemli uygarlık havzalarında biri olmuştur. Bu uygarlık körfezinin geçiş merkezi olması sebebiyle birçok uygarlığın kavşak noktası olmuştur. Bu gelişmiş ticaretin bir sonucu olarak Memlûklar devleti (1250-1517) de Anadolu topraklarında bulunan devletlerle ticari ve siyasi münasebetler kurmaya çalışmışlardır. Mısır, Anadolu, İran üçgeninde gelişen bütün çatışmaların esasında ticaret yollarına hakimiyet mücadelesi olduğu anlaşılmaktadır. Zengi, Eyyubi ve Memlûk devletleri daima Mısır ile Anadolu arasındaki coğrafyaya hakim olabilmek için mücadele etmiştir. Anadolu toprakları bu hakimiyet mücadelesine sahne olmuştur. İlhanlı-Memlûk mücadelesinden Osmanlı-Memlûk mücadelesine devredilen Yakındoğu hakimiyet mücadelesi ticari faaliyetleri de siyasi mücadeleyle paralel olarak etkilemiştir. Özellikle Memlûklar devletinin kuzey sınırları olan Anadolu'nun güneydoğu bölgesi ticari faaliyetlerin en yoğun yaşandığı yerler olmuştur. Memlûklar, Anadolu topraklarından geçen önemli ticaret yollarını ele geçirmeye çalışarak Anadolu'nun ticari gelirlerini elde etmeye çalışmışlardır. Bu sebeple; İlhanlılarla, Akkoyunlularla, Ramazanoğullarıyla, Dulkadiroğullarıyla, Osmanlı devletiyle ticaret yolları için siyasi mücadelelere girişmişlerdir. Bununla beraber mücadele ettikleri devletlerle ticari münasebetlerini devam ettirmişlerdir. Memlûkların Anadolu toprakları üzerinden geçen ticaret yollarının üzerindeki hâkimiyet çabasının zorunluluğunu oluşturan sebepler, Memlûklar devletinin bel kemiğini oluşturacak olan Memlûk ticaretinin Anadolu toprakları üzerinden geçiyor olması meselesi Memlûklar devletini ticaret yolları üzerinde hâkimiyete zorlamıştır. Memlûklar için Anadolu ticari münasebetlerini önemli kılan bir diğer sebep ise Memlûk lojistik malzemelerinin Anadolu toprakları üzerinden geçiyor olmasıdır. Özellikle köle ticareti Memlûk devletinin askeri unsurunu beslemesi

bakımından hayati bir öneme sahipti. Her Memlûk sultanı iktidarını güçlendirmek veya tahta geçmek için satın aldığı kölelerden asker yetiştirmişlerdi. Çünkü Memlûk sultanları satın alınan köleler arasından çıkıyordur. Zaten Memlûk askeri sistemi de bir çeşit köle savaşçı organizasyonu, eğitimi ve hiyerarşik yapısını içermekteydi.

Anahtar Kelimeler: Memlûklar, Ticaret Yolları, Anadolu, Ticaret.

ABSTRACT
COMMERCIAL RELATIONS OF THE MAMLUKS WITH ANATOLIA
YESILMEN, Muhammed
Master's Thesis
Department of History
Advisor: Asst. Prof. Efe Durmus
March, 2023, 108 pages

Anatolia; when examined in the context of historical processes, it has been one of the important civilization basins where the establishment and developmental processes of many civilizations have been experienced. It has been the crossroads of many civilizations due to being the transit center of this civilization gulf. As a result of this developed trade, the Mamluks (1250-1517) tried to establish commercial and political relations with the states in Anatolia. It is understood that all the conflicts that developed in the triangle of Egypt, Anatolia and Iran were essentially a struggle for dominance over trade routes. The Zangi, Ayyubid and Mamlūk states have always struggled to dominate the geography between Egypt and Anatolia. Anatolian lands were the scene of this struggle for dominance. The struggle for dominance in the Near East, which was transferred from the Ilkhanid-Mamlūk struggle to the Ottoman-Mamlūk struggle, affected commercial activities in parallel with the political struggle. Especially the southeastern region of Anatolia, which was the northern borders of the Mameluke state, was the most intensive commercial activity. Mamluks tried to capture the important trade routes passing through Anatolian lands and tried to obtain the commercial revenues of Anatolia. For this reason, they engaged in political struggles with the Ilkhanids, Akkoyunlu, Ramazanoğulları, Dulkadiroğulları and the Ottoman Empire for trade routes. However, they continued their commercial relations with the states they fought against. The reasons that constitute the necessity of the Mamluks' struggle for dominance over the trade routes passing through Anatolian lands, the fact that the Mamluk trade, which will form the backbone of the Mamluk state, passes through Anatolian lands, forced the Mamluk state to dominate over the trade routes. Another reason that made Anatolian trade relations important for the Mamluks was the passage of Mamluk logistical supplies through Anatolian lands. The slave trade in particular was

of vital importance in terms of feeding the military component of the Mamluk state. Every Mamluk sultan raised soldiers from the slaves he bought in order to strengthen his power or ascend to the throne. This is because Mamluk sultans would have emerged from among the purchased slaves. In fact, the Mamluk military system also included a kind of slave warrior organization, training and hierarchical structure.

Keywords: Mamluks, Trade Routes, Anatolia, Commerce.

MEMLÛKLARIN ANADOLU İLE TİCARİ MÛNASEBETLERİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖNSÖZ

III

ÖZET

V

ABSTRACT

VI

İÇİNDEKİLER

VII

KISALTMALAR

XII

GİRİŞ

1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEMLÛKLARIN TİCARİ SİSTEMİ

1.1. Anadolu'nun Ticaret Yolları

13

1.2. Anadolu'da Ticaretin Olduğu Şehirler

17

1.3. Tüccarlar

20

1.4. Para

23

1.5. Fiyatlar

25

1.6. Berid	26
1.7. Ulaşım	29
1.7.1. Kara Yolu Ulaşımı	29
1.7.2. Deniz Yolu Ulaşımı	29
1.8. Eşkıyalık Faaliyetleri	32
1.9. Pazarlar	33
1.10. Panayır-Fuarlar	34
1.11. Konaklama Faaliyetleri	36
1.12. Ambargolar	39

İKİNCİ BÖLÜM

MEMLÛKLARIN ANADOLU'DA HÂKİMİYET KURMAYA ÇALIŞAN DEVLETLERLE TİCARİ MÛNASEBETLERİ

2.1. Memlûk-Anadolu Selçuklu Devleti Arasında Ticari Mûnasebetleri	41
2.2. Memlûk-İlhanlılar Arası Ticari Mûnasebetleri	43
2.3. Memlûk-Altınorda Devletiyle Ticari Mûnasebetleri	49
2.4. Memlûk-Kilikya Ermenileriyle Ticari Mûnasebetleri	52
2.5. Memlûk-Anadolu Beylikleriyle Ticari Mûnasebetleri	56
2.6. Memlûk-Akkoyunlu Devletiyle Ticari Mûnasebetleri	58
2.7. Memlûk- Kadı Burhaneddin Devletiyle Ticari Mûnasebetleri	64
2.8. Memlûk-Dulkadiroğulları Beyliğiyle Ticari Mûnasebetleri	65
2.9. Memlûk-Ramazanoğulları Beyliğiyle Ticari Mûnasebetleri	67
2.10. Memlûk-Osmanlı Devletiyle Ticari Mûnasebetler	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEMLÛKLARIN ANADOLU İLE TİCARİ ÜRÜN AKIŞI

3.1. Memlûk-Anadolu Selçuklu Devletiyle Ticari Ürün Akışı	73
3.2. Memlûk-Anadolu Beylikleriyle Ticari Ürün Akışı	75
3.3. Memlûk-Bizans Devletiyle Ticari Ürün Akışı	77
3.4. Memlûk-İlhanlı Ticari Ürün Akışı	79
3.5. Memlûk-Timurlular Ticari Ürün Akışı	80
3.6. Memlûk-Ceneviz Ticari Ürün Akışı	81
3.7. Memlûk-Akkoyunlu Ticari Ürün Akışı	82
3.8. Memlûk-Osmanlı Devletiyle Ticari Ürün Akışı	83
SONUÇ	85
KAYNAKÇA	86

KISALTMALAR

C.:	Cilt
Bsm:	Basım
Çev:	Çeviren
D.G.B.İ.T.:	Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
Ed:	Editör
H:	Hicri
İA:	İslam Ansiklopedisi
İSAR:	İslam Tarih, Sanat Ve Kültürünü Araştırma Vakfı
S:	Sayfa
Thk:	Tahkik
TDAV:	Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TTK:	Türk Tarih Kurumu
V.d.:	Ve Diğer
Y:	Yıl

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu ve Önemi

Memlûkler, 1250-1517 yılları arasında Mısır merkez olmak üzere günümüz Filistin, Ürdün, Suriye ve Güneydoğu Anadolu topraklarının bulunduğu bölgede organize devlet yapılanması oluşturmuş bir devlettir. Bu devletin kurulduğu bölgede ve organize olduğu eş zamanlarda Orta Asya topraklarında devlet organizasyonunu tamamlamış olan Moğollar, İpek Yolu adı verilen ticaret yolunda bulunan ticari lokasyonları ele geçirerek Memlûkların topraklarına doğru ilerlemekteydi. Moğolların ilerleyişiyle beraber Moğol ordusu ile Memlûk ordusu Ayn-ı Calut savaşında savaşmış ve Moğol ordusunun yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Bununla beraber Moğol-Memlûk mücadelesi yeni başlamış bulunmaktaydı. Memlûkların kuzey toprakları diyebileceğimiz Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu toprakları, tarihi İpek Yolu'nun son durağı denilebilecek noktaları oluşturmaktaydı. Uzakdoğu'dan ve Hindistan'dan getirilen lüks ticaret ürün ve baharatlar bu coğrafi noktalar vasıtasıyla Avrupalı ticaret alıcılarının eline ulaşmaktaydı. Bu bağlamda tez çalışmasının amacı; kaynakları çerçevesinde, Anadolu ticaret yolları hakkında bilgiler sunmak ve Anadolu ticari tarihine katkı sağlamaya çalışmaktır. Böylece, önemi tarihimiz açısından Avrupa ve Asya arasındaki en önemli geçit yolu olan Anadolu'nun ticari canlılığı ve milletlerarası münasebetleri incelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın Konu Sınırı

Memlûkler, kurulduğu andan itibaren birçok beylik ve devletle hem siyasi hem ticari gibi pek çok konuda ilişki halinde olmuş önemli bir devlettir. Geniş bir zaman aralığında faaliyet gösteren bu devletin Anadolu ile ticari münasebetleri hakkında bilgi verilmeye çalışılarak belirli bir konu çerçevesi oluşturulmuştur.

Çalışmanın Zaman Sınırı

Memlûklar, 1250-1517 yılları arasında hüküm sürdüğü dönemlerde Anadolu topraklarında hâkimiyet kurmuş bir devlet olup birçok beylik ve devletle dolaylı olarak temas etmiş ve ticari münasebetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda çalışmanın zaman aralığı da 1250-1517 olmuştur.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışma evresinin birinci aşamasında, üzerinde çalışılacak konu arayışıyla literatür taraması yapıldı. İkinci aşamada, konu belirlendikten sonra konuya ait kaynaklar araştırılmaya başlandı. Öncelikle döneme ait ana kaynaklara ulaşmaya çalışıldı. Bununla beraber başka materyaller ve çağdaş kaynaklardan da yararlanıldı. Üçüncü aşamada, konuyla ilgili kaynaklar bulunduktan sonra tasniflendirme yapıldı. Dördüncü aşamada, elde edilen kaynaklar derlenip toparlandıktan sonra bu kaynaklar okunmaya başlandı. Okunan kitaplardan bilgiler toplandı. En son aşama olan beşinci aşamada, elde edilen bu ham bilgiler sonradan tek tek okunup konu başlıkları oluşturularak bu başlıklarla ilgili bilgiler işlenmeye çalışıldı. Bu anlamda elde edilen bilgiler kullanılarak ve yorumlanarak bazı sonuçlar çıkarılmaya çalışıldı ve tez oluşturuldu.

Bundan mütevellit, çalışma giriş ile birlikte üç bölüm olarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın giriş bölümünde tezde kullanılan ana kaynaklar tanıtılmaya çalışılacaktır. Birinci bölümde öncelikle Anadolu ticaretinde kullanılan yollar, tüccarlar, paralar gibi Anadolu ticaretini oluşturan unsurlar hakkında bilgiler verilmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde Memlûkların Anadolu'da bulunan devletlerle ticari ilişkileri anlatılmaya çalışılacaktır. Üçüncü bölümde Memlûkların Anadolu devletleriyle kurmuş olduğu ticari kontaklar sonucunda transfer edilen ticari mallar hakkında bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın Kaynakları

Arapça Kaynaklar

Makrizi

Memlûk tarihçilerinin en önemli tarihçilerinden biri Makrizidir. Makrizi'nin hem anne tarafından hem de baba tarafından birçok kişi ilimle uğraşmıştır. Makrizi farklı hocalardan fıkıh, hadis, kıraat, nahiv, edebiyat ve tarih alanlarında ders almıştır. Kahire muhtesibliği görevine tayin edildi. Bu görevinin getirdiği deneyimler sayesinde eserlerine ekonomik hayat hakkında önemli bilgiler eklemiş oldu. Bunların dışında hem başkentte hem de Suriye'de önemli görevler üstlendi. Burci Memlûklar dönemini sultanlarından el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî hükümdarlığı zamanında sultanla kurduğu iyi ilişkilerin bir sonucu olarak Müeyyediyye Medresesi'nin hadis hocalığı görevine tayin edildi. Sultan Şeyh el-Mahmûdî döneminde mevkisini kaybetti ve bundan sonraki kendini kitap yazmaya ve ibadete verdi. Hicri 834-839 (1430-1435) seneleri arasında Mekke'de hayatına devam etti. Mekkedeyken başka eserlerde yazmış bulunan Makrizi Hicri 845 (1441) yılında Kahire'de vefat etti.¹

İbn Furat

Memlûklar devletindeki önemli ailelerinden biri olan İbn Furat, Miladi 1334 yılında Kahire'de dünyaya gelmiştir. Önemli bir fıkıhçı ve hadis âlimi olarak meşhur olmuştur. İbni Furat H. 807 (M.1405) yılında vefat etmiştir. İbn Hacer yazdığı eserinde, İbn Furat'ı birçok defa kaynak olarak kullanmıştır. Eserinde Miladi 1396 yılına kadar İslam dünyasında yaşanmış olan olayları eserine kaydetmiştir. Bununla beraber İbn Hacer'in eserinde bahsettiğine göre yazar eserinin bir bölümünü yazıya geçirebilmiştir. İbn Furat Tarihi'nin dokuzuncu cildine kadar Viyana kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu ciltlerde Miladi 1107-1396 tarihine kadar olaylar kaydedilmiştir. Viyana kütüphanesinde bulunan İbn Furatın eseri meşhur oryantalist Jourdain tarafından incelenmiştir.²

¹ Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler Döneminin Öne Çıkan Vefayat Tabakat ve Teracim Eserleri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/2(2016):17.

² Şemsettin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müüverrihler*, 1.bsm, (İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991), 347.

İbn Tağriberdi

Ebu'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf b. Tağriberdî el-Atâbekî el-Yaşbuğavî (Başbuğavî) ez-Zâhirî, 812/1409-1410 (veya 813/1410-11) yılında Kâhire'de, günümüzde Kale Mahallesi'nde bulunan Sultan Hasan Medresesi'nin yakınındaki Emîr Muncuk Yûsufî'nin evinde doğmuştur. Babası Emîr Seyfeddin Tağriberdî Anadolu'dan getirilmiş bir Memlûktur. Annesinin kökeni hakkında net bilgi bilinmemekle beraber, bazıları annesinin Sultan Berkuk'un Türk kökenli cariyelerinden biri olduğunu söylemiştir.³ Eserinin başlangıcını Müslümanların Mısır'ın fethinden (641) yazarın vefatından bir sene öncesine (1467/873) kadar geçen sekizyüz yıllık dönemi kapsamaktadır. Yazar, eserinin önsözünde yazdığı kitabı hiçbir bürokratik yetkilinin teşvikiyle ve telkiniyle değil kendi isteğiyle yazdığını söylemiş olsa da eserin son kısımlarına doğru el-Melikü'z-Zâhir Çakmak'ın oğlu Emîr Muhammed'in isteğiyle eserini yazdığını söylemiştir. Yazar, eserini el-Melikü'l Zahir Çakmak'ın oğlu Emîr Muhammed'in yönetim zamanında bitirip ona eserini göstermek istemişse de, Emîr Muhammed'in hayatını erken yaşta kaybetmesi yüzünden bu amacına ulaşamamıştır.⁴

Yazar eserinde el-Aynî'nin İkdü'l-Cumân adlı eserinde uyguladığı metodolojik yöntemi tatbik etmiştir. Eser kronolojik bir sıra ile ilerlemektedir. İbn Tağriberdî her sultanın saltanat dönemlerini ayrı bölümler şeklinde incelemeye çalışmış, sultanlık dönemlerini toplumsal olaylar ve politik olaylarla kronolojik bir şekilde eserinde anlatmıştır. O, her yılın sonunda o yılın ölen kişileri, yaşanan salgın hastalıkları, yapılan mimari çalışmaları, yaşanan doğal afetleri (yangın, kıtlık), meydana gelen fiyat artışlarını eserinde yazmıştır. Bununla beraber bazen komşu ülkelerde yaşanan olaylar hakkında da bilgiler sunmuştur. Yazarın eserinde anlattığı bu kısımlar, yazarın doğrudan tanık olduğu olaylar olduğu için eserinde paylaşmış olduğu bilgiler oldukça değerlidir.⁵

³ Erkan Göksu, "İbn Tağriberdi ve Tarihçiliği", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8/26 (2008): 70.

⁴ Erkan Göksu, "İbn Tağriberdi ve Tarihçiliği", 76.

⁵ Erkan Göksu, "İbn Tağriberdi ve Tarihçiliği", 76.

Hatib el-Cevheri

Hatib el-Cevheri, dönemindeki ünlü tarihçilerinden olup hayatı hakkında fazla bulunmamakla beraber yazarın İbn Tağriberdi ile aynı zamanda yaşadığı bilinmektedir. Kahire'de doğmuş bulunan yazar döneminin âlimlerinden fıkıh, edebiyat ve tarih gibi konularda ders görmüştür. Daha sonra hatiplik görevi ve kadılık görevleri de yapan yazar devlet tarafından görevine son verilmesinden sonra kuyumculuk mesleğiyle de uğraşmıştır. Bununla beraber yazar kendi döneminde yaşayan tarihçilerin eserlerini incelemesi sonucunda tarihçilik mesleğine de merak salmıştır.

Yazarın eseri olan *Nüzhetü'n-nüfus*, genel bir İslam tarihi içeriğine sahip olsa da eserin 784 (1382) senesinden 849 (1446) yılı (vefeyat kısmı eksiktir) sonuna kadar olan kısımları Memlûk tarihçiliği açısından büyük önem taşımaktadır. Yazar eseri kronolojik olarak hazırlayıp olayları günü gününe kaydetmeye çalışmıştır. Eserinde sadece tarihi olayları almamış döneminin önemli görülen konuları hakkında da bilgiler sunmuştur. Yazar genellikle kendi döneminde yaşamış tarihçiler olan İbn Tağriberdi, Makrizi gibi tarihçilerin eserlerinden atıflarda bulunmuştur. Hatib el-Cevheri'nin diğer bir önemli eseri ise *İnbâü'l-hesr*'dir. Eserde olaylar zaman sırasına göre anlatılmaktadır ve Hicri 873-886 (1468-1481) seneleri arasında geçen olaylardan bahseder. Ayrıca Sultan Melikü'l-Eşref Kayıtbay'ın saltanat dönemi hakkında önemli bilgiler sunması eseri oldukça değerli kılmaktadır.⁶

Şehabettin İbn Fazlullah el Ömeri

El Ömeri olarak da bilinen yazar H.700 Dımaşk şehrinde dünyaya gelmiştir. Yazar Kahire ve Dımaşk şehirlerinde Kadı İbni Şuhba ve Şeyh Şemseddin el- İsfahani gibi döneminin önemli âlimlerinden çeşitli konularda dersler almıştır.⁷ Yazar; tarih, coğrafya, edebiyat, astronomi gibi birçok konuyu içeren bir eser kaleme almıştır ve eserinin 3. cildi Türkler ilgili olarak önemli bilgiler içermektedir. İbni Fazlullah el-Ömeri'nin H.8.Yüzyıla denk gelen eserleri, Memlûk devletinin yönetici kadroları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Eserin çeşitli bölümleri birçok Batı diline tercümeleri yapılarak yayınlanmıştır. Örneğin Quatremere, 3. cildin büyük bir kısmını

⁶ Fatih Yahya Ayaz, *Memluklerde Tarih ve Tarihçiler*, 1.bsm, (Ankara:TTK Yayınları, 2020), 119-120.

⁷ Şehabettin İbn Fazlullah El Ömeri, *Mesalikül Ebsar (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklerimiz)* çev. Ahsen Batur (İstanbul :Selenge Yayınları, 2014), 8.

eserine notlar düşürerek Fransızcaya çevirmiştir. Eser, 27 cilt halinde Kahire'de basılmıştır.⁸

Ebul Fida

Memlûk tarihçiliğinin vazgeçilmez önemli kaynaklarından biri de Ebü'l-Fida'nın *Kitabü Takvimi'l-büldan* adlı coğrafi eseridir. Yazar, kitabının önsözünde eserini kendinden önceki eserlerde eksikliğini görmüş olduğu enlem boylam gibi konuların eksik verildiği ve yazdığı bu eseriyle var olan eksiklikleri gidermeye çalıştığını belirtmiştir. Eser iki kısım olarak ele alınmıştır. Birinci kısımda genel bir coğrafi bilgi verilmeye çalışılmıştır. Kuzey ve güney yarım küre, ekvator, okyanus ve denizler, göl, nehir ve dağlar gibi genel coğrafi bilgiler verilmeye çalışılmıştır. İkinci kısmı ise kendi döneminde yaşanan ve sosyal bölgelere ayrılan bölgeler hakkında bilgiler sunulmaktadır. Yeryüzünün sosyal bölgeler olarak 8 kısıma ayrıldığını söyleyen yazar ikinci kısmı Arap yarımadasından başlatmaktadır.⁹ Bölgeler tarif edilirken, bölgenin sınırları coğrafi konumları sonra bölgede bulunan şehirler ve beldeler hakkında bilgiler sunulmaktadır. Eserin Mısır ve Şam bölgelerinden bahsedilen kısımları Memlûklar dönemi araştırmaları açısından ayrıca ehemmiyet arz etmektedir.¹⁰

İbn Devadari

İbnü'd-Devadari'nin *Kenzü'd-dürer ve Cami'u'l-gurer* isimli eseri de bu kısımda özellikle zikredilmesi gereken kaynaklardandır. Eserin müellifi Seyfeddin Ebu Bekir b. Abdullah b. Aybek ed-Devadari hakkında, kendisinin verdiği bilgiler dışında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Bunlara göre dedesi Aybek ve babası Cemaleddin Abdullah Memlûk olup, babası Memlûk Devleti'nde önemli vazifeler yürütmüştür. Onun görevleri sayesinde birçok önemli devlet adamı ile tanışma ve çeşitli olayları görme imkânı bulan yazar, bunları eserine de yansıtmıştır. Yazar İbnü' d-Devadari, ilme olan merakı ve tarihe duyduğu alaka sebebiyle dokuz ciltten müteşekkil umumi tarihini kaleme almış, eserine verdiği genel ismin dışında her cilde ayrı bir ad da vermiştir. Memlûk tarihini konu edinen devletin kuruluşundan Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun'un ilk dönemine kadar olan kısmı muhtevi VIII. ciltle, bu noktadan 736 (1335) senesine

⁸ El Ömeri, *Mesalikül Ebsar (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)*, 11.

⁹ Fatih Yahya Ayaz, *Memlûklerde Tarih ve Tarihçiler*, 199-200.

¹⁰ Fatih Yahya Ayaz, *Memlûklerde Tarih ve Tarihçiler*, 200.

kadarki devreyi içerir. VIII. cilt Ulrich Haarmann, tarafından neşredilmiştir. IX. Cilt ise Hans Robert Roemer tarafından neşredilmiştir.¹¹

Farsça Kaynaklar

Kerimüddin Mahmud Aksarayı

Ailesinin kökeninin Aksaray şehrinden geldiği düşünülen Kerimüddin Mahmud Aksarayı, İlhanlı tarihçiliği için önemli rol oynamaktadır. Yazar kendi çağının gerektirdiği şekilde İslami ilimlerde, Arap ve Fars edebiyatı üzerine eğitimler almıştır. Böylece Arap ve Fars edebiyatında kendini uzman denebilecek bir seviyeye çıkarmıştır. Yazar, İlhanlı hükümdarları Abaka Han ve Argun Han dönemlerinde İlhanlı bürokrasisinde önemli görevlerde yer almış olan Mücirüddin Emirşah'ın 1302 yılına kadar hizmetinde bulunmuştur. Daha sonra İlhanlı hükümdarı olan Gazan Han döneminde önce Anadolu'daki vakıfların mütevekilliği görevine getirilmiş, daha sonra ise Aksaray kalesinin kale muhafızlığı görevine getirilmiştir.¹² Fars edebiyatı eğitiminin bir sonucu olarak yazar 1323 yılında yazmış olduğu Farsça bir edebiyat eserini İlhanlıların Anadolu valisi olan Timurtaş'a ithaf etmiştir.¹³ Yazarın Müsameratü'l-Ahbar adlı eseri dört bölümden oluşmaktadır. Eserin birinci bölümü takvimlerden bahsetmekle beraber ikinci bölümü Hz. Muhammed'in hayatından Abbasiler'e kadar olan dönemi kapsar. Üçüncü bölümü Selçuklu devletinin kuruluşundan Anadolu Selçuklu hükümdarı 2. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine kadar olan olayları anlatır. Dördüncü bölümü ise 13. yüzyılın ikinci yarısından 14. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan zaman dilimini anlatan kısımdır.¹⁴

¹¹ Fatih Yahya Ayaz, *Memluklerde Tarih ve Tarihçiler*, 29-30.

¹² İsmail Aka "Kerimüddin Aksarayı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 2/293.

¹³ Aydın Taneri, "Müsameratü'l Ahbar'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4/6 (1966): 129.

¹⁴ İsmail Aka "Kerimüddin Aksarayı", 293.

Aziz bin Erdeşir Esterabadi

Bezm-u Rezm adlı tarihi eseriyle tanınmış olan yazarın hakkındaki bilgiler İbn Arabşah'ın eserinde aktardıklarına dayanmaktadır. Yazarın Celayirli sultanının hizmetinde önemli nedimlerden olduğu söylenilmektedir. Timur'un Bağdat şehrini kuşatıp ele geçirmesi sonucunda Meşhed'e gitmiştir. Meşhed şehrinin de Timur'un ordular tarafından ele geçirilmesi neticesinde yazar şehri kuşatan ordu tarafından Timur'un oğlu Miranşah'ın yanına götürüldü. Miranşah ile beraber katılacağı seferde Ergani yakınlarında Kadı Burhaneddin Ahmed'in yanına kaçmayı başaran yazar, Sivas'ta yaşadığı esnada şehrin Memlûk ordusu tarafından kuşatıldığı ve Kadı Burhaneddin'in öldürülmesi olaylarından sonra tam olarak neler yaptığı hakkında bilgiler azdır. Yazarın en önemli eseri Bezm-u Rezm'dir. Yazarın eserini 4 cilt olarak yazmayı planladığını bunun 1.cildinin H.800 yılına kadar yazdığını bilinmektedir.¹⁵

Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini

Yazar gençlik yıllarında devlet işlerinde Tebriz, Bağdat, Şiraz ve Isfahan gibi şehirlerde devletin önemli bürokratik kademelerinde görevlerde bulunmuştur. Bununla beraber devletin muhasebe hizmetleri görevlerinde bulunmuştur.¹⁶ Yazarın Zafername adlı eseri Hz. Muhammed'in hayatından İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır'ın hükümdarlığının son yıllarını kapsamaktadır. Eserin içerisinde bulunan 25.000 Arapça şiir Arap tarihi hakkında bilgi vermekle beraber 30.000 beyit ise Moğol tarihi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.¹⁷

Yazarın bir diğer eseri coğrafya alanında yazılmış bulunan Nüzhetül Kulub adlı eseridir. Eser giriş bölümünde dünya kozmografyası hakkında bilgiler verdikten sonra birinci makale dediği kısımda madenler, bitkiler ve hayvanlar hakkında bilgiler sunmaktadır. İkinci makale adını verdiği bölümde insanın hakkında bilgiler vermekte ve üçüncü makale dediği kısımda ise Ülkelerin coğrafyası, yolları (ağırlıklı olarak İran ülkesi) anlatılarak eser tamamlanmaktadır.¹⁸ Eser, ilk olarak 1897 yılında Paris şehrinde neşredilmiştir. 1915 yılında G.Le Strange eserin coğrafya bölümünü karşılaştırmalı

¹⁵ Tahsin Yazıcı, "Aziz b.Erdeşir Esterabadi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/438.

¹⁶ Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *Tarih-i Güzide*, çev.Mürsel Öztürk (Ankara: TTK Yayınları, 2018), XLII.

¹⁷ Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *Tarih-i Güzide*, XLV.

¹⁸ Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *Tarih-i Güzide*, XLVII-XLVIII.

olarak inceledikten sonra Gib Vakfı Neşriyatında basmış daha sonra eseri İngilizceye çevirmiştir.¹⁹ Çalışmada Kazvini'nin Nüzhetül Kulub adlı eserinden Anadolu şehirleri hakkında paylaştığı önemli bilgiler kullanılmaya çalışıldı.

Ermeni Kaynakları

Korykoslu Hayton

Korykoslu Hayton günümüzde Mersin'e bağlı Kız kalesinde dünyaya gelmiştir. Kilikya Ermeni krallığında önemli bir konumda olduğu düşünülmektedir. Kendi yaşadığı dönemin siyasal olaylarında etkili rol oynamıştır. Papa V.Clementin kaldığı Poitiers şehrine ve İran'a yolculuklarda bulunmuştur.²⁰ Yazarın en önemli eseri olan Flos Historiarum Terre Orientis (Doğu Ülkelerinin Altın Çağının Tarihi) adlı eseri olduğunu söylemek mümkündür. Eser yazarın sınıflandırmasına göre giriş bölümü ve dört kitap olarak kısımlara ayrılmaktadır. Eserin giriş kısmında yazarın Müslüman topraklarına özellikle de Memlûk toprakları üzerine yapılması gereken Haçlı seferleri hakkında yapılan planlamaları anlatmaktadır. Yazar 1. kitap diye adlandırdığı kitapta, ülkelerin tarihi ve coğrafi özellikleri hakkında bilgiler vererek okuyucusunu bilgilendirmeye çalışmaktadır. 2. Kitapta Asya kıtasının tarihi ve İslamiyet'in doğuşuyla beraber başlayıp İslamiyet'in gelişme sürecinin tarihini anlatmaya çalışır. 3. Kitabı ise Moğolların tarih sahnesine çıkışı ve bu çıkışıyla beraber Moğol devletlerinin gelişim süreci, Cengiz Handan sonra kurulan Moğol devletleri hakkında bilgiler sunmaktadır. 4. Kitapta ise kitabın yazılış amacı olan Haçlı seferlerinin Müslümanlar üzerine nasıl yapılması gerektiği hakkındaki plan ve tavsiyelerin yer aldığı bir bölüm olması bakımından büyük önem taşımaktadır.²¹

Aknerli Grigor

Yazarın hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Yazarın doğum tarihi hakkında net bilgiler bulunmamakla beraber yazarın 1335 yılında yaklaşık olarak 85 yaşında öldüğü düşünülmektedir. Yazarın aslının Kilikya bölgesinden olduğu tahmin edilmektedir. 1273 yılında 23 yaşında olduğu tahmin edilmekle beraber 1228-1273

¹⁹Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *Tarih-i Güzide*, XLIX.

²⁰ Mehmet Ali Budak, "Açıklamalı Bir Kaynak Denemesi: Türkler Ve Moğollar Hakkında Bilgi Veren X-XV Yüzyıllara Ait Seyyahlar ve Seyahatname Türündeki Eserleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 253/128 (2021): 264.

²¹ Fatih Orta, "Doğu Ülkelerinin Altın Çağı, Yazar: Korykoslu Hayton", *Libri Dergisi*, 3 (2017): 480-481.

yılları arasında yaşanmış olan olayları başka eserlerden yazdığı tahmin edilmektedir.²² Yazdığı eserde Grigor Sultan Baybars'ın Kilikya toprakları üzerine yapmış bulunduğu askeri harekâtı, Kilikya topraklarının yakılıp yıkılması durumunu, Memlûklerle yapılan muharebeler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Grigor eserini Ermeni kralı Hetum'un ölümü ve ondan sonra Kilikya tahtına çıkan Leo'nun hükümdarlığıyla eserine son verir.²³

Gregory Abu'l Farac

Yazar, M.1225 yılında Malatya'da doğmuştur. Babasının Malatya'nın İbra köyünden olması dolayısıyla kendisine İbnu-l İbri lakabı verilmiştir. Babasının da destekleri sayesinde İbranice, Arapça, Süryanice ve Grekçe dillerini öğrendi. Moğol istilasını olduğu esnada Malatya'da bulunan babasıyla beraber Antakya'ya göç etti. Antakya'nın Memlûk devletinin eline geçmesi sebebiyle Trablusşam'a geçip burada Nesturi kilisesinde Ya'kub adlı Hristiyan bir âlimden ilahiyat ve hekimlik dersleri almıştır.²⁴

Yazarın birçok önemli eseri bulunmakla beraber Kronografya, Tarihüzzaman adlı eseri önemli eserlerindendir. Eser bir dünya tarihi olma özelliğine sahiptir. Eser, Hz. Âdem'den başlayarak Moğollara kadarki tarihsel süreçleri anlatmıştır. Özellikle Moğollar döneminde yazarın olayları gözlemlemiş bulunması eseri daha da önemli bir hale getirmiştir. Esere daha sonraki zamanlarda adı bilinmeyen bir yazar tarafından 1297 yılına kadar yaşanmış olayların bir zeylini yazmıştır. Eserin Süryanice metnini Paul Bedjan 1890 yılında Paris'te neşretmiş, Ömer Rıza Doğrul ise bu neşir esas alınarak İngilizceye yapılan çeviri metnini Türkçe'ye çevirmiştir.²⁵ Çalışmada Ebul Ferec'in Tarihi Ebu'l Ferec adlı eserinde dönemin ticareti ve ticari ilişkileri hakkında paylaştığı önemli bilgilerden faydalanıldı.

²² Aknerli Grigor, *Okçu Milletlerin Tarihi (MoğolTarihi)*, çev.Hrand D.Andreasyan, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1954), IX.

²³ Hrand D.Andreasyan, "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", *Tarih Dergisi*, 1/2 (1950): 419.

²⁴ Abdükerim Özaydın, "İbnu'l İbri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/92.

²⁵ Abdükerim Özaydın, "İbnu'l İbri", 21/93.

Araştırma Eserler

Bu çalışmada yukarıda saymaya çalışılan eserlerle birlikte tetkik edilmiş eserlerden de istifade edildi. İbrahim Gök, “el-Bağdadi, XIII Ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü: Merâsidü'l-İttılâ ve Anadolu'ya Dair Kayıtları”²⁶ adlı makalesinde Memlûkler dönemi Anadolu topraklarının ticareti hakkında bilgiler sunduğu için bu çalışmadan istifade edildi. Gene Bahri Memlûklar dönemindeki çalışmalarıyla tanınan Bahattin Keleş'in *Bahri Memlûklerde İktisadi ve Ticari Hayat*²⁷ adlı eserinden dönemin ticari ilişkiler kısımlarından faydalanıldı.

Çalışmada Faruk Sümer'in, *Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*²⁸ eserinden yararlanıldı. Bir diğer tetkik eser de Osmanlı-Memlûk ticareti hakkında önemli bilgiler paylaşan Yüksel Muslu'ya aittir. Onun, *Osmanlılar ve Memlûkler İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*²⁹ adlı eserinde bulunan önemli bilgilerden yararlanmaya çalışıldı. Memlûk-İlhanlı devletinin ilişkilerinin Sultan Kalavun devri hakkında Ramazan Şeşen, *Sultan Kalavun ve Oğlu el Melikül Eşref Devri*,³⁰ adlı eseri de kullanılan bir diğer çalışmadır. Gene İlhanlı tarihi denildiğinde önemli tetkik eserlerden olan Bertold Spuler'in, *İran Moğolları Siyaset İdare ve Kültür*³¹ adlı eserinde bulunan Memlûk-İlhanlı ticari ilişkileri hakkındaki önemli bilgileri çalışmada kullanılan bir başka kaynaktır. İlhan Erdem ve Kazım Paydaş'ın *Akkoyunlular Devleti Tarihi* adlı eserinde Memlûk-Akkoyunlu münasebetleri hakkında önemli bilgiler kullanıldı. Akkoyunlu tarihi hakkında önemli bilgiler veren John E.Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, Memlûk-Dulkadiroğulları beyliği ilişkileri hakkında önemli bilgiler sunan Refet Yınanç'ın *Dulkadir Beyliği* adlı eserleri de kullanılan diğer çalışmalar arasında yerini almaktadır.

²⁶ Halil İbrahim Gök, “ XIII Ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü: Merâsidü'l-İttılâ,, Ve Anadolu'ya Dair Kayıtları”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/1(2015): 123-160.

²⁷ Bahattin Keleş, *Bahri Memlûklerde Ticari ve İktisadi Hayat*, 1.bsm ,(İstanbul: Siyer Yayınları, 2018).

²⁸ Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, 1.bsm, (İstanbul: TDAV, 1985).

²⁹ Yüksel Muslu, *Osmanlılar ve Memlûkler İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*, çev. Zeynep Rona (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016).

³⁰ Ramazan Şeşen, *Sultan Kalavun ve Oğlu El Melikül Eşref Devri*, 1.bsm, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018).

³¹ Bertold Spuler. *İran Moğolları Siyaset İdare ve Kültür*, çev. Cemal Köprülü (Ankara: TTK Yayınları, 2011).

Orta Çağ'da Kullanılan En Önemli Ticaret Güzergâhları: İpek ve Baharat Yolu

Çin'den başlayıp Orta Asya üzerinde Avrupa'ya ulaşan tarihi kervan yoluna İpek Yolu adı verilmektedir. İpek yolu ismini ilk kez Alman Coğrafyacı Von Richtofen kullanmıştır. Arapça kaynaklarda et-Tarîku'l-Harîr, İngilizce kaynaklarda Great Silk Road adıyla anılan bu ticaret yolunu birçok milletten tüccarlar kullanmıştır ve ticaretin büyük çoğunluğunun bu yoldan geçerek gerçekleştirildiği için Kral Yolu olarak da isimlendirilmiştir. İpek Yolu, büyük ticaret yollarını birbirine bağlayan tarihte ticaret kervanlarının en uzun süre kullandıkları ana ticaret yolların en ünlüsüdür.³² İpek yolunun güzergâhı Çin'den başlayarak Orta Asya ve İran toprakları üzerinden Mezopotamya topraklarına, oradan da Antakya ve Sur şehirlerine bağlanan bağlanmaktaydı.³³ İpek yolundan; Çin'den gelen ipek, Güneydoğu Asya ve Hindistan'dan getirilen baharat gibi ticaret ürünleri Akdeniz dünyasının tercih etmiş olduğu en önemli ticari ürünlerdi. Ticaretin olumlu bir tarafı Akdeniz uygarlığındaki medeniyetler ile Uzakdoğu arasındaki medeniyetler arasında ilişkilerin yaşanmasıdır.³⁴

İpek Yolu'nun deniz yolu diyebileceğimiz ticaret yolu da bulunmaktaydı. Çin denizinde Changan şehrinden çıkan gemiler, ipek ve değerli malları Seylan adasına taşımaktaydı. Seylan adası üzerinden taşınan mallar Basra Körfezi üzerinden Übülle limanına aktarılırdı. Übülle şehrinden gönderilen mallar burada Medain ve Hire şehirlerine gönderilirdi. Medain ve Hire şehirlerinden kalkan gemiler bir kısmı Güney Arabistan ve Yemen üzerine hareket ederken diğer kısmı ise Afrika'nın limanlarına doğru hareket etmekteydi. Güney Arabistan ve Yemen üzerinden aktarılan ticari mallar ise Mısır'ın İskenderiye limanına taşınır ve buradan da Bizanslı tüccarlar vasıtasıyla fildişi, buhur, hint hıyarı, zümrüt gibi ticari ürünler Bizanslı tüccarlarla buluşurdu.³⁵

İpek yolu ticaretinin batıdaki en uç noktasını İstanbul şehri oluşturmaktaydı. Bizans'ın en önemli ticari şehri İstanbul'du. Şehir, doğu-batı arasında var olan ticaret için vazgeçilmez merkez olarak önemini korumaktaydı. Orta Çağ'da İstanbul'a dünyanın her yerinden gemiler gelmekteydi ve bu gemiler Haliç'e demir atardı.³⁶ Bizans

³² Güray Kirpik, "Haçlılar Ve İpek Yolu", *Bilig Dergisi*, 61 (2012): 173-174.

³³ Nebi Bozkurt, "İpek Yolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/369.

³⁴ Güray Kirpik, "Haçlılar Ve İpek Yolu", 176.

³⁵ Nebi Bozkurt, "İpek Yolu", 22/371.

³⁶ Reşat Ekrem Koçu, *Bizans Tarihi*, (İstanbul :Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1934), 19.

devletinin ticari açıdan aktif olması ve pazarlarında dünyanın farklı yerlerinden tüccarlar gelerek ticaret yapması sonucunda Bizans toprakları ticaretten büyük bir gelir elde ederdi. Dünya ticaret yollarının kesiştiği noktada İstanbul, doğu ile batı arasındaki merkezi konumu sebebiyle uluslararası ticaretin merkezi olmuştur. Bununla beraber İstanbul şehri tüccarların mallarını sakladığı bir ticari depo görevi de görmekteydi. İstanbul'a gelen tüccarlardan aldığı pazar ve gümrük vergisi hesaplandığında yıllık hazineye 7.300.000 altın akçe hazineye aktarıldığı hesaplanmıştır.³⁷

İpek yolunun Anadolu'daki Kuzey varış noktasında Trabzon limanı bulunmaktaydı. Mesudi, Trabzon'u anlatırken şehrin Karadeniz'e sahilinin bulunduğundan, şehre her yıl Müslüman, Rum, Ermeni tacirler uğradığından bahsetmektedir. Trabzon şehrinin Karadeniz'e kıyısının bulunduğundan bahseder.³⁸ İpek yolu ticaretinde Arapların aktif ticari rolleri bulunmaktaydı. Araplar; Hindistan'a, Çin'e Endonezya'ya, Kore'ye ve Asya'nın farklı bölgelerine ticari seyahatlerde bulunmaktaydı. Arap tüccarların İpek Yolu'ndaki kökeni çok eskilere dayanır. Onlar Çin'den batı topraklarına ipeği getirmişler ve batıya ipeği tanıtmışlardır. İpek ticareti kervanlarla İran toprakları üzerinden sağlanır, İran devletine de gümrük vergisi ödenmekteydi.³⁹ Ayrıca Orta Çağ'da Çin'e yolculuk eden Müslüman tüccarlar Çin'e kadar olan topraklarda bulunan ticari yollarda bulunan şehirlerde oteller inşa ederek ticari yolculukta bulunan tüccarlara rahatlık ve kolaylık sağlamaya çalışmışlardır.⁴⁰

İpek Yolu'nda ticaret yapan bir diğer grup Yahudilerdi. Yahudiler, dil konusunda oldukça yetenekli tüccarlardı. Yahudi tüccarlar Farsça, Arapça, Latince, İspanyolca, Frenkçe ve Slavca dillerini oldukça iyi bir şekilde konuşabilmekteydi. Ticari üsleri genellikle Akdeniz bölgesindeydi. Onlar istikrarlı bir şekilde Hindistan ve Çin'e ticari seyahatlerde bulunmaktaydı. Medine'de, Mekke'de ve Konstantinopolis'teki pazarlara hareket etmekle beraber Yahudi tüccarlar, Doğu bölgelerinden getirilen misk,

³⁷ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğunun Tarihi*, çev. A.Göke Bozkurt (İstanbul: İlgi Yayınları, 2006), 97.

³⁸ Mesudi, *Murucu Zeheb*, çev. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2004), 66.

³⁹ Benedikt Koehler, *İslamın Erken Döneminde Kapitalizmin Doğuşu*, çev: İsmail Kurun 1.bsm, (Ankara: Liberte Yayınları, 2016), 38.

⁴⁰ Benedikt Koehler, *İslamın Erken Döneminde*, 279.

kafur, öd ağacı ve diğer önemli baharatların Fırat ve Dicle nehirlerinde taşımacılığını yapmaktaydı.⁴¹

Abbasiler devrinde İpek Yolu’da Mısır’dan değerli kumaşlar, Suriye’den madeni eşyalar, Yemen’den Günlük ağacından Buhur, Lübnan şehrinden camdan imal edilmiş eşyalar, İran’dan ise halılar, işlemeli kumaşlar ve nakışlı işler Abbasilerin merkezi olan Bağdat şehrine taşınmaktaydı.⁴²

Uluslararası arenada kullanılan diğer bir ticaret yolu da Baharat yoludur. Baharat yolunu genel olarak Hindistan’dan gelen ticaret yolları ile Basra körfezi üzerinden Kızıldeniz’e doğru hareketler oluşturuyordu. Kızıldeniz üzerinden İskenderiye’ye ulaşan baharat yolunda baharat, ipek ve kıymetli mücevherler İskenderiye şehri üzerinden Avrupalı alıcılarla buluşuyorlardı.⁴³

⁴¹ Peter Frankopan, *İpek Yolu Alternatif Dünya Tarihi*, çev:Mengü Günmen 1.bsm, (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018), 217.

⁴² Philip K.Hitti, *Arap Tarihinin Mimarları*, çev:Ali Zengin (İstanbul: Risale Yayınları, 1995) 104.

⁴³ J.J.Saunders, *A History Of A Medieval İslam*, (London: Routledge and K. Paul, 1965), 136.

BİRİNCİ BÖLÜM: MEMLÛKLARIN TİCARİ SİSTEMİ

1.1. Anadolu'nun Ticaret Yolları

Ticareti yapılan ürünler ve ticari ilişkilerde ön plana çıkan şehirler kadar ticaret yapılan yollar da önemli bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Zira ticari dinamiği sağlayan bu unsurlar arz-talep-ulaşım dengesini sağlamada son derece önemli etkenlerdir. Bu durum ayrıca transit görevi gören devletlerin kalkınmasında büyük bir paya sahiptir. Bu bağlamda Orta Çağ'da Anadolu coğrafyası önemli ticaret yollarına sahip bir bölge olarak ticaret dinamiğini sağlamaktaydı. Bu ticari dinamiğin bir ayağı da Memlûkların kullandığı ticaret yollarıdır. Örneğin Memlûkların kullandığı ticaret yollarından biri Suğdak-Boğazlar-Mısır yoludur. Bu yol hakkında Kalkaşendi, *Subhu'l-Aşa* adlı eserinde Memlûklar devletiyle Bizans devleti arasında yapılan anlaşmada Suğdak limanından Mısır'a gelecek olan tüccarlara zorluk çıkarılmamasından⁴⁴ bahsetmektedir.

Memlûklar dönemi köle ticaretinin yapıldığı bir diğer güzergah daha sonra terk edildiği düşünülen Kastamonu-Sinop-Mısır yoludur. Sultan Baybars'ın hükümdarlığının ilk zamanlarında Memlûklar köle ticareti ile Sinop ve Kastamonu üzerinden köleler getirilirdi. Daha sonra bu ticaret yolunun Memlûklar tarafından kullanılmamasının sebebi Memlûklar ile İlhanlılar arasında gerçekleşen Elbistan savaşının etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu kanaate varılmasına sebep olan şey İbn Said ile Ebu'l Fida arasındaki ifade farklılıklarıdır. Ebu'l Fida, coğrafya eserini yazarken çoğu kez İbn Said'i kaynak olarak göstermiştir. İbn Said Kastamonu şehrini anlatırken bu şehirden kölelerin getirildiğinden bahseder.⁴⁵ Ebu'l Fida ise Kastamonu'yu anlatırken bu şehrin Pervaneoğulları tarafından yönetildiğinden bahsedip kölelerin getirilmesinden bahsetmez.⁴⁶ Bunun sebebi, İlhanlıların Elbistan yenilgisinden sonra Pervaneoğullarına baskı yaparak bu topraklar üzerinden köle ticaretinin yasaklamış olması olabilir.

⁴⁴ Ebu'l Abbas Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Kalkaşendi, *Şubhu'l-A'sâ fî Şinâ'ati'l-İnşâ*, (Kahire: Daru'l-Kutubu's-Sultaniye, 1919), 14/73.

⁴⁵ Murat Keçiş, "XIII ve XIV. Yüzyıl Bizans ve İslam Kaynaklarına Göre Kuzeybatı Anadolu Yol Ağları", *Belleken Dergisi*, 77/280 (2013): 866.

⁴⁶ Ebu'l-Fida, *Ebü'l-Fida Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017), 312.

Memlûkların kara yolu olarak kullandığı bir diğer ticari yol ise İstanbul-Şam yoludur. Bu yol hakkında bildiklerimizi Makrizi'nin *Kitab-ı Sülûk* adlı eserinden öğrenmekteyiz. Kaynakta geçtiğine göre İstanbul'a Hicri 787 yılında Memlûk devletinin elçileri gelmiştir. Bu elçiler, Memlûk sultanının hediyelerini ve mektubunu takdim eder. Bu durum göstermektedir ki, Memlûk sultanı Mısır ile İstanbul arasında ticaretin devamlılığını istemektedir.⁴⁷

Memlûk kaynaklarında bahsedilen bir diğer yol ise Antalya ve Alanya-İskenderiye ticaret yoludur. İbn Battuta, Antalya hakkında Antalya'nın Alanya denizinde kıyısı olan bir şehir olduğundan ve halkının tümüyle Türkmenlerden olduğundan bahseder. Ayrıca Kahire, İskenderiye ve Suriye tüccarlarının bu şehirden gelip alışveriş yaptıklarından da bahseder. Kerestesinin bolluğundan dolayı buradan yüklenen balyalar İskenderiye, Dimyat ve öteki Mısır limanlarına gönderilmiştir.⁴⁸ Makrizi'nin bu şehirden çıkan ticaret gemilerinin İskenderiye şehrine ulaşmadan korsanlar tarafından saldırıya uğradığından⁴⁹ bahsetmesi 15.yy'da Alanya-İskenderiye şehri arasındaki ticaret yolunun aktifliğini göstermektedir.

Başka bir ticaret yolu Teynât-Mısır arasındadır. Bu yol hakkında bilgilerimizi el-Bağdadi'den almaktayız. el-Bağdadi, Teynât şehrinin isim kökünün incir kelimesinin çoğulu olduğunu söylemiştir. Sonra şehrin Şam denizi kıyısında, Misis'in yakınlarında bir limanı olduğundan ve bu limandan çıkan gemilerin buradan ahşap yüklenip Mısır'a götürüldüğünden⁵⁰ bahseder.

Memlûk kaynaklarında Anadolu'da var olan ticaret yollarından biri olan Elbistan-Akşehir yolu hakkındaki bilgileri İbn Hacer'in *İnbau'l-Gumr* adlı eserinden öğrenmekteyiz. Kaynağa göre, Memlûkların, H.10 Zilkade 841/M. 5 Mayıs 1438'de Akşehir-Elbistan yolunu kapatıp tüccarların ticaret yapmasını engelleyen Salim bin Hasan üzerine sefer düzenlendiğinden⁵¹ bahsederek Akşehir-Elbistan yolu hakkında bilgiler sunmaktadır. Bir diğer ticaret yolu Divriği-Rahbe yoludur. Bu yol için Sayrafi;

⁴⁷ Takiyuddîn Ebu'l Abbas Ahmet b. Ali el-Makrizi, *Kitab-ı Sülûk li Marifeti Düvel el-Mülûk*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ata 1.bsm, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 5/178.

⁴⁸ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta et-Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev:A.Sait Aykut 2.bsm, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 1/402.

⁴⁹ Makrizi, *Kitab-ı Sülûk*, 5/152.

⁵⁰ H. İbrahim Gök, "XIII ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü: Merâsidü'l-İttılâ' ve Anadolu'ya Dair Kayıtları", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/1 (2014): 142.

⁵¹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâ'ü'l-gumr bi-ebnâ'i'l-'umr*, ed. Hasan Habeşi (Kahire: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1969), 4/74.

Divriği ile Rahbe arasındaki yolu tüccarların, hacıların ve misafirlerin⁵² kullandığını anlatır.

Bir diğer Memlûk yolu Malatya ve çevresindeki ticaret yollarıdır. Malatya'nın çevresindeki yollardan bir tanesi Malatya ile Besni arası yoldur. Bu yol hakkındaki bilgimizi İbn Eca'dan almaktayız. İbn Eca, Malatya ile Besni arasındaki yoldan geçen bir kafilenin saldırıya uğradığından⁵³ bahseder. Malatya ile bağlantılı bir diğer yol ise Malatya-Hısnı Mansur yoludur. Bu yol hakkında Ebu'l-Fida eserinde "*Memlûk ordusu Malatya üzerine sefer düzenlediğinde Halep üzerinden Antep'e, oradan Hısn-ı Mansur ile Malatya arasında bulunan Kameriddin Hanı'na varır ve ordu orada duraklar*"⁵⁴ demektedir.

Sivas'a bağlanan bir diğer ticaret yolu ise Sivas-Halep yoludur. Bu konu hakkındaki bilgilerimizi İbn Abdüzzahir'den alıyoruz. İbn Abdüzzahir, Sultan Baybars'ın hayatını anlatırken Sultan Baybars'ın Kıpçak diyarlarından kaçırılarak önce Sivas'a, daha sonra Halep'te bulunan İbn Kılıç Hanı'na götürüldüğünden bahsederek⁵⁵ Kıpçak diyarları ile Sivas ve Halep arasında var olan köle ticareti yolu hakkında bilgiler sunar. Halep-Antep-İran güzergâhlarındaki ticaret yolu hakkındaki bilgilerimiz Memlûk Sultanı Kalavun ile İlhanlı Sultanı Ahmet Teküder arasındaki mektuplaşmalara dayanır. Kalavun'un Melik Ahmet'e yazdığı mektupta Rahba, Ayntab, Birecik'teki naiplere, yolculara ve tüccarlara yapılan saldırıların durdurulmasını emrettiği⁵⁶ görülmektedir.

Yine önemli bir yol diğer bölgelerden Bilad-ı Ermen bölgesine yapılan ticaret yoludur. İbn Abdüzzahir, Memlûklar ile Ermeni krallığı arasında yapılan anlaşmadan bahseder. Anlaşmadan öğrendiğimiz kadarıyla Bilad-ı Ermen topraklarına Bilad-Rum, Bilad-ı Mağrib, Bilad-Irak, Bilad-ı Acem tüccarlarının⁵⁷ gelip buluştuğunu ve bu vesileyle ticaret yollarının güzergahı görülebilmektedir. Bilad-Ermen'in Bilad-ı Rum ile yaptığı ticarete örnek olarak bir yağma hadisesi mevcuttur. Bilad-ı Rum ile Bilad-ı

⁵² Ali bin Davud El-Cevheri Es-Sayrafi, *Nüzhet en-Nufûs ve'l-Ebdan fî Tevârîh ez-Zemân*, yay. Hasan Habeşi, (Kahire: Matbaa Dâru'l-Kutub,1971), 3/256.

⁵³ İbn Eca, Muhammed b.Mahmud b.Ecâ et-Türkî, *İbn Eca Seyahatnamesi*, çev.Mehmet Şeker (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 47-48.

⁵⁴ Ebul Fida, *Muhtasar fî Ahbar-i Beşer*, Muhammed Abdullatif El Hatib 1.bsm, (Kahire: El Matbaati'l Husseyiniyye'l Mısıriyye, basım tarihi yok), 4/75.

⁵⁵ İbn Abdüzzahir, *Teşrifül Eyyam ve'l-Usur fî Sireti'l Melik El Mansur*, nşr.. Murad Kamil (Kahire: 1961), 262.

⁵⁶ Seyfeddin Ebu Bekir b. Abdullah b. Aybek ed-Devadari, *Kenzü'd-dürer ve cami'u'l-gurer*, nşr.Ulrich Haarmann (Kahire: 1972), 8/257.; İbn Abdüzzahir,*Teşrifül Eyyam*, 9.

⁵⁷İbn Abdüzzahir, *Teşrifül Eyyam*, 99-100.

Ermen arasındaki ticaret yolunda kurşun, fıstık, pamuk taşıyan⁵⁸ kervan Türkmenler tarafından saldırıya uğramış ve Heraklia civarında 80 kadar büyük Hristiyan tüccar öldürülmüştür.⁵⁹

Kaynaklarda geçen bir diğer ticaret yolu da Halep-Ayas ticaret yoludur. Ayas, Akdeniz'in önemli liman kentlerinden birisi olmuştur ve tarih boyunca bölgedeki önemli ticaret merkezlerinden biri olmayı sürdürmüştür.⁶⁰ Bu ticaret yolu hakkındaki bilgileri Yusufi'den almaktayız. Yusufi, Ayas'ta karşılaştığı Mardin asıllı bir tüccarın Halep üzerinden Ayas, Sis ve çevresine sık sık bu bölgelere ticari seyahatler⁶¹ yaptığıyla ilgili bilgiler sunmaktadır.

Güneyde ticaret yolu üzerinde bulunan bir diğer şehir de Nusaybin'dir. Nusaybin, el-Cezîre bölgesinde olup mamur bir şehirdir. Musul'dan Şam'a giden kervan yolu üzerinde bulunmaktadır. Sincâr ile arasında 9 fersahlık mesafe bulunmaktadır. Nusaybin, suyun bol bulunduğu bir şehir olarak geçmektedir. Şehrin ortasından akarsu geçer. Âmid şehri ile arası yolculuk dört gün sürer. Harrân topraklarından Rum memleketine gitmek isteyen biri Nusaybin şehrinden geçer.⁶² Kaynaklarda geçtiğine göre bir diğer ticaret yolu da Harran-Resulayn-Bağdat güzergâhıdır.⁶³

Güney tarafında bulunan ticaret yolları Mısır üzerinden deniz yoluyla Kıbrıs adasına ulaşmaktaydı. Bununla birlikte Mısır üzerinden Beyrut'a oradan da Halep'e ulaşılmaktadır. Halep'ten hareketle Birecik'e, Birecik'ten Urfa'ya oradan Haramiburça oradan Hamdine oradan Diyarbakır'a oradan da Hasankeyf'e ulaşılmaktaydı. Hasankeyf'den sonra sırasıyla Siirt ve Van'a oradan da Tebriz'e ulaşılmaktadır.⁶⁴

⁵⁸ Baybars el-Mansuri, *Zübdetül Fikre fî Tarihi Hicre*, thk. Donald Richard, 1.bsm, (Beyrut: Camiül Hukuku'l Muhafaza, 1998), 216.

⁵⁹ Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul 2.bsm, (Ankara: TTK Yayınları, 1987), 2/595.

⁶⁰ Ahmet Sağlam, *Memluk Sultanı Nasır Muhammed b.Kalavun'un Siyasi Faaliyetleri* (Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 301.

⁶¹ Musa b. Muhammed b. Yahya el-Yusufi, *Nüzhetü'n-nazır fî sireti'l-Meliki'n-Nasır*, Thk. Ahmed Hutayt 1.bsm, (Beyrut 1986), 407.

⁶² H. İbrahim Gök, "XIII ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü: Merâsidü'l-İttılâ' ve Anadolu'ya Dair Kayıtları", 158.

⁶³ Bedreddin Mahmut el-Ayni, *Ikdu'l Cuman fî Tarihi Ehli'z-Zaman*, thk. Muhammed Muhammed Emin (Kahire: Darül Kutub ve'l-Vesaik el-Kavmiyye, 2010), 1/69.

⁶⁴ Ali Mıynat, "Batılı Seyyahların Gözüyle Hasankeyf", *I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi Sempozyumu*, (Batman: 15-17 Nisan 2008), ed. Adnan Çevik, Salim Çöhçe (Batman: Esen Matbaacılık, 2009), 185.

1.2. Anadolu’da Ticaretin Olduğu Şehirler

Memlûklar, Anadolu üzerinden yaptığı ticari ilişkiler pekçok şehre uğramış ve bu şehirlerle ticari bağlar geliştirmişlerdi. Memlûkların ticaret yaptığı şehirlerden biri olan Alanya şehrini İbn Battuta, şöyle tasvir etmektedir:

“Rum diyarı diye bilinen bu ülke, dünyanın belki en güzel memleketi! Allah Teâla güzellikleri öbür ülkelere ayrı ayrı dağıtırken burada hepsini bir araya toplamış! Dünyanın en güzel insanları, en temiz kıyafetli halkı burada yaşar ve en leziz yemekler de burada pişer. Allah Teâla’nın yarattığı kullar içinde en şefkatli olanlar buranın halkıdır. Bu yüzden şöyle denilir: "Bolluk ve bereket Şam diyarında, sevgi ve merhamet ise Rum'da. ”⁶⁵

Memlûkların Anadolu toprakları üzerinde uğradığı ticari şehirlerden biri Antep şehriydi. Ebu’l Fida, Antep şehrini anlatırken bu şehrin tüccarlar ve misafirler tarafından sıkça gidilen bir yer olduğundan bahsetmektedir.⁶⁶

Memlûkların Anadolu’da ticaret için uğradığı bir başka şehir Ayas şehriydi. Akdeniz’den Asya’nın içlerine doğru geçişi sağlayan ticari mallardan önemli bir vergi geliri sağlayan Ermeniler kentin tahrip olması ile bu geliri kaybetmişlerdir. Şehrin gelirinin günlük bin dinardan olduğunu aylık gelirinin otuz bin dinarı bulduğunu söylenmektedir. Şehirde şarap üreten dört yüz imalatçı bulunduğunu ve altı yüz bağının bulunduğu bahsedilir. Bununla birlikte yedi yüz bin dirhem olan tuz madeni bulunduğu, çok farklı çeşitlerde meyveleri bulunan iki yüz on altı bahçeden söz edilerek şehrin sahip olduğu zenginlik vurgulanmıştır.⁶⁷

Memlûkların Anadolu üzerinden yaptığı ticarete uğrak noktalardan biri olan Bursa şehri hakkında Johannes Schiltberger şu bilgileri aktarmaktadır:

“Türkiye’nin başkenti Bursa’dır. Bursa, iki yüz bin haneden oluşur ve sekiz tane, Hristiyan, Müslüman veya Yahudi olduğuna bakılmaksızın fakirlerin kaldığı hastahanesi vardır. Aşağıda belirtilen büyük yerler dışında, şehre ait üç yüz hisar vardır. Bunlardan birincisinin adı Asia’dır (Efesus, Ayasuluğ). İncil’i yazan

⁶⁵ İbn Battuta *İbn Battuta Seyahatnamesi*, 1/401.

⁶⁶ Ebu’l Fida, *Ebu’l Fida Coğrafyası*, 228.

⁶⁷ Ahmet Sağlam, *Memluk Sultanı Nasır Muhammed b.Kalavun’un Siyasi Faaliyetleri*,302.

*Havarilerden Johannes'in mezarı oradadır. Buna, Müslüman dilinde Edein (Aydın) denilen güzel memleket de dâhildir. Buna köylerde Hoches derler”.*⁶⁸

Memlûkların ticaret için uğradığı şehirlerden biri de Sivas şehriydi. İlhanlı tarihçisi Zekeriya Kazvini, Sivas halkının ticaretle uğraştığından bahseder.⁶⁹ Keza Hamdullah Müstevfi-i Kazvini, İran'ın hâkimiyet alanlarını doğuda Belh ve Amuderya'ya kadar uzanan bölge olarak tanımlamıştır. Ama batı sınırını Konya şehri olarak tanımlarken güneybatı sınırını ise Niksar ile Sis vilayetleri arasında ve Suriye ile karşı komşu olarak tayin etmiştir. Sultaniye'den Konya'ya giden anayol tarif edilirken Sivas yol tarifinde anlatılmamıştır. Bunun sebebi Olcayto döneminde yerleştirilen mesafe taşlarının belirsizleşmesi yazarın sınırları tanımlarken karmaşaya düşmesini açıklamaktadır. Müstevfi'den önce yaşayan Kaşani, Sivas'ı 1317 yılında Rum'un sınırı olarak tanımlamıştır.⁷⁰ Bununla beraber Sivas ticari aktifliğinin getirdiği bir sonuç olarak Anadolu'nun en büyük ticari borsası şehrine dönüşmüştü.⁷¹

Divriği için Hamdullah Müstevfi, şehrin birkaç büyük bahçesinin bulunduğunu ve şehrin yıllık gelirinin 40.300 dinar tutarında olduğunu belirtmiştir.⁷² Hamdullah Müstevfi, Akşehir hakkında Akşehir'in Erzincan'a 7 fersah mesafelik yürüyüşü uzaklığında olduğunu ve şehrin yıllık gelirinin hesaplandığında toplamda 135.000 dinarlık bir meblağ tuttuğundan bahsetmiştir.⁷³

Malatya, güzel suyu olan, surları bulunan ve yedi kalesi olan güzel bir şehirdir. Bu kalelerin adları; Muşar, Kuvmî, Karahisar, Kederbirit, Kal'atü Akca, Nuhamam ve Ekrad kaleleridir. Malatya'nın birçok köyü bulunmaktaydı. Malatya, Memlûk Sultanı Kalavun zamanında fethedilmiştir.⁷⁴ Hamdullah Müstevfi, Nüzhetü'l-Kulub adlı eserinde Malatya'nın güzel bir ikliminin bulunduğunu geniş otlak alanlarının olduğunu

⁶⁸ Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında* çev:Turgut Akpınar 3.bsm, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997) 101.

⁶⁹ Murat Ağarı, *Zekeriya Kazvini'nin Asarül Bilad ve Ahbaru'l İbadı*, çev.Murat Ağarı (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009), 273.

⁷⁰ Charles Melville, “Moğol Yönetimi Altında Anadolu”, *Cambridge Türkiye Tarihi*, ed.Kate Fleet çev.Ali Özdamar 1.bsm, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), 1/120.

⁷¹ Refik Turan, Güray Kırpık, “Selçuklu Döneminde Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (Ankara: T.C.Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007), 42.

⁷² Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *The Geographical Part of the Nuzhat Al Qulub*, translate, G Le Strange (Leyden: E.J. Brill, 1919), 96.

⁷³ Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *The Geographical Part of the Nuzhat Al Qulub*, 96

⁷⁴ Şükrü Çetin, *XV.Yüzyıl Memlûk Kaynaklarından Zubdetü Keşful Memâlik ve Sosyal-Kültürel Açından Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 41.

ve tarım ürünü olarak üzüm, mısır ve pamuğun bol miktarlarda bulunduğu bahseder.⁷⁵ İbn Sasra, Malatya ile Sümeysat arasında gemiyle taşımacılık⁷⁶ yapıldığından bahseder.

Joseph Barbaro, Memlûklar dönemi Malatya şehri hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır. Barbaro, önce Erzincan'dan yola çıktıktan sonra küçük şehirler olduğunu söylediği Cymis, Arapgir ve Casseg şehirlerine ulaştığından bahseder. Daha sonra ticaretin merkezi durumunda olan ve Memlûklar ülkesinin sınırında güzel bir şehir olduğunu belirttiği Malatya'yaya vardığını anlatır. Barbaro, Malatya'nın coğrafi özelliklerinden bahsederken şehrin Erzincan'dan tarafından Malatya'ya kadar çok fazla dağlar ve derelerin olduğundan bahseder ve buranın yollarının bütününün taşlık olduğunu da ekler.⁷⁷

Memlûkların ticaret için uğradığı ticari noktalardan biri de Mardin idi. Marco Polo seyahatnamesinde Mardin'de tüccar ve zanaatkarlar sınıfının kalabalık bir şekilde bulunduğu ve şehirde pamuk ekildiğinden bahseder.⁷⁸ İbn Battuta ise Mardin hakkında şehrin dağın üzerine kurulduğunu, çarşılarının hareketli olduğunu söyler. Ayrıca şehrin kendi adıyla anılan yünden dokunmuş elbiselerinin olduğundan da bahseder.⁷⁹

Memlûkların ticaret için uğradığı durak noktası şehirlerden biri de Nusaybin idi. Sincâr ile arasında 9 fersahlık mesafe bulunmaktaydı. Nusaybin suyun bol bulunduğu bir şehir olarak geçmektedir. Şehrin ortasından akarsu geçer. Âmid şehri ile arası yolculuk dört gün sürer. Harrân topraklarından Rum memleketine gitmek isteyen biri Nusaybin'den geçer.⁸⁰ Bununla beraber İbn Battuta Nusaybin'e vardığında şehirde üretilen gülsuyu ve revnakların eşsiz olduğunu ama şehrin esas kısmının harap olduğundan bahseder.⁸¹

⁷⁵ Hamdullah Müstevfî-yi Kazvini, *The Geographical Part of the Nuzhat Al Qulub*, 98-99.

⁷⁶ Muhammed b.Muhammed İbn Sasrâ, *el-Durretü'l-Mudi'e fi'l-Devleti'z-Zahiriye (A Chronicle of Damascus 1389-1397)* thk.William M.Brinner (Berkeley, 1963), 205.

⁷⁷ Josaphat Barbaro, *Anadoluya Ve İrana Seyahat* çev: Tufan Gündüz 3.bsm, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016), 102.

⁷⁸ Marco Polo, *Dünyanın Hikaye Edilişi Harikalar Kitabı*, çev: Işık Ergüden 3.bsm, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019), 75.

⁷⁹ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, 338.

⁸⁰ İbrahim Gök, "XIII Ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü: Merâsidü'l-İttılâ' Ve Anadolu'ya Dair Kayıtları", 158.

⁸¹ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, 337.

1.3. Tüccarlar

Memlûkların toplumsal unsurlarının sınıflandırılmasında Memlûk toplumu toplam yedi sınıfa ayrılmaktadır ve toplumsal sınıflandırmada Memlûk tüccarları, üst düzey ve orta halli tüccarlar olarak ikiye ayrılmıştır⁸² Nitekim Orta Çağ'da ticaret son derece önemliydi ve bunun en önde gelen unsurlarından birini tüccarlar oluşturmaktaydı. Bunun yanında tüccarların kullandığı limanlar da ticaretin bir başka ayağını oluşturmaktaydı. Bu bağlamda Memlûkların kullandığı ticari limanlar Doğu tarafından Kızıldeniz'deki Ayzâb limanı⁸³, batı tarafından Akdeniz'de kıyısı olan İskenderiye⁸⁴ ile Dimyât limanları⁸⁵ ve güney tarafındandan Yemen topraklarına ait olan Aden limanlarıydı.⁸⁶ Bu sayılan limanlara Çin, Yemen, Venedik, Hindistan ve Ceneviz'den çok fazla tüccarlar gelmekteydi.

Memlûk hükümdarları ticaretin gelişmesi için birtakım müdahalelerde bulunmuşlardır. Sultan Baybars'ın İskenderiye'de ticareti teşvik etmek için tüccarlar üzerinde büyük yük olan vergileri kaldırması bu duruma örnek gösterilebilir. Sultan Kalavun, uluslararası ticari ilişkileri geliştirmeye çalışmaktaydı. Bu uğurda Sultan Kalavun'un, 1288 yılında Çinli, Hindistanlı, Yemenli ve diğer tüccarların Mısır ve Şam topraklarına girişlerini kolaylaştırmak amacıyla bu ülkelerden gelen tüccarlara pasaport benzeri bir belge dağıtması⁸⁷ Memlûk hükümdarlarının ticareti geliştirmeye çalıştığına dair bir diğer örnek olarak gösterilebilir.

Memlûk şehirlerinde üretim sektörünün gelişimi ve ticari alışverişin artışıyla doğru orantılı olarak Yakındoğu ve Akdeniz havzasının iç ve dış ticareti artmıştır. Kahire ve Şam gibi önemli Memlûk şehirlerinde büyük esnaf ve zanaatkârların ürettiği ticari mallara ulaşım oldukça kolaylaşmıştır. Memlûklar diğer devletlerle yaptığı ticari antlaşmalar sayesinde, dünyanın her yerinden gelen tüccarlar rahatça dolaşarak kendilerine verilen ayrıcalık ve ticari fırsatları değerlendirip ticari işlerini

⁸² Bahattin Keleş, *Bahri Memlûklerde İktisadi ve Ticari Hayat*, 156.

⁸³ Ebu'l Fida, *Ebu'l Fida Coğrafyası*, 120.

⁸⁴ Ebu'l Fida, *Ebu'l Fida Coğrafyası*, 117.

⁸⁵ Ebu'l Fida, *Ebu'l Fida Coğrafyası*, 113.

⁸⁶ Bedreddin El-Ayni, *İkdül Cuman*, 2/303.

⁸⁷ İbn Furat, *Tarihi İbn Furat*, nşr. Kostantin Züreyk (Beyrut: Matbaati'l Amerikaniyye, 1939), 8/65-66.; W. Heyd, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, çev: Enver Ziya Karal 2.bsm, (Ankara: TTK Yayınları, 2000), 477.

sürdürmekteydiler. Bu ticari hareketlilik Şam ve Kahire gibi şehirlerin dışındaki diğer liman şehirlerinde de sürdürülmekteydi.⁸⁸

Üretim sanayisinin bulunduğu ve ticaret hacminin yoğunlukta olduğu Memlûk şehirlerinde tüccar sınıfı, devletin sunduğu ayrıcalıklardan yararlanarak oldukça rahat ve özgür hareket etmekteydi. İçlerinde Müslüman ve gayrimüslim tüccarların oluşturduğu ticarî hareketlilik, istihdam olanaklarını arttırmıştır. Şehirlerde artan istihdam imkânlarının sonucu olarak, şehirlere göç artmıştır. Şehirlere göçün tek sebebinin tüccarların oluşturduğu istihdam alanının açılmasıyla açıklamak oldukça yanlış olur. Çünkü göçü teşvik eden sebepler arasında güvenlik, kuraklık gibi başkaca etmenler de vardı.⁸⁹

Memlûk devletinde, devletin işlerine ve ticari sorunlara Memlûk yönetici sınıfına mensup kadınlar, hükümdarların gözdeleleri ve cariyeleri de müdahale edebilmekteydi. Memlûk yönetici sınıfında bulunan kadınların müdahalesine örnek olarak 1336 yılında Nâzırü'l-Hâs Neşve, bazı tüccarların mallarına el koymuş, emirler tüccarlar için şefaet istemişlerdir. Sultan bunları dinlememiştir. Bunun üzerine tüccarlar, Sultanın gözdesi olan Sitt Hadaka Dâde'nin araya girmesiyle sıkıntılarına bir çözüm bulmuşlardır. Cariyelerin devlet işlerindeki etkisine dair bir diğer örnek ise bir cariyeye olan Dimaşklı Şarkıcı Akbâî'nin kızı Dünya, Sultan Şaban'dan 1377'de şarkıcılardan toplanan verginin hafifletilmesini talep etmiş ve bu talebi kabul edilerek yerine getirilmiştir.⁹⁰ Memlûklar devrinde az sayıda da olsa kadınların ticari hayatta varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. Buna örnek olarak 1380 yılında hacca giden ve vefat haberi geldiğinde servetine el konulan bir kadın tüccarın varlığıdır. Bununla birlikte Karimi ve Harrubi ailelerine mensup kadın tüccarların da bulunduğu bilinmektedir.⁹¹

Anadolu transit ticaret konumu dolayısıyla her zaman uluslararası tüccarların uğrak noktası haline gelmiştir. Örneğin Safiyüddin Abdülaziz bin Siryan El-Hilli adlı

⁸⁸ Adnan Kara, “Memlûk Toplumu: Sosyal Yapı, Şehirler ve İktisadi Faaliyetler Üzerine Bir Bakış”, *Prof.Dr.Eşref Buharalıya Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar-2*, Ed.Alparslan Demir (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2017), 639.

⁸⁹ Adnan Kara, “Memlûk Toplumu” 642.

⁹⁰ Fatma Akkuş Yiğit, “Memluk Devletinde Hareme Dair Bazı Tespitler”, *17.Türk Tarih Kongresi* (Ankara: 15-17 Eylül 2014), 3/108.

⁹¹ Altan Çetin, *Memlûkler Dönemi Mısır-Anadolu İktisadi Münasebetleri*, (Yüksek Lisans Tezi: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 103.

şahıs, 677 yılında Hille şehrinde doğmuştur. Asıl mesleği şairlik olmasına rağmen ticaretle de uğraşmış Şam, Mardin, Mısır ve diğer başka yerlere giderek oralarda da ticari münasebetlerde bulunmuştur.⁹²

Son olarak Memlûk tüccarları Anadolu'nun bütün topraklarında faaliyet göstermekteydi. Bahri Memlûklar zamanında Memlûk tüccarları Samsun yakınlarında bulunan Geyve beyliğinin topraklarına kadar ulaşmışlardı.⁹³ Bununla beraber Burci Memlûklar dönemindeyse Memlûk tüccarları Anadolu'nun iç taraflarında ticari faaliyetlerini sürdürmekle beraber, kıyı şeritlerini Avrupa kökenli tüccarların hâkimiyetine bırakmıştır.⁹⁴

1.4. Para

Memlûklar döneminde esas itibariyle üç çeşit para tedavüldeydi. Bunlar; dinar, dirhem ve bakırdan mamul fels adlı paralardı. Bu paralar genellikle onları bastıran sultanların adıyla anılmaktaydı.⁹⁵

1250 yılında Memlûkların Mısır'da iktidara geldikleri dönemle birlikte ekonomik istikrarsızlık başlamıştı. Bu istikrarsızlığın sebebi, düzenli bir siyasi rejimin bulunmamasıydı. Daha sonra ise Memlûkların Hint Okyanusu'ndaki ticaret faaliyetlerini sürekli taciz eden Venedik ve Portekiz gibi devletlerin varlığı ekonomiyi daha da istikrarsız hale getirmekteydi⁹⁶

Paranın yüzyıllar boyunca oranlarının üzerinde sürekli oynanması tüccarların Memlûk parasına olan güvenini iyice azaltmıştı. 13. yüzyılda ise Memlûkların Mısır ve Suriye paralarındaki gümüş oranları oldukça fazla miktardaydı.⁹⁷ Sultan Baybars döneminde Memlûk piyasasına Haçlıların sürdükleri düşük değerli Yafa Dirhemleri, Memlûk ekonomisini özellikle Suriye bölgesinde ekonomiyi alt üst etti.⁹⁸ 14.yüzyıl

⁹² İbn Hacer Askalani, *Ed Dürerü'l Kamine Fi Ayani'l Mi'eti's-Samine*, nşr.Muhammed Seyyid Cadelhak (Kahire 1966-1967), 2/69.

⁹³ El Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, 164.

⁹⁴ W. Heyd, *Yakınoğu Ticaret Tarihi*, 614.

⁹⁵ Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler*, 2.bsm, (İstanbul:İSAM Yayınları, 2020), 114-115.

⁹⁶ Catherine Eagleton, *Paranın Tarihi*, çev.Fadime Kahya (İstanbul:İş Bankası Yayınları, 2011), 139.

⁹⁷ Rudi Paul Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, çev: Ayda Arel 1.bsm, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008), 99.

⁹⁸ Ahmet N.Özdal, *Ortaçağ Ekonomisi ve Müslüman Tüccarlar*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2016), 127.

başlarında durumlar değişmeye başladığı görülür. Memlûklarda olduğu gibi Anadolu Selçukluları ve İlhanlıların paralarındaki gümüş oranı da iyice düşmüştü.⁹⁹

14. yüzyılın sonundan itibaren Memlûk topraklarında Venedik altın dukaları dolaşmaktaydı ve istikrarlı olmaları nedeniyle tüccarlar, Venedik altınlarını Memlûk paralarına tercih etmekteydi. Venedik dukaları o kadar fazla tercih edilmekteydi ki Memlûk sultanları Venedik dukasının gücünü kırmaya çalışmış ve çeşitli girişimlerden sonra dukaya eşdeğer bir altın sikke bastırmayı başarmışlardı. Bu sikke 1425 yılında Sultan el-Melik el-Eşref Barsbay (1422-1437) tarafından bastırılan ve onun adını taşıyan Eşrefi dinarlarıydı. Dinarın ağırlığı 3,41 gramdı ve dinardaki altın oranı oldukça fazlaydı. Bu sikke İran’da Osmanlı topraklarında ve Hindistan’da bilinen bir sikke haline gelmişti.¹⁰⁰

İbn İyas, Kansu Gavri dönemindeki paranın ayarlarıyla ilgili şu bilgileri paylaşır; *“Kansu Gavri, kötülüklerine gelince bunlar çok fazlaydı. Hükümdarlığı zamanında daha önce konmamış vergiler koydu. Altın, gümüş ve para ile çok oynadı. Bütün paraları karışık (düşük değerli) bakırdı. Hiçbir yerde kullanılması caiz değildi. Her ay hisbe teşkilatına 2700 dinar vergi koymuştu. Darphaneye aylık vergi yüklemişti. Oradaki görevliler alenen altın ve gümüşe bakır kurşun katardı. Altın eşreflerin tanesi 12 gümüş yarımliğa eşitti”*.¹⁰¹

Memlûk devletiyle Anadolu devletleri karşılıklı olarak birbirilerinin paralarını kullanmışlardır. Beylikler devri Anadolu’sunda İlhanlı devletinin parası, Floransa florini ile birlikte Mısır’ın altın dinarları da kullanılan paralar arasındadır.¹⁰² Memlûkların Anadolu kökenli olarak kullandığı paralardan biri Karamanoğullarının bastığı Karamaniye dirhemleridir. Bu dirhem Kahire’de kullanılmış ve hatta Memlûk paralarından daha çok tercih edilir olmuştu. Bu yüzden H.834 yılında Sultanın yayınlamış olduğu fermana göre Karamaniye dirheminin, Lengiye dirheminin, Kıbrıs dirheminin vb. birkaç dirhem çeşidinin tüccarlar ve sarraflar tarafından kullanılmasının yasaklanmasına ve onların yerine hükümetin bastığı paraların kullanılması gerektiğine

⁹⁹ Ahmet N. Özdal, *Ortaçağ Ekonomisi*, 154.

¹⁰⁰ Catherine Eagleton, *Paranın Tarihi*, 139.

¹⁰¹ İbn İyas, *Yavuz’un Mısırı Fethi*, çev: Ramazan Şeşen. 2.bsm, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018), 85-86.

¹⁰² Sezgin Güçlüay, *Selçuklular Döneminde Ortadoğuda Ticaret (XI-XII.Yüzyıllar)*, 1.bsm, (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2019), 108.

karar verilmişti.¹⁰³ Memlûkların Anadolu kökenli kullandığı paralardan biri de Ermeni krallığına ait olan paralardır. Ermenilerin kullandığı bu paralara Takvorin¹⁰⁴ adı verilmekteydi. Bu para dirhem cinsindendi.

Memlûklar paraları bazı zamanlarda Anadolu’da bulunan darphanelerde basılmıştır. Anadolu’da kullanılan darphanelerden bir tanesi Alaiye darphanesidir. Sultan Nasır Muhammed’in hükümdarlık yaptığı zamana tarihlendirilen paranın ağırlığı 1,65 gramdır. Paranın boyutu ise 21 milimetredir. Paranın bir yüzünde Arapça Sultanın unvanı yazılırken, diğer yüzünde ise paranın basıldığı yer hakkında bilgiler verilmektedir.¹⁰⁵

Para üretilmesinde en büyük sorun sahte para işlemiydi. Sahte para işi Memlûk topraklarında hoş karşılanan bir durum değildi. Sebebi bozulan ekonomik duruma balta vururcasına zarar vermesiydi. Sahte para basımına örnek olarak 1455 yılında sahte para işiyle uğraşan on kişinin tutuklandığı anlatılır. Bu işle uğraşan herkesin ikiye bölünerek cezalandırıldığı görülmektedir.¹⁰⁶ Memlûklar’da sahte para işiyle uğraşanlara bir diğer örnek de Sultan Aynal devridir. Aynal devrinde sahte parayla uğraşanları, Tavsit (İkiye bölme) cezası uygulanmıştır.¹⁰⁷

1.5. Fiyatlar

Memlûk kaynaklarında temel olarak ürünlerin fiyatları hakkındaki bilgiler oldukça geniş bir yer tutmakla beraber bu bilgilerin çoğunluğunun Kahire, İskenderiye, Halep ve Şam gibi metropol şehirler hakkında olduğu söylenebilir. Anadolu şehirlerinde bulunan ticari ürünlerin fiyatları hakkındaki bilgiler ise oldukça kısıtlıdır. Anadolu ticari ürünleri hakkındaki bilgilerin fazla ve düzenli olduğu kaynak, el-Ömeri’nin Mesalikül Ebsar adlı eseridir. El-Ömeri’ye göre Anadolu’daki hububatın fiyatı Mısır ve Şam’daki hububatın fiyatından biraz daha ucuz veya denk fiyattadır. Buğdayın fiyatı 15 dirhem

¹⁰³ Ali b. Davud el Cevheri es Sayrafi, *Nüzhetül-Nüfus ve'l-Ebdan*, 3/218.

¹⁰⁴ İbn Batuta Sis topraklarından geçerken Ermeni hükümdarının Sultan Nasır’a vergi verdiğini, vergide kullandığı bu paranın adının Bağliye olduğunu, bu paranın has gümüşten yapıldığını söyleyerek bize bilgi vermektedir. İbn Batuta, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, 1/114.

¹⁰⁵ İbrahim Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 1/258.

¹⁰⁶ Altan Çetin, *Ortaçağda Devletin İki Yüzü*, 1.bsm, (Ankara: Lotus Yayınları, 2013), 158.

¹⁰⁷ Altan Çetin, *Ortaçağda Devletin İki Yüzü*, 159.

olarak kabul edilirdi. Arpa onunla eşdeğer veya ondan biraz daha pahalıydı. Etin fiyatı ise 1 rıtl 1 dirhem fiyatındaydı.¹⁰⁸ Balın rıtlının fiyatı üç dirhem olduğunu söylemektedir. Besili koyunların fiyatı Anadolu dirhemiyle 12 dirhem Kahire dirhemiyle ise 9 dirheme denk gelmektedir. el-Ömeri, Anadolu'daki gıda fiyatlarının ucuzluğunu sebeplendirirken vergilerin düşük olması, hayvanların meralanacak alanlarının geniş olması, Anadolu topraklarında ticaretin aktif olması ve Anadolu ticaretinde aktif rol oynayan deniz limanlarının olması gibi sebeplere bağlamaktadır.¹⁰⁹

Anadolu'da bulunan gıda ürünlerinin fiyatlarıyla birlikte taşımacılık için kullanılan at ve eşeklerin fiyatları da değişkenlik göstermekteydi. 1259 yılında Moğolların Meyyafarikin şehrini kuşatması sonucunda Meyyafarikin'de çıkan kıtlık sonucunda bir eşeğin fiyatının 30 dirheme kadar ulaştığı anlatılır.¹¹⁰ Memlûk kaynaklarında Anadolu kökenli atlar için İğdiş tabiri kullanılmaktaydı. Örneğin Anadolu'nun en değerli cins atı Kastamonu'dan getirilen atlardı ve bu atların fiyatları 1000 altın dinar ve üstü bir paraya denk gelmekteydi. Bu at, o kadar meşhur olmuştu ki Anadolu'da yüksek fiyata at satılmaya çalışıldığında atın kökeninin Kastamonu'dan geldiğini söylemek atın yüksek fiyata satılması için yeterli bir sebep¹¹¹ olarak kabul edilirdi. Bununla birlikte ortalama bir Anadolu atının 50 dinarı geçmediği aktarılır. İbn Tağriberdi'nin aktardığına göre, Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un 1418 yılında ordusunu Hama ve Halep'e yönlendirmesi sonucunda Halep ve Hama'da oluşan panik sonrasında bir eşeğin fiyatı 500 dirheme ve bir iğdişin fiyatı 50 dinara çıkmıştı.¹¹²

Köle fiyatlarına gelince, Gazan Han, Halep, Hama, Antakya ile Es-Sumâk bölgelerinin dağlık kesimlerini yağmalayarak erkek, kadın ve çocukları inek ve koyun sürülerleriyle birlikte önce esir etmiş daha sonra erkek, kadın ve çocukları Ermenilere 10 dirhemden bile düşük bir fiyata köle olarak satmıştı.¹¹³

¹⁰⁸El Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, 159.

¹⁰⁹El Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, 145.

¹¹⁰ Aknerli Grigor, *Okçu Milletlerin Tarihi*, 29.

¹¹¹El Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, 148.

¹¹² İbn Tağriberdi, *En-Nücumuz Zahire*, çev. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), s.423

¹¹³ En-Nüveyri, *Nihayetül-Ereb*, thk. Necip Mustafa Fevvaz, (Kahire: Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 2004), 31/258.; Abdülhalik Bakır, "Ortaçağ İslam Dünyasında Köle Fiyatları", *Belleten Dergisi*, 81/292 (2017): 734.

1.6. Berid

Ortaçağ dünyasında devletlerin varoluşunun en önemli etkenlerinden biri bilgiye hızlı bir şekilde ulaşılmasını sağlamaya çalışmaktır. Bilgiye devletlerden hangisi daha hızlı ulaşmayı başarır o devletin başarılı olma şansı daha da yükselmekteydi. Devletlerin bilgiye ulaşmak için kurduğu en önemli teşkilat berid adı verilen kurumdur. Bu anlamda Memlûklar dönemi berid teşkilatının gelişim sürecinde Sultan Baybars'ın hükümdarlığını yaptığı dönemin önemli bir dönüm noktası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sultan Baybars bütün Memlûk topraklarını birbirine bağlayacak şekilde bir posta sistemi kurmuştur. Kurduğu posta sistemi merkezi Mısır'dan Dımaşk'a 4 gün içerisinde gidip 4 günde gelebilecek toplamda 8 günlük bir mesafede bir posta sistemi kurmuştur. Bu posta sistemi sayesinde atama ve azletme gibi devletin önemli kararları hızlı bir şekilde devletin uzak merkezlerine kadar ulaşabilmekteydi. Bununla beraber ulaklar, Sultan Baybars'a her Cuma günü haber getirip götürülmekteydi. Sultan Baybars kurmuş olduğu berid teşkilatını sadece haber getirip götürme işlerinde kullanmaz devlet için önemli olan casusluk faaliyetleri için de bu teşkilatı kullanırdı. Berid teşkilatı, Sultan Baybars'a hem iç istihbarat (Memlûk toprakları içinde yaşanan olaylar) hem de dış istihbarat (Frenk toprakları) bilgilerini de sağlamaktaydı.¹¹⁴ Sultan Baybars'ın kurduğu berid teşkilatının Halep Naipliğinin Menzilleri¹¹⁵ şu şekilde ilerlemekteydi:

- Halep-Elbab-Seccar-Kelnis-Bire (Bire varış noktası)
- Halep-Semuke-Senderu-Beytul Far (Beytul Far varış noktası)
- Ayıntab-Behisni
- Ayıntab-Vasıt Murat-Kalatül Müslimin-Taş köprü-Kahta (Kahta varış noktası)
- Halep-Erbab-Tizin-Yağra-Bağras-Payas-Ayas (Ayas varış noktası)¹¹⁶

Tüccarlar Memlûk topraklarında berid teşkilatı için vazgeçilmez bir unsur haline gelmişti. Şehirlerarası ticarete faaliyet gösteren tüccarlar şehirlerde var olan haberleri

¹¹⁴ İbn Abdüzzahir, *Ravzüz-Zahir*, 58.

¹¹⁵ Halep naipliğinin berid teşkilatı hakkında daha fazla bilgiye ulaşmak için bkz. Şehabettin İbni Fazlullah El-Ömeri, *Et-Tarif Bil Mustalahiş Şerif*, thk: Muhammed Hasan Şemseddin l.bsm, (Beyrut: Daru'l Kitabi'l İlmiyye, 1988), 239-254.

¹¹⁶ Kalkaşandi, *Subhulaşa Fi Sinaati'l İnşa*, nşr. Muhammed Abdül Resul İbrahimi, (Kahire: Daru'l Matbaati'l-Amire, 1919), 14/284.

bir şehirden diğerine aktarmakta önemli bir rol üstlenirlerdi. Bununla beraber tüccarlar şehirler arasında oluşan güncel haberleri de taşırlardı.¹¹⁷

Pazarlardan kaynaklanan ticari hesap sistemine olan ihtiyaç, ticaretin yaygın hale gelmesiyle birlikte, uzaktaki gelişmeler hakkında daha sık ve doğru bilgiyi gerektirir olmuştur. Bu yüzden eski zamanlarda ticari mektup dolaşımı olan sistem, 14. yüzyıldan itibaren profesyonel ve sistemli haberleşme teşkilatlarına dönüşmüştür. Belirlenmiş günlerde yollanan kuryelerle başlayan ilk posta sistemini, tüccarlar kendi amaçları doğrultusunda sistemli bir hale getirmişlerdir. Ticaretin yapıldığı büyük şehirlerde aynı zamanda haber dolaşımının merkezi konumunda bulunan şehirler olurdu. Haber dolaşımının sürekliliği, en az ticari mallar ve resmi evrakların dolaşımının sürekliliği kadar vazgeçilmez bir hal almıştır. Borsa sisteminin oluşması ile postacılığın ve haber basınının, sürekli haberleşmenin kurumsal bir sisteme oturtulması aynı zaman dilimine rastlamaktadır. W. Sombart'ın bir tespiti göre posta sisteminin varlığından bahsedilebilmesi için sistemin halk arasında, düzenli bir mektup alışverişinin olması gerekmektedir.

Hükümdarların komşu ülkelere gönderilen mektuplarda siyasî içerikli barış antlaşmaları ve ticaret konulu antlaşma metinlerine tarihi kaynaklarda sıkça rastlamaktayız. Memlûk Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan Mısır, Libya, Habeşistan Kızıldeniz toprakları Akdeniz ticaretinde oldukça önemli bir yere sahip olmuş; bu topraklar üzerinden Asya, Avrupa ve Afrika'ya ticareti faaliyette bulunulmuştur. Dolayısıyla bu topraklar kıtalararası ticaretin ana merkezlerinden biri haline gelmiştir. Ayrıca bu bölgeler kıtalararası ticarete önemli liman şehirlerine sahip olmuşlardır. Bu olumlu avantajlar ile beraber bazı olumsuz sonuçlar da ortaya çıkmış ve Mısır'da kurulan devletleri istilalara açık hale getirmiştir. Bu tehlikeli durumla birlikte Memlûk Devleti, kurulduğu coğrafi konumun avantajlarından faydalanmaya çalışmış ama tedbiri elden bırakmamıştır. Memlûk topraklarına gelecek tüccarların topraklarına getirebileceği tehlikelere karşı da uyanık olmak için gayret sarf etmişlerdir. Doğudan getirilen ticari mallar Mısır toprakları üzerinden batıya taşınırken özellikle Haçlıların Memlûklar aleyhine casusluk faaliyetlerinin önüne geçilmeye çalışılmak istenmiştir.¹¹⁸

¹¹⁷ S.D.Goitein, "The Commercial Mail Service In Medieval İslam", *Journal Of American Oriental Society*, 84/2, (1994): 122.; Sayrafi *Nüzhetin Nüfus*, 2/268.

¹¹⁸ Hatice Güler, "Memlûklerde Berîd Teşkilâtı", *Tarih Okulu Dergisi*, 12/39, (2019): 218-219.

Haberin güvenli ve hızlı bir şekilde gönderilmek istenen yere ulaştırılmaya çalışılmasında *güvercin postacılığı* oldukça önemli bir yer tutmaktaydı. Orta Çağ'da hac ve ticaret yollarının güvenliği her zaman sorunlu konulardan biri olmuştur. Yollara yapılan haydut saldırıları ve devlet yöneticilerinin bu saldırılara karşı olan mücadelesi ile ilgili vakalar fazlaca bulunmaktadır. Bu açıdan incelendiğinde haberin taşınmasında güvercinler kara yoluyla gönderilen haberlerden daha güvenli bir şekilde gönderildiği yere ulaşmaktaydı.¹¹⁹ Memlûklar devleti de insan postacılığını kullanmakla beraber kolaylık olsun diye güvercin postacılığını da kullanmışlardır. Kullandıkları güvercin postası merkezlerinin Halep Naipliği Menzilleri şu şekilde ilerlemekteydi:

Berid teşkilatında, Halep'ten yola çıkan güvercin önce Bire şehrine oradan Kalatülmüslimin'e oradan Behisni şehrine ulaşmaktaydı.¹²⁰ Kalkaşendi güvercin posta merkezlerini anlattıktan sonra kendi zamanında güvercin postacılığının artık düzgün bir şekilde işlemediğini söylemektedir.¹²¹

1.7. Ulaşım

1.7.1. Kara Yolu Ulaşımı

Ulaşım, insanların bir yerden başka bir yere gidiş gelişini ifade eder. Bu gidiş geliş içerisinde birçok unsur yer almaktadır. Bu unsurlardan biri de ticari ulaşım. Ve bu ulaşımın çeşitli yolları vardır; kara yolu, deniz yolu, hava yolu gibi. Ancak dönemin şartlarının ve ihtiyaçlarının bir getirisi olarak kullanılan ulaşım yolları farklılık arz etmekteydi. Bu bağlamda Memlûklar'da ticaret için kullanılan yollar bu çalışmanın bir parçası olarak işlenmektedir. Zira ticaret için çeşitli ulaşım imkânlarından yararlanılırdı. Bunlardan biri de kara yolu ulaşımıydı. Ancak Memlûklar'da kara yolu ulaşımı ticaretin yapıldığı coğrafi bölgelere göre değişim göstermekteydi. Ticaret ürünleri eğer çöl üzerinden geçirilecekse burada develer kullanılmaktaydı. Çölde kullanılan develerde de farklılıklar bulunmaktaydı. Orta Asya'nın çöllerinde nakil vasıtası olarak Baktria develeri kullanılırken Arap çöllerinde ise Hecin develeri yüklerin taşınmasında

¹¹⁹Süleyman Özbek, "Ortaçağ Türk-İslam Devletlerinde Posta Güvercinleri", *Gazi Türkiyat*, 23, (2018): 41.

¹²⁰ El-Ömeri, *Et-Tarif Bil Mustalahiş Şerif*, 255.

¹²¹ Kalkaşendi, *Subhu'l Aşa*, 14/394.

kullanılmaktaydı.¹²² Kara yolculuğu ticaretinin risklerinden biri ticari kervanlar üzerinden salgın hastalıkların çok kısa bir zamanda yayılmasını kolaylaştırmasıdır. Örneğin 1347 yılında Avrupa’da çıkan *hıyarcık vebası*, Orta Asya’dan gelen kervanların geçtiği yerlerden getirmiş oldukları pire ve sıçanlardan kaynaklanmaktaydı.¹²³

1.7.2. Deniz Yolu Ulaşımı

Memlûkların kullandığı bir diğer ulaşım yolu deniz yolu ulaşımıydı. Çünkü Memlûkların ticaret yaptığı alanlardan bir tanesi Akdeniz ve Hint okyanusu üzerinden deniz ticaretiydi. Mısır’ın coğrafi konumu dolayısıyla topraklarına Hint Okyanusu üzerinden ticari mallar gelmekteydi. Deniz yolunun önemli bir ulaşım aracı ise gemilerdi. Bu gemilerden ilki Batsa isimli gemiydi. Batsa adlı gemi savaş, yük ve ticaret gemisi olarak kullanılmıştır. Haçlılarla yapılan savaşlarda önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte savaşlarda taşınmak için asker, silah, cephane, erzak ve çeşitli harp aletlerinin taşınması işlerinde de kullanılmıştır. Gemi yaptığı seferlerde her türlü yiyecek maddesi taşımacılığı, insan taşımacılığı, tatlı su taşımacılığı, canlı hayvan taşımacılığında kullanılmaktaydı. Gemi 400 çuval buğday taşıma kapasitesine sâhip ve yelkenleri yaklaşık olarak 40 adettir. Ayrıca içerik olarak çok katlı olduğu ve görünüşünün muazzam olduğundan bahsedilmektedir. Elbette çok katlı olması onun birçok işlev için kullanılmasına sebep olmuştur. Geminin en üst katına askeri malzemeler, yiyecek ve içecekler doldurulur, diğer katlarına ise askerler yerleştirilirdi. Bu geminin batacak olsa dahi binlerce askeri taşıyabilecek kapasitede olduğu söylenmektedir. Ebadının büyük olmasından dolayı nısf ed-dünya (yarım dünya) olarak da adlandırılmaktaydı. Geminin üzerine her türlü kuşatma aleti ve saldırı aleti donatılabilmekteydi. Bu aletlerle sabit şekilde duran veya hareket halinde bulunan hedeflere atışlar yapabilen yüzen bir kale inşa edilebilmekteydi.¹²⁴

Memlûkların kullanmış bulunduğu gemilerden biri de Karkure’dir. Karkure gemisinin kaptanına Reîs el-Merâkib adı verilirdi. Bu gemi donanmadaki diğer gemiler için erzak, silah ve malzeme taşıyan oldukça büyük ebatlıydı. Büyük olmasından dolayı

¹²² Ahmet N.Özdal, *Ortaçağ İslam Dünyasında Ekonomik Ekosistem*, 1.bsm, (İstanbul:Timaş Yayınları 2019), 136.

¹²³ Irwin W.Sherman, *Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık*, çev.Emel Tümbay (İstanbul :Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 267.

¹²⁴ Burak Gani Erol, “Memlûkler Zamanında Kullanılan Gemiler”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3/6 (2012): 179.

15. yüzyılda nakliye, ticaret ve yolcu taşımak amacıyla da kullanılmıştır. Gemide bulunan kâtibine şekirbân, gemide yolculuk eden tüccarına batron, geminin sahibi olan kişiye kabtân adı verilirdi.

Karkurelerin sahip olduğu bazı farklı özellikleri bulunmaktaydı. Bu farklıların başında bazı karkûrelerin üç katlı olması geliyordu. Gemiye yüklenilecek ticari mallar geminin yanındaki kapılardan içeri alınırđı. Yüklenmiş olan mallar daha sonra sudan zarar görmesin diye onların konulduğu bölümün kapısı çivi ve kâr adı verilen bir tutkal yardımıyla kapatılarak önlem alınırđı. Bu tutkalın bir diğer işlevi ise geminin dış yüzeyine suyun girmesini önleyen koruyucu bir madde olarak kullanılabilir olmasıydı. Geminin ikinci katı olan bölümü mal taşımak için ayrılmış bir yer olup, mallar yüklendikten sonra birinci katta uygulanan işlem prosedürü aynı şekilde ikinci katta da uygulanmaktaydı. En üst katı ise yolculara ayrılırđı. Geminin şöyle olumsuz bir tarafı bulunuyordu ki Karkurâların güvertesi oldukça geniş bir yer kapladığından, yağmur yağdığında veya fırtınalı havalarda dalgaların suları kabartması sebebiyle geminin içinde çok miktarda su toplanırđı.

Gemide birikmiş bulunan suyun yolculuğu tehlikeye atmaması için suyun boşaltılması gerekiyordu. Bu nedenle mezâyib adı verilen ve geminin her iki tarafında tahliye delikleri kullanılırđı. Böylece içinde toplanmış bulunan su boşaltılarak geminin ağırlığı azaltılarak dengesinin bozulması engellenmiş olunurdu. Yüklü bir vaziyette bulunan geminin denizde yolculuk yapabilmesinin tek yolu yelkenleri kullanarak hareket ettirmeye çalışmaktı. Karkûra adlı geminin yelkenlerinin her birinin özel bir ismi bulunmaktaydı. Bunlardan birinci yelkenin adı bonnita, ikinci yelkenin adı erdimûn ve üçüncü yelkenin adı ise kâkova idi. Bu büyük geminin taşıdığı yükün, yaklaşık olarak 200 devenin yüküne eşit olduğu düşünülmektedir. Bu gemilerin sıvı malzemeleri taşıma kapasitesinin tek seferde yaklaşık olarak 10.000 testi olduğu düşünülmektedir.¹²⁵

Sumeyriyye adlı gemi ise eski zamanlardan beri kullanılan gemilerdendi. Gemi hem deniz taşımacılığında hem de nehir taşımacılığında kullanılan bir gemiydi. Askeri savaş aletleri, askeri süvariler gibi lojistik malzemenin taşınmasında bu gemiden faydalanılırđı. Gemiye hareket ettirebilmek için yaklaşık 40 kürekçinin gücünden

¹²⁵ Burak Gani Erol, “Memlûkler Zamanında Kullanılan Gemiler”, 186-187.

faaydalanıldığı söylenir. Bu gemi savaş bitiminden sonra ihtiyaaca göre ticaret ve seyahat gemisi olarak da kullanılmıştır.¹²⁶

şilindî, asker ve atları taşımak amacıyla kullanılan, alt kısmı düz, üst kısmı kapalı büyük bir gemi çeşididir. Gemi 20 ile 30 arasında at taşıma kapasitesine sahiptir. Araplar şilindi'yi sandal olarak isimlendirmişlerdir. Savaşların olmadığı barış zamanlarında gemi ticaret için kullanılmıştır. Yelkenleri iki veya üç adet olup yelken uzunluğu 195 kadem uzunluğunda ve yelkenlerin eni yaklaşık olarak 33 kademdi. Gemide 20'den fazla top bulunurdu ve gemi 600'den fazla askeri taşıma kapasitesine sahipti.¹²⁷ Son olarak Tâya adlı bir başka gemiden bahsedilecek olunursa, bu gemi Nil nehrinde kullanılırdı ve yelkenliydi. Gemi ticaret malları ve kerestelerin taşınmasında kullanılırdı.¹²⁸

1.8. Eşkıyalık Faaliyetleri

Orta Çağ ticaret dünyasına zarar veren en önemli olay eşkıyalık faaliyetleriydi. Devlet her zaman sükûnet ve asayişin teminatı olmak zorundadır. Ancak bu tarz faaliyetler asayiş ve sükûneti bozarak çeşitli zararlara sebep olmaktaydı. Çalışmamız bağlamında Memlûklar devrindeki eşkıyalık faaliyetlerine bir örnek vermek gerekirse Sultan Muhammed b. Kalavun devrinden örnek verilebilir. 1302 senesinde el-Vech el-Kibelî'de bulunan urban yol kesicilik yapıp tüccarlara zarar verdiğinde bölgeye silahlı bir güç yollanmış ve yaklaşık on bin kişi tavsît yoluyla öldürülmüşü. Yolların güvenliğı demek bir anlamda ülkenin ve ticaretin güvenliğı anlamını taşıymaktaydı. Sultan Kalavun devrinde, 1282 senesinde yol keserek soygunculuk yapan ve el-Kerîdî olarak bilinen şahıs yakalanmış ve bir devenin üzerine çivilenerek günlerce Mısır ve Kahire çarşılarında dolaştırılmışı. Bu sırada kendisi aç bırakılarak yiyecek ve içecek de verilmemiş, nihayet bu şahıs hapishanede ölmüşü.¹²⁹

Memlûkların Anadolu'da yaptığı ticari faaliyetlerde uğradığı eşkıyalık faaliyetleri ikiye ayırabilir. Bunlardan birincisi, haydut topluluklarıydı. Moğol istilasının Anadolu topraklarına sıçramasıyla beraber istikrarı sağılayan siyasi kuvvetin yok olmasına paralel olarak eşkıyalık faaliyetlerinde artış yaşanmışı. Anadolu'da oluşun bu

¹²⁶ Burak Gani Erol, "Memlûkler Zamanında Kullanılan Gemiler", 189.

¹²⁷ Burak Gani Erol, "Memlûklerde Kullanılan Gemiler", 191.

¹²⁸ Burak Gani Erol, "Memlûklerde Kullanılan Gemiler", 192.

¹²⁹ Altan Çetin "Memluk Devletinde Ceza ve İşkencelere Dair", *Belleten*, 74/270 (2010): 359.

duruma örnek olarak Selçuklular'da bürokratik konumda bulunan Kemaleddin Tiflisi adlı yöneticinin Amasya-Turhal yolu arasındaki ormanlık bölgede eşkıyalar tarafından saldırıya uğradığı, canını zor bir şekilde kurtararak Aksaray şehrine sığınması eşkıyalık faaliyetlerinin tehlikeli boyutlara ulaşması hakkında bize önemli bilgiler vermektedir.¹³⁰

Eşkıyalık faaliyetlerinin ikinci grubunu ise Türkmen grupları oluşturmaktaydı. Örneğin Maraş'ın düzlük ve ormanlık bölgelerinde yaşayan Ağaçeri Türkmenlerinin Anadolu'dan, Şam'dan ve Ermeni bölgelerinden gelen ticaret kabilelerine saldırarak onların kervanlarını soyduğu ve ticaret kabilelerinde bulunan insanları öldürdükleri görülmüştü.¹³¹ Bununla beraber bazı Türkmenler gruplar Moğol İstilasından hemen sonra Memlûk devletinin hizmetine girerek uzak olan bölgelerde Memlûk devleti düşmanlarına ait ticaret kervanlarına baskın düzenleterek onlara bir nevi uyarıda bulunurdu. Bu olaya bir örnek, 1275 yılında Kilikya topraklarından Rum topraklarına gitmekte olan bir kervan 300 kişilik bir Türkmen atlı grubu tarafından Heraklia (Ereğli) civarında saldırıya uğramış ve bu ticaret grubundan 80 kadar büyük Hristiyan tüccar Türkmenler tarafından öldürülmüştür.¹³² Bu saldırılara bir diğer örnek ise 1282 yılında Bilad-ı Rum ile Bilad-ı Ermen (Sis) arasındaki ticaret yolunda kurşun, fıstık, pamuk ürünlerini taşıyan kervanın Türkmenler tarafından saldırıya uğramasıdır.¹³³

1.9. Pazarlar

Pazarlar, ticaret faaliyetlerin en dinamik olduğu alanlardandır. Özellikle Orta Çağ'da bunun ehemmiyetinin daha fazla olduğu görülür. Çünkü farklı bölgelerden, şehirlerden gelen tüccarlar buralarda ürün alıp satmak gibi çeşitli ticari faaliyette bulunmaktaydı. Bu sebeple birçok tüccarın uğrak yeri idi. Bu durum Memlûklar dönemi için de söz konusuydu. Örneğin bu dönemde Anadolu'nun önemli ticaret pazarlarından biri Alanya kentiydi. Buraya Kahire, İskenderiye ve Suriye'den gelen tüccarlar alışveriş

¹³⁰ Kerimüddin Mahmud Aksarayı, *Müsameretü'l-Ahbar*, çev.Mürsel Öztürk (Ankara: TTK Basımevi, 2000), 177-78.

¹³¹İbn Bibi, *El-Avamirü'l Ala'ie Fi'l Umuri'l Ala'ie*, çev:Mürsel Öztürk 1.bsm, (Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1996), 2/143-44.

¹³² Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, 2/595.

¹³³ Baybars El Mansuri, *Zübdetül Fikre fi Tarihi Hicre*, thk.Donald Richard 1.bsm, (Beyrut: Camiül Hukuku'l Muhafaza, 1998), 216.

yapar, kentteki bol miktarda bulunan keresteleri İskenderiye, Dimyat ve Mısır'ın öteki liman kentlerine götürürlerdi¹³⁴

Ayasaluğ kenti de önemli bir ticaret pazarıydı. Kentin pazarına uluslararası ticaret malları getirilmekteydi. Batılı tüccarlar Narbonne, Perpignan ve Toulouse şehirlerinde imal edilmiş kumaşları, gümüşten imal edilmiş kapları ve şarapları Ayasaluğ pazarına getirirlerdi. Buranın pazarından da buğday, balmumu, pirinç ve eğrilmemiş keneviri ülkelerine gönderirlerdi. Bununla birlikte Germiyanogullarının topraklarından çıkarılan Kütahya şapı da Ayasaluğ pazarına getirilerek buradan batılı tüccarların ülkesine gönderilirdi.¹³⁵

Anadolu'nun ticaret pazarları bakımından önemli olan yerlerden bir tanesi de Sivas pazarıydı. Sivas, kuzeyden gelen tüccarlar ile güneyden gelen tüccarların getirdikleri ticari malların transferinin sağlandığı önemli bir ticari pazara sahipti. Şehrin pazarına kuzey bölgesinden getirilen köleler, cariyeler ve değerli kürkler şehrin pazarından İslam ülkelerinden gelen tüccarlar tarafından kendi ülkelerine götürülürdü. Bununla kuzey topraklarından getirilen Kıpçak ve Kafkas kökenli köleler de Memlûk devletine bu şehrin pazarlarından gönderilirdi.¹³⁶ Bunların dışında Avrupa'dan gelen tüccarlar, Türklerin ürettiği Türk halılarını Sivas'taki ticarethanelerden satın alırlardı. Şehrin pazarına büyük miktarlarda buğday getirilirdi. 1276 yılında Cenovalı bir tüccarın Sivas'tan aldığı zencefili Cenova'ya götürmesi Sivas pazarlarında baharat satıldığını göstermektedir.¹³⁷

1.10. Panayır-Fuarlar

Anadolu'da uluslararası ticaretin gelişmesinin bir sonucu olarak Avrupa'daki panayır fuarlara benzer pazarlar ortaya çıkmıştır. Bu pazarlar genellikle şehirlerin uzağındaki bölgelerde kurulduğu için bu panayırlara Yabanluğ adı verilirdi.¹³⁸ Zekeriyâ el-Kazvî'nin Yabanlu Pazarı hakkında vermiş olduğu önemli bilgiler vardır. Bu bilgilerden fuarın uluslararası özellikleri bulunduğu ve orada yapılan ticari faaliyetlerin

¹³⁴ İbn Battuta *İbn Battuta Seyahatnamesi* c.1 s.402

¹³⁵ Zeki Arıkan "XIV veXVI.yüzyıllarda Ayasaluğ" *Belleten Dergisi* C.54 S.209 Nisan 1990s.134-135

¹³⁶ Osman Turan, "Selçuklular Zamanında Sivas", *Selçuklular Ve İslamiyet* Nakışlar Yayınevi İstanbul 1980 s.202

¹³⁷ Osman Turan, "Selçuklular Zamanında Sivas",s.203

¹³⁸ İsmet Kayaoğlu "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 1 (1981): 371.

önemi hakkında bilgiler sunulmuştur. Zira “*Doğulu tüccarlar mallarını batılı tüccarlara, Batılı tüccarla mallarını doğulu tüccarlara satıyordu*” demektedir.¹³⁹ Yabanlu Pazarları da, onun milletlerarası bir fuar olduğunu göstermektedir. Gerçekten Yabanlu Pazarı, başka ülkelere mensup olanların pazarı, yani yabancılara mahsus pazar anlamında olmalıdır. Fuarın ehemmiyeti diğer kaynaklarca da teyit edilir.¹⁴⁰ Örneğin Yabanlu Pazarı’nın kurulduğu yeri 675 (1277) yılında bizzat görmüş olan tarihçi Muhyiddin ibn Abdu’z-Zahir: “*Bu Pazar yeri dünyadaki bütün memleketlerden tüccarların toplandığı ve çeşitli iklimlerden getirdikleri bütün her şeyi sattıkları bir yerdir* ” demiştir.¹⁴¹

Yabanlu pazarına birçok milletten tüccar gruplarının geldiği görülmektedir. Batıdan buraya gelen tüccarların Kıbrıs yolu üzerinden zorluk yaşamadan geldiği söylenebilir. Kuzey tarafından gelen tacirler de Kırım sahillerinden olan Suğdak ve diğer Kırım limanlarını kullanarak önce Sinop’a, oradan da Sivas yolu ile kolayca Yabanlu Pazarına ulaşmaktaydılar. Bizanslı, Gürcü, İranlı, Iraklı, Suriyeli tacirler ise Anadolu’ya komşu oldukları için ulaşımında zorluklar yaşamayıp ve rahatlıkla Yabanlu pazarına katılabilmekteydi. Mısırdan gelen tacirler ise hem kara yolunu hem de deniz yolunu kullanarak Yabanlu pazarına ulaşmaktalardı. Faruk Sümer’e göre, Yabanlu pazarına Anadolu’ya uzak olan bölgeler olan Türkistan ve Hindistan’dan tacirlerin gelmesinin olası olduğunu bu tacirlerin Hongkong, Kore, Malakka yarımadası gibi bölgelere gittiği halde Yabanlu pazarı gibi önemli bir pazara katılmamalarının çok uzak bir ihtimal olduğunu söylemektedir.¹⁴²

Anadolu’da meşhur olan bir diğer Pazarı ise Mardin’in Kızıltepe ilçesinde kurulan Koçhisar (Dunaysır) pazarıdır. Bunlarla beraber Anadolu’da kurulan diğer pazarlar; Kayseri ile Kırşehir arasında kurulan Ziyaret Pazarı, Ilgın, Amasya ve Tokat arasında kurulan Azine Pazarı bilinen diğer pazarlardır.¹⁴³ Anadolu topraklarında

¹³⁹ Zekerîya Kazvîni, *Asârü’l-Bilâd ve Ahbarü’l-İbâd*’ı, 406.

¹⁴⁰ Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, 1.bsm (İstanbul: TDAV, 1985), 16.

¹⁴¹ İbn Abdüzzahir, *Ravzü’l-Zahir*, 338.

¹⁴² Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, 23-24.

¹⁴³ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, 8.bsm, (İstanbul:Dergah Yayınları Mart 2008), 137.

kurulan panayır-fuarlardan bir diğeri de Siird yakınlarında bulunan el-Hamme şehrindeki panayır-fuardır.¹⁴⁴

1.11. Konaklama Faaliyetleri

Anadolu Selçuklu devleti hâkimiyeti altında bulunan Anadolu'nun bütün topraklarını birbirine bağlayacak şekilde yol sistemleri kurmuşlardı. Konya şehri merkeze alınarak ticaret yolları doğu yönünde, kuzey yönünde ve Selçuklu devletinin batı sınırında bulunan Bizans toprakları ile güney tarafında ise Antalya ve Alanya limanlarını kapsayacak şekilde Anadolu ticaret yolları yaptırılmaya çalışılmıştır. Yollar oluşturulurken devlet erkânında bulunan hükümdarlar, vezirler vb. gruplar tarafından ticaret yollarının oluşturulmasına ekonomik desteklerini esirgememekteydiler. Selçuklular döneminde tahmini olarak yüze yakın yolun varlığı bilinmektedir ve bu yolların çoğunun yapılış tarihi Selçuklu topraklarının Moğollar tarafından istilaya maruz kaldığı zamana denk gelmektedir.¹⁴⁵

Selçuklular ticaretin teşvik edilmesi için ülkeye gelen yabancı kökenli tüccarlara ticari olarak imtiyazlar tanımışlardır. Gelen tüccarlardan gümrük vergisi almışlardır. Bununla beraber eğer ki Selçuklu topraklarında tüccarlara herhangi bir zarar gelirse, soyguncular tarafından soyulursa devlet tüccarın zararını kendisi devletin hesabından ödeyecekti. Bu işlemle Selçuklu devleti tüccarların mallarının sigortalatmış bulunuyordu.¹⁴⁶ Bununla beraber devlet tarafından ticaretin yollarının geçtiği bazı tehlikeli yollara tüccarlara zarar gelmesin diye bazı askeri birlikler de gönderilmekteydi. Ayrıca Selçuklu devletinde kurulan kervansaraylar, sosyal durumu zengin veya fakir olması hiç fark etmeksizin dini inancı Müslüman olsun veya olmasın Selçuklu kervansarayları toplumun her katından insanları ağırlayabilecek bir özellikte olduğu için kervansaraylar ticari anlamda oldukça işlek olan yapılarıdır.¹⁴⁷

Bazı şehirlerarası ticaret yollarında Asya'dan Avrupa'ya aktarılan ticari malların ve malların geçtiği yolun güvenliğini sağlamak amacıyla hanlar arka arkaya inşa edilirdi. Buna örnek olarak Konya-Kayseri yolunda 17, Konya-Erzurum yolunda 28,

¹⁴⁴ Halil İbrahim Gök, "XIII. Ve XIV.Yüzyılla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü,Merâsidü'l-İttılâ ve Anadolu'ya Dair Kayıtları", 146.

¹⁴⁵ Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi Pasifikten Akdenize 2000 Yıl*, çev. Aykut Kazancıgil (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2015), 255.

¹⁴⁶ Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", 164-165.

¹⁴⁷ İsmet Kayaoğlu, " Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat", 373.

Konya-Samsun yolunda 32 tane hanın bulunduğu bilinmektedir.¹⁴⁸ Bu durumu kanıtlar nitelikteki bir kayıt İbn Said'in eserinde bulunur. İbn Said, Selçuklu ticaret yolları üzerinde olan Kayseri-Sivas şehri arasında yolculukta bulunan yolcuların özellikle soğuk kış aylarında her türlü ihtiyaçlarının karşılandığı, 24 adet han'ın (Kervansaray) varlığından bahseder.¹⁴⁹ Kayseri Sivas yolu üzerinde bulunan hanların isimlerini 13. yüzyıldan günümüze gelmiş bulunan Sivas vakfiyelerinden öğrenmekteyiz. Bu hanların isimleri; Kâmileddin Mansûr Hanı, Necmeddin Candar Hanı, Nizâmeddin Hurşid Hanı, Zahireddin İli Hanı, Büyük Han, Eski Kapan Hanı, Kemaleddin Tâceddin Mahmud hanlarıdır.¹⁵⁰

Kervansarayların kullanım amaçlarının iki fonksiyonu vardır: Birincisi; zengin ticari mallar nakleden kervanlara, hudut bölgelerinde düşman çapulcularından, göçebe ve eşkıya baskınlarından koruyacak emniyetli konak yerleri sağlamaktır. İkincisi; yolcuların konakladıkları ve geceledikleri yerlerde her türlü ihtiyaçlarını temin etmektir. Selçuklu devletinin Anadolu'da kurduğu kervansaraylar ve kurulduğu yerler hakkında şunları söylenebilir; Alaiye şehrinin civarında Şerefzah Han'ı oradan kuzeye doğru gidildiğinde Evdir Han, Kırkgöz Hanı, Susuz Han ve İncir Han gelmektedir. Uluborlu yakınında Er-Tokuş Hanı bulunmaktadır. Bununla beraber Akşehir'in batısında İshaklı Hanı bulunmaktadır. Konya, Aksaray ve Kayseri şehirlerinin arasında Zencirlü Hanı, Obruk Hanı, Kaymaz Hanı, Aladdin Hanı bulunmaktaydı. Aksaray şehri ile Ürgüp şehri arasında Hoca Mesud Hanı, Pervane Hanı, Latif Hanı gibi kervansaraylar bulunmaktadır. Selçuklu devletinin doğu tarafında Kayseri'nin 40 km ilerisinde Karatay Hanı bulunmaktadır. Bununla birlikte Sivas ile Tokat arasında Yeni Han ve Çiftlik Hanı bulunduğu görülmektedir.¹⁵¹

Anadolu'da bulunan kervansarayların hakkında da Memlûk kaynakları bize önemli bilgiler vermektedir. Örneğin Memlûk Sultan Baybars Elbistan seferinden sonra Anadolu'da büyüklüğü Karatay hanından daha büyük olan kervansaray olarak adlandırılan bir yerde konakladığından bahsedilmektedir. Sultan Baybars'ın konakladığı bu handa çok büyük vakıfların bulunduğu anlatılır. Bununla beraber bu kervansarayda

¹⁴⁸ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi*, 7.bsm, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2014), 307-308.

¹⁴⁹ İbn Saïd el-Mağribi, "İbn Saïd El-Mağribi'nin Kitâb El-Coğrafyasından Anadolu'ya Dair Anektodlar", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev.Hasan Çetinel 48 (2019): 587.

¹⁵⁰ Osman Turan, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", 451.

¹⁵¹ İsmet Kayaoğlu, "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat", 365.

kesilme işlemine tabi tutulacak çok fazla koyunun bulunduğu bahsedilmektedir. Kesilen bu koyunların kervansarayda kalan konuklara ikram edildiğinden bahsedilmektedir.¹⁵²

Selçuklu kervansarayları ile beraber Anadolu topraklarında konaklama faaliyetleri için önemli olan bir diğer konaklama mekânı da Hanlardı. Memlûk kaynaklarında bize önemli bilgiler veren bir diğer önemli yazar ise Ebu'l Fida'dır. Ebu'l Fida, Memlûkların Malatya üzerine yaptığı askeri seferde Memlûk ordularının önce Halep şehrine, Halep şehrinden hareket ederek Antep ve Raban bölgesine geldiklerinden bahseder. Daha sonra Göksu'dan taştan yapılmış büyük bir köprüden geçtiklerini, Göksu üzerinden Adıyaman şehrine varmadan dağın eteğinde kurulmuş olan Kamereddin Hanı olarak bilinen bir kervansarayda konakladıklarından eserinde bahsetmektedir.¹⁵³

Memlûklar, hâkimiyeti altında bulunan şehirlerin pazarlarını Kahire merkez olacak şekilde bir ağ sistemi kurarak birbirleriyle bağlamaya çalışmışlardır. Kurdukları bu sistem üzerinden ticari ve iletişimsel bilgileri aktarmaya çalışmışlardır. Bu sistemin kurulmasında başrol olarak kervansaraylar önemli bir yer edinmiştir. Bu kervansaraylar Memlûkların en uç toprakları olan Suriye ile Memlûkların merkezi durumunda bulunan Mısır arasında önemli bağlantı araçları haline gelmişlerdir.¹⁵⁴

Memlûklü devletin başkent Kahire'de bulunan vekâleti koson adıyla bilinen funduklarla (hanlar) aynı işlevlere sahip binaları bulunmaktaydı. Bu ticaret binalarına Türk, Yemenli, Hindistanlı tüccarlar gibi başka uluslardan tüccarlar gelirdi ve Vekaleti Koson denen binalarda konaklama hizmetlerini ve ticari faaliyetlerini sürdürme işlemleri yürütürlerdi.¹⁵⁵

Memlûklar devletinde bazı meslek gruplarının yöneticileri mevkiinde bulunan kişilere başka unvanların verildiği görülmektedir. Örneğin Memlûklar döneminde hankâh, zâviye ve ribatların yöneticiliği işini yürüten kişilere şeyhüşşüyûh unvanı

¹⁵² El-Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim*, 143.; Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", 174.

¹⁵³ Ebul Fida, *El Muhtasar fî Ahbaril Beşer*, 1.bsm, 4/74.; Orhan Tuğrulca, *Malatya'nın Siyasi Tarihi*, 377.

¹⁵⁴ Olıvia Remie Constable, "Haçlı Seferleri ve Haçlı Ticaretinin Ardından Han ve Kervansaraylar" *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, çev.Mustafa Yıldırım 21 (2020).

¹⁵⁵ Kazım Yaşar Kopraman, "Memlukler Döneminde Mısırda Sosyal Hayat" *D.G.B.İ.T.* 1.bsm, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1989), 7/37.

verildiği söylenilmektedir.¹⁵⁶ Memlûklar arasındaki dolaysız ve transit ticaret açısından özellikle gelişmiş merkezlerdi. Memlûklara ait İskenderiye'de de Osmanlı tüccarların kalabileceği bir funduk (han) bulunduğu bilinmektedir.¹⁵⁷

Son olarak, Orta Çağ'da konaklanma ve ticaret için kullanılan mekânlar için en önemli tehditlerden biri kullanılan mekânın saldırıya uğraması tehlikesiydi. Örneğin Memlûklar devrinde Toruntay Hanı 3 Hristiyan tarafından sabotaja maruz kalmıştır. Yangın hanın içinde bulunan yağ şişelerine sıçramasıyla şiddetini daha da arttırmıştır. Hanın içinde malları bulunan bir tüccarın zararı yaklaşık olarak 90 bin dirhemi bulmuştur.¹⁵⁸

1.12. Ambargolar

Memlûkların ticareti için her zaman sorun teşkil eden meselelerden bir tanesi Memlûkların sürekli olarak Papalık tarafından ambargoya maruz kalmasıydı. Papalık, Latin kökenli tüccarların Memlûklarla gerçekleştirmeye çalıştıkları ticari faaliyetlerini çoğunlukla kısıtlamaya çalışmış ve Memlûkların savaşlarda kullandıkları çoğunlukla askeri malzemeler olarak kullanılan ticari malların Latinler tarafından Doğu'ya götürülmesini yasaklamak istemiştir. Papalığın yasak kapsamına eklediği ticari ürünleri; çelik, demir, kereste ve petrol gibi hem savaş gemisi hem de silah yapımında kullanılan maddeler olduğunu söylemek mümkündür. Ticari ambargoya tabi tutulan ürünler arasında Memlûk devleti için büyük ehemmiyeti bulunan köleler de bulunmaktaydı. Papalık köle satışlarını sabote etmeye çalışarak Memlûk devletini güç duruma düşürmeye çalışmıştır. Memlûk sultanları ise Avrupa'dan getiremedikleri ticari ürünler için Anadolu'ya yönelmişlerdir ve Anadolu Selçuklu Sultanları bu fırsattan istifade ederek tüccarlarını teşvik etmiş ve Anadolu ile Mısır arasındaki bölgede ticaret gelişme göstermiştir.¹⁵⁹

Bununla birlikte Anadolu ile Mısır arasındaki ticaret gelişmiş olmakla birlikte zamanla papalığın ambargolarından Anadolu toprakları etkilenmeye başlamıştır. Papalığın Memlûk devletine yaptığı ambargo politikaları dolaylı veya doğrudan

¹⁵⁶ Mehmet Fatih Yalçın, "Bahri Memlûkler Döneminde Reisülettibbâlık (648-784/1250-1382)", *Marife Dini Araştırmaları Dergisi*, 15/2 (2015): 285.

¹⁵⁷ Yüksel Muslu, *Osmanlılar ve Memlûkler İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*, çev. Zeynep Rona (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016), 36.

¹⁵⁸ El-Ömeri, *Türkler Hakkında*, 427-428.

¹⁵⁹ Zeynep Güngörmez, *XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Ticaret*, (Doktora Tezi: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 137.

Anadolu'nun dış ticaretinde olumsuz etkiler bırakmaktaydı ve Anadolu'nun dış ticaretten elde ettiği gelirlerin düşmesine sebep olmaktaydı.¹⁶⁰ Marino Sanudo Torsello, Mısır'a karşı uygulanacak ekonomik ambargolar hakkında bilgi verirken eğer Mısır'a karşı bir ekonomik ambargo uygulanacaksa, bu ambargonun tam anlamıyla uygulanması gerektiğinden bahsetmektedir. Eğer ambargo tam anlamıyla uygulanmazsa yapılan yaptırımların hiçbir işe yaramayacağını da eklemiştir.¹⁶¹

¹⁶⁰ Esra Yılmaz, “XII. ve XIII.Yüzyıllarda Anadolu’da İpek Yolu”, 77.

¹⁶¹ Serdar Çavuşdere, *Marino Sanudo Torsello'nun Gözünden XIV. Yüzyılın Birinci Yarısında Ege'de Egemenlik Mücadelesi, 1291-1353 Latinler, Denizci Türkmen Beylikleri ve Haçlılar*, (Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 167.

İKİNCİ BÖLÜM: MEMLÛKLARIN ANADOLU'DA HÂKİMİYET KURMAYA ÇALIŞAN DEVLETLER İLE MÛNASEBETLERİ

2.1.Memlûk-Anadolu Selçuklu Devleti Ticari Mûnasebetleri

Anadolu Selçuklu devleti kurulduğu coğrafya olan Anadolu toprakları bakımından oldukça şanslı bir durumdaydı. Bölge uluslararası ticaret yollarının kavşağında bulunuyordu. Kuzeyden Rus topraklarından kürk, köle, gibi malların ticareti Karadenizdeki Trabzon, Sinop ve Samsun limanları ile Anadolu Selçuklularının topraklarına doğru ticari sirkülasyon sağlanmış oluyordu. Karadeniz topraklarından gelen lüks madde ticari ürünleri ise Orta Anadolu'da ana ticaret yolunun kesiştiği önemli bir noktada bulunan Sivas'ta toplanıyordu. Sivas'ta toplanan bu ticari ürünlerden de Suriye'den gelen tüccarlar ve kervanları da ticari ürünlerden alıyor ve bu ticaretten büyük karlar elde ediyorlardı.¹⁶²

Mısır ile Anadolu Selçuklu devleti arasında ticari mûnasebetler Sultan 1. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hükümdarlığı zamanına kadar dayanmaktadır. Sultan Keyhusrev'in zamanında Anadolu Selçuklu toprakları henüz bir sahil şehrine sahip olmadığı zamanlarda güney yönünde bulunan Antalya şehri ile kuzey yönünde bulunan Sinop ve Samsun şehirleri vasıtasıyla uluslararası ticarete katılmış oluyorlardı. Anadolu topraklarına Batı dünyasından gelen tüccarlarla beraber doğu yönünden ise Irak'tan ve Horasan'dan tacirler de geliyorlardı. Bununla beraber güney yönünde bulunan Mısır-Türkiye arasında denizcilik aktif bir şekilde ilerliyordu. Ticaretin gelişiminin doğal bir sonucu olarak Selçuklu tüccarları Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında ticari üsler kuruyorlardı.¹⁶³

12. yüzyılda gelindiğinde Bizans imparatorları ticaretin gelişimine katkı sağlamak maksadıyla Avrupalı tüccarlara Antalya'da ticaret yapmalarına kolaylık sağlayacak imtiyazlar vermişlerdi. Bununla beraber Bizans güneyindeki komşularıyla da ticari ilişkileri sürdürmeye devam ediyordu. Sultan 2.Kılıçarslan'dan az sonra, oğlu 1.Gıyaseddin Keyhusrev'in birinci saltanatı zamanında Anadolu Selçuklu tüccarları

¹⁶² Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu-Batı* çev: Mustafa Daş 1.bsm, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010), 274.

¹⁶³ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, (Ankara: TTK Basımevi, 1958), 123.

Bizans imparatorluğuna ait olan Antalya şehri üzerinden Mısırlı tüccarlarla ticari ilişkiler kurmaya başlamışlardır.¹⁶⁴

Mısır ile Anadolu Selçuklu devleti arasındaki ticari ilişkilerini en önemli sonucu olarak I. Gıyaseddin zamanında Antalya'nın fethedilmesi gösterilebilir. İbni Bibi kalenin fethedilmesinin Konya'da bulunan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanına gelen tüccarların Antalya-İskenderiye üzerinde yaptıkları ticari münasebetlerin Franklar tarafından engellendiğini bildirmişlerdir. Antalya üzerinde yapılan muhasara sonucunda kale Selçukluların eline geçmiştir.¹⁶⁵ I. Gıyaseddin Keyhüsrev ticaretin ekonomik getirilerinin farkındaydı ve bu ticari getirilerini pekiştirmek için devletlerle ticari antlaşmalar imzalıyordu. 1214 yılında Kıbrıs kralı Lusingnen ile bir ticari antlaşma imzalandı. İmzalanan antlaşmanın sonucunda Kıbrıs üzerinden gelen Mısırlı ve Filistinli tüccarlara kolaylık sağlamıştı.¹⁶⁶ Mısır ile Anadolu arasındaki ticari ilişkiler I. Aladdin Keykubat döneminde de devam etmiştir. I. Alaeddin Keykubat zamanında Mısır'a gemilerle kerestelerin nakli yapılıyorlardı. Mısır'dan ise lüks ürünlerden olan şeker getiriliyordu. Bununla beraber Eyyubilerin askerinin bel kemiğini oluşturan askeri köle ticareti yapılmaktaydı.¹⁶⁷

Eyyubilerden sonra gelen Memlukler devletiyle Anadolu Selçuklu devleti arasında ticari ilişkiler devam etmiştir. Memlûkların Anadolu Selçuklularıyla ticari münasebetleri iyi seviyelerde ilerlemekteydi. Şam'dan gelen tüccarlar Konya'da bulunan şekerciler hanına gelerek ticari alışverişlerde bulunabiliyordu.¹⁶⁸ Memlûklarla Anadolu Selçuklu devleti arasındaki ticari ilişkiler 1243 Köseadağ savaşından sonra da devam etmiştir. İbni Bibi, Sultan 3. Gıyaseddin'in 1266'da tahta çıktığı zaman Anadolu Selçuklu başkentine Tarsus, Frenk ülkelerinden, İstanbul ve dünyanın her yerinden tüccarların karadan ve denizden geldiğini söylemesi Memluklerle Anadolu Selçuklu devletinin ticari bağlarının halen devam ettiğini göstermektedir.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, 122.

¹⁶⁵ İbni Bibi, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, çev: Osman Nuri Gençosman, (Ankara: Uzluk Basımevi, 1941), 44-45.

¹⁶⁶ John Freely, *At Üstünde Fırtına Anadolu Selçukluları*, çev: Neşenur Domaniç 1.bsm, (İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2012), 82.

¹⁶⁷ Yavuz Selim Burgu, *Anadolu Selçukluları Alaeddin Keykubad ve Zamanı*, 1.bsm, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2011), 219.

¹⁶⁸ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev: Tahsin Yazıcı, (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 1/163.

¹⁶⁹ İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Alaiye fi'l Umuri'l-Alaiye*, 2/170.

Anadolu Selçuklu devletinden Memlûklara askeri malzeme için kullanılan keresteler yollanıyorlardı. İbn Said, Makri limanından İskenderiye ve çevre bölgelere kerestenin nakledildiğinden bahsetmektedir.¹⁷⁰ Memlûklerle Anadolu Selçuklu devleti arasında ticari ilişkiler kara yoluyla da devamlılığını sürdürüyorlardı. Anadolu Selçukluları'ndan Memlûklara gidecek olan ticari ürünlerden olan Memlûk sultanlığına ait bulunan atlar Kilikya Ermenilerinin topraklarından geçiyordu. Bu ticarete bir örnek olarak 1274 yılında Anadolu Selçukluları'ndan at getirmiş bulunan Türkmen tüccarların kervanları Ermeni ait Göynük'e ulaştıklarında Ermeniler tarafından saldırıya uğramışlardır.¹⁷¹

Memlûklarla Anadolu Selçuklu devleti arasında devam eden ticari ilişkilerin dönüm noktası Memlûklerle İlhanlılar devleti arasında yapılan 1277 yılında Elbistan savaşıdır. Elbistan savaşında yenilen İlhanlılar, Memlûkler ile Anadolu arasında ticareti yasaklayarak Memlûk-Anadolu ticaretinin kapanmasına engel olmuştur.¹⁷² Memlûklerle Anadolu arasındaki kapatılan ticari ilişkilerin tekrardan tesis edildiği dönem Sultan Kalavun dönemidir. 1283 yılında Amasya sahibi Toruntay Anadolu ile Memlûklerin kopan ticari bağlarını tekrardan geliştirmek ve Anadolu topraklarında ticaret yapabilmek maksadıyla Amasya emiri Memlûk sultanlığına bir elçilik heyeti yollamış bulunuyordu. Bu elçilik heyeti Sultan Kalavun ile görüşükten sonra Sultan Kalavun'dan Mısır ile ticaret yapmak için izin almayı başaramışlardır.¹⁷³

Anadolu Selçuklu devletiyle Memlûkler arasındaki ticari ürün taşımacılığında Venedikliler ve Cenevizliler aktif roller oynuyorlardı. 1289 yılında bir Ceneviz gemisi Memlûk topraklarından Alaiye limanına ticari ürünler getirmişlerdir.¹⁷⁴

2.2. Memlûk-İlhanlılar Arasında Ticari Münasebetler

Memlûklar devletiyle İlhanlı devleti arasındaki ilişkiler düşmanca ilişkiler barındırmaktaydı. Bu düşmanca ilişkilerin sebepleri arasında dini sebepler bulunmakla birlikte ticari sebeplerde bulunmaktaydı. Her iki devletinde Avrupalı tüccarlara

¹⁷⁰ İbn Said, *Kitabü'l-Coğrafya*, thk. İsmail Arabi, 1.bsm, (Beyrut: 1970), 185.

¹⁷¹ İbn Abdüzzahir, *Ravzuz-Zahir*, 312.

¹⁷² İlhan Erdem, "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkiler ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/33 (2003): 62.

¹⁷³ Baybars El Mansuri, *Zübdetü'l-Fikre fi Tarihi Hicre*, thk. Donald Richard 1.bsm, (Beyrut: 1998), 216-217, 227-228.

¹⁷⁴ Wilhelm Heyd, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, 612.

Asya'dan getirmiş oldukları ticari ürünlerini sattıklarını biliyoruz. İlhanlı devletinin İpek yolunda toprakları bulunmaktaydı.¹⁷⁵

Memlûklar ile İlhanlılar arasındaki ticari münasebetlerde Kilikya Ermenilerinin bulunduğu topraklarda büyük önem arz etmekteydi. İlhanlıların Batıya göndereceği Baharat, Hint denizinden elde edilmiş inciler, Uzakdoğu'nun güzel dokunmuş ipekleri, elmaslar, İslam ülkelerinden ve Anadolu'dan dokunarak getirilen halılar, pamuklu kumaşlar, altın işlemeli kumaşlar Kilikya Ermenilerinin elinde bulunan Ayas limanına gönderilmekteydi. İlhanlı devleti Ermenilerle anlaşmış ve bu ürünlerin Avrupa'ya pazarlanmasında Ermeniler aracı olmuşlardı.¹⁷⁶

Bununla beraber Ermenilerin ticaret kervanlarına saldırma faaliyetlerine Memlûklar haricinde İlhanlı kervanları da maruz kalmıştır. Bir seferinde İran'dan yola çıkan ve Mısır'a gitmek isteyen bir ticaret kervanı Sis'ten (Kozan) geçerken, Ermeni Kralı tarafından tacirlere geçiş izni verilmemiştir ve onların niyetleri İlhanlı hükümdarı Abaka Han'a bir mektupla bildirilmişti. Abaka Han da onların acilen yakalanarak kendisine gönderilmesini istemişti. Bu sırada bu durumdan haberdar olan Baybars, olaya müdahale ederek hemen Haleb Naibine bir mektup göndermiş, ondan Ermeni Kralına mektup yazmasını ve ona; "Eğer tacirlere bir dirhem kıymetinde bile bir zarar gelirse bunun acısını misliyle çıkaracağını" iletmesini istemiştir. Bu şekilde bir mektubu Halep Naibi yazmıştır ve Ermenilerin elinde bulunan tacirler serbest bırakılmıştır. Daha sonrada Ermeni Kralı Abaka'nın emrini yerine getirmediğinden kendisine zarar vermesinden korkarak kendisini affettirmek için ona çok değerli hediyeler göndermiştir.¹⁷⁷

Memlûklar ile İlhanlılar arasındaki ticari rekabette Memlûklar devleti de boş durmuyor, İlhanlı devletinin ekonomik unsurlarına zarar vermeye çalışıyorlardı. Örneğin, H. 675 (1276-1277) yılında uluslararası mahiyette bulunan Duneysır

¹⁷⁵ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu Batı*, 291.

¹⁷⁶ Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Krallığı*, 1.bsm, (Ankara: Proses Ltd Şti, 1990), 115.

¹⁷⁷ Cüneyt Kanat, "Memlûkların Baybars Zamanındaki 1260 1277 Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurovanın Türkleşmesindeki Rolü", *III.Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyumu*, (Aralık 1999), 430.

(Kızıltepe-Koçhisar) pazarına Emir Fahreddin Taî El Bahri askeri bir saldırı düzenlemiş, Hristiyan ahaliden çoğu kişiyi esir etmiştir.¹⁷⁸

Memlûklarla İlhanlılar arasındaki Anadolu üzerindeki mücadele hız kesmeden devam etmekteydi. Bu hâkimiyet mücadelesinin en önemli olayı Elbistan savaşıdır.¹⁷⁹ Bu seferin hazırlanmasının bir sebebi Muinüddin Pervane'nin ısrarlı yardım talepleridir. Sultan bu davet üzerine Şam'a geldiğinde Pervane seferin bir yıl ertelenmesini istemiştir ve bu isteğinden dolayı Sultan Baybars Emir Kalavun ve Emir Bedreddin Bilik komutasındaki birlikleri Kilikya'ya sevk etmiştir. Bu dönemdeki İlhanlılarla Memlûklar arasında çekişme Anadolu ticaretini oldukça sarsmıştır.¹⁸⁰ Bu savaşta Moğol ordusunu Tudun ve Toko¹⁸¹ beylerin yönettiği bilinmektedir. Savaşta Moğol ordusu korkunç bir şekilde yenilmişlerdir. Bu mağlubiyetten sonra İlhanlıların Anadolu üzerindeki despot yönetim daha da sıkılaşmıştır.

Elbistan savaşından sonra Anadolu'da Kayseri'de dinlenen Sultan Baybars ve ordusu Pervane'nin vaat ettiği destekle gelmemesi sebebiyle Sultan Baybars, kısa süre sonra Anadolu'dan ayrılmıştır. Diğer yandan bölgenin harabeye dönmesi ve Kayseri'de kaldığı on günlük süre içerisinde tüm yolların kapatılmış olmasından dolayı Kayseri'ye gelen ticaret durmuştu. Bu yüzden tahıl fiyatları artmış, erzak kıtlığı baş göstermişti. Nihayet uzun süre ülkesinden ayrı kalan askerin yıpranmış olması da Sultan'ın bu kararı almasında etkili olmuştur.¹⁸² Elbistan savaşının en önemli sonuçlarından biri İlhanlılar tarafından Memlûk-Anadolu toprakları üzerine yapılan ticaretin durdurulması gösterilebilir.

Abaka Hanın 1282 yılındaki ölümünden sonra İlhanlı devletini Ahmet Teküdar kısa süreliğine ülkeyi yönetmeye çalışmış, daha sonra Argun tarafından tahttan indirilmiştir. Anadolu ticaretini etkileyen bir diğer gelişme İlhanlı hükümdarı Ahmed Teküdar devrinde yaşanmıştı. İlhanlı sultanı Ahmet Teküder devrinde Memlûk devletiyle ilişkiler siyasi olduğu kadar ticari bir yumuşama devrine girdiğini

¹⁷⁸ Muhammed Bin Ahmed bin Kutbuddin el-Yununi, *Zeylû'l Miratü'l Zaman*, 1.bsm, (Kahire: 1960), 3/186.

¹⁷⁹ Abdülkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 8.

¹⁸⁰ Altan Çetin, "Memlûk-Ermeni İlişkilerine Genel Bakış (1250-1375)": 56.

¹⁸¹ İbn Bibi, *Selçukname* çev: M.Nuri Gençosman, (Ankara:Uzluk Basımevi, 1941), 286. ; Hamdullah Müstevfi-yi Kazvini, *Tarih-i Güzide*, çev.Mürsel Öztürk (Ankara: TTK Yayınları, 2018), 480.

¹⁸² Kerimüddin Mahmud Aksarayı, *Müsameratül Ahbar*, 88.; Erol Keleş, "Elbistan Meydan Muharebesi ve İlhanlıların Yeni Anadolu Politikası", *TDA*, 123/242 (2019): 67.

söyleyebiliriz. Ahmed Teküdâr'ın bu mektubu yalnız ticarî emniyetle alakalı olmayıp İslam dünyası ile yakınlaşma amacı ile yazılmıştı. Bu yakınlaşmayı Sultan Ahmed Teküdâr, ticaretin Memlûk ülkesi ile yaygın ve güvenilir bir şekilde yapılması ile sağlamak istiyordu. Ahmed Teküdâr döneminin karışıklık içerisinde geçmesi sadece ticarî hayatı değil aynı zamanda iktisadî hayatın her alanını etkilemiştir. Hazinesinin bu dönemde hediye veya askerî harekât maksadı ile zayıflatıldığı da bir gerçektir.¹⁸³

Ticari faaliyetlerin artışı hakkındaki bilgilerimizi Sultan Kalavun ile Ahmed Teküdar arasında yapılan barış görüşmelerinin mektup yazışmalarından anlıyoruz. Ahmet Teküder'in Sultan Kalavun ile yaptığı mektup yazışmalarında Memluk-İlhanlı ticareti hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Ahmet Teküder'in Sultan Kalavun'a gönderdiği mektupta kendisinin ticareti engellemek istemediğini ülkesine tüccar kılığında casusların girdiği, kendisinin de yakaladığı bu casusları cezalandırdığından bahseder. Tüccarların sorunsuz bir şekilde ülkesine gelebileceğini mektubunda anlatmaktadır.¹⁸⁴ Ahmet Tekadür'ün yolladığı bu mektuptan sonra Sultan Kalavun Ahmet Tekadür'e yazdığı mektupta İlhanlı topraklarından Rahba, Ayntab ve Birecik'e gelecek olan tüccarlara ve yolculara Rahba, Ayntab, Birecik'teki naiplerin zorluk çıkarmamasını ve bu topraklardan gelen yolculara ve tüccarlara yapılan saldırıların durdurulmasını emrettiğini içeren bir mektup yazmıştır.¹⁸⁵ İki hükümdarın barış yapma çabalarının doğal bir sonucu olarak iki taraf arasında yumuşayan ortamdan dolayı ticari faaliyetler artmış, Anadolu'da bundan nasibini almıştır.¹⁸⁶ Ahmet Teküder'in hükümdarlığından sonra iki ülke arasındaki ilişkilerin tekrar bozulmasıyla beraber iki ülke arasında baskınlar tekrardan başlamış oldu. Musul ve çevresinde Memlûk baskınlarının sıklaşması ticareti olumsuz etkiledi. Örneğin 1286 yılındaki Diyarbakırlı¹⁸⁷ ve Musullu tüccarların Memlûk askerleri tarafından baskına uğraması sonucunda tüccarlar epeyce zarar görmüşlerdir.¹⁸⁸

¹⁸³ Özkan Dayı, "Moğol İranında Ticaret", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25/2 (2021): 586.

¹⁸⁴ Kalkaşendi, *Subhu'l Aşa*, 8/67.

¹⁸⁵ Seyfeddin Aybek Ed Devadari, *Kenzül Dürer*, 8/257.; İbn Abdüzzahir, *Teşrifül-Eyyam*, s.9.; Ramazan Şeşen, *Sultan Kalavun ve Oğlu El Melikül Eşref Devri*, 1.bsm (İstanbul:Yeditepe Yayınevi, 2018), 40.

¹⁸⁶ İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkiler ve Sonuçları", 63.

¹⁸⁷ İbn Fuvati, *Havadis el Camia*, 1.bsm, (Beyrut: Dar El-Kutub El-İlmiye, 2002), 307.

¹⁸⁸ Tülay Yürekli, "İlhanlılar Döneminde Musul'da Siyasi ve Ekonomik Durum" *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 50 (2013): 226.

Memlûklarla İlhanlılar arasındaki ilişkilerin düzelmesi Gazan Han döneminde daha umut vaat edici bir şekilde gelişmiştir. Gâzân Han'ın İslamiyet'i kabul etmesi ile Memlûklarla olan ilişkilerini düzene koymak amacı ile Memlûk sultanına gönderdiği bir mektupta, her iki ülke arasında ticarî ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Gâzân Han'ın, amacı ticari ilişkilerin siyasi sorunlar yüzünden zarar görmemesini istemekteydi.¹⁸⁹

Gazan han ile Memlûk devleti arasındaki hakimiyet çatışmalarından ilki 1300 yılındaki Haznedar savaşıdır. Bu savaşın kazananı İlhanlı devleti olmuştur. Daha sonra gerçekleşen ikinci savaşı ise Memlûklar kazanmışlardır. Gazan Han aldığı yenilginin karşılığını ödetmek için düzenlediği son savaşı da kaybetmiştir.¹⁹⁰ Gazan Han 1301'de Memlûk Devleti ile barış yapmak için elçilik heyetini gönderdi. Gazan Han'ın elçileri 21 Ağustos 1301 yılında Kahire'ye ulaştılar. Gazan Han, Sultan Nasır'a bir mektup gönderdi. Gelen elçiler karşılanmıştır. Gazan Han mektubunda Allah'ın kendisini de İslam diniyle şereflendirdiğini belirtir. Allah'ın onu İslam dinini yaymakla görevlendirmiş olduğunu belirttikten sonra mektubu neden yazdığını açıklar.

Memlûk Devleti askerlerinden bir grubun Ramazan ayında Mardin ve çevresine saldırdıklarını ve onların Müslümanları öldürdüğünü bildirir. Bu durumdan Memlûk Devleti'ni sorumlu tutar. İki devlet arasında önceden yaşanan olayları unuttum diyerek yerine iyi ilişkiler kurmak istediğini belirtmiştir. Barış yapmak istediğini ve tüccarların ticaret yapmasını istediğini, Tüccarların mal götürüp getirmelerini istemiştir. Gazan Han hem siyasi ve hem de ticari ilişkiler kurmak istedi.¹⁹¹ Yapılan anlaşma ile iki devlet bir birine yakınlaştı. Bu yakınlaşmasının sonucu olarak ortaya iyi ilişkiler çıktı. Bu anlaşma ile iki ülke arasında ticaret başladı. Anlaşmadan sonra Çin, İran, Irak, Suriye ve Mısır arasındaki ticaret yolları düzene kavuştu. İki ülke arasında barış yapılması ile ticaret yapılmaya başladı. Zaman ilerledikçe de ticari ilişkiler gelişti. Aynı zamanda ticaret yollarının güvenliği sağlandı. Güvenliğin sağlanması ile tüccarlar korkmadan iki ülke

¹⁸⁹ Özkan Dayı, "Moğol İranında Ticaret", 589.

¹⁹⁰ İsmail Yiğit, *Memluklar*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015), 141.

¹⁹¹ İbn Tağrıberdi, *En-Nücumuz Zahire*, 105-106.; Ahmet Arık, *Bâhri Memluk Devleti ile İlhanlı Devleti Arasında Din, Sosyal ve Ekonomik Etkileşimler* (Yüksek Lisans Tezi: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 191.

arasında ticaret yapmaya başladılar. İki ülke arasında ticaretin başlaması iki ülkenin de ticaret gelirlerinin artmasına neden oldu.¹⁹²

Memlûk-İlhanlı ticari ilişkilerini etkileyen bir diğer olay Memluklerin Malatya topraklarını fethetmesidir. Malatya'nın fethedilmesine siyasi sebebi olarak, Ebu'l Fida şehirde karışık olarak yaşayan Müslüman ve Hristiyan halk arasında evlenmelerin olduğu ama bu evlenmelerde Hristiyanlardan kız almak yerine Müslüman kızların Hristiyan erkeklerle evlendirilerek İslamiyet'in tahrip edildiği ve bu durumun Müslüman halk tarafından şikayet konusu edilerek Mısır sultanına iletilildiğini bildirmektedir.¹⁹³ Bunula beraber Malatya'nın fethedilmesinin ekonomik sebepleri de bulunuyordu. Malatya şehri ticaret yollarının üzerinde bulunuyordu.¹⁹⁴ Zira şehrin dokuma sanayisi oldukça gelişmiş bulunuyordu. Bu sebepler Malatya'nın fethedilmesini daha da cezbedici hale getiriyordu.

Memlûkların Halep valisi Seyfeddin Tengiz Malatya'ya varınca, Cemaleddin Hızır şehrin kadısı ve büyükleri ile birlikte, kible kapısından çıkarak Memlûkları karşılayıp aman dilediler ve bu dilekleri kabul edildi. Bu sebeple Halep valisi ordugahını şehrin kapısı karşısında kurmuş; askerlerin şehre girip yağma etmemeleri için de kapıyı bir kıta muhafız ile emniyet altına almıştı. Bu tedbirlere rağmen askerler şehre girdiler. Selçuklular devrinde Malatya Anadolu'nun sanayi ve ticareti gelişmiş zengin bir şehri idi. Burada kumaş dokuyan tezgâhların sayısı 12.000 veya 19.000'i buluyordu İşte Memlûk askerleri bu zengin şehri yağmaya başladılar. Müslüman ve Hristiyan farkı gözetmeksizin sayısız miktarda çok kıymetli eşya, vazolar, kumaşlar ve halılar aldılar.¹⁹⁵ Makrizi'den öğrendiğimiz kadarıyla Memlûk kuvvetleri Malatya'dan elde ettikleri sof dokuma tezgâhlarını Haleb'e nakletmiştir.¹⁹⁶

Memlûk-İlhanlı ticari münasebetleri Ebu Said Han döneminde de devam etmiştir. Onun zamanında İlhanlı-Memlûk hâkimiyet mücadeleleri ivme kaybetmeye başlamıştır. Bunun olumlu taraflarından Memlûk-İlhanlı ticari ve siyasi ilişkileri

¹⁹² Ahmet Arık, *Bahri Memluk Devleti ile İlhanlı Devleti Arasında Din, Sosyal ve Ekonomik Etkileşimler*, 192.

¹⁹³ Ebul Fida, *El-Muhtasar fi Ahbaril Beşer*, 4/74.; Ahmet Altınbaş *Malatyada Türk Hakimiyetinin Tesisi ve Memlukler Dönemi* (Yüksek Lisans Tezi: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992), 81.

¹⁹⁴ Hamdullah Kazvini, *Kazvinin Asaru'l Bilad ve Ahbaru'l İbad't*, 391.

¹⁹⁵ Orhan Tuğrulca, *Malatyanın Siyasi Tarihi*, 1.bsm, (İstanbul: Fidan Kitabevi, 2006), 376.

¹⁹⁶ Takiyuddin Ebu'l Abbas Ahmet b. Ali el-Makrizi, *Kitab es Sülûk li Marifeti Düvel el Mülûk*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ata, 1.bsm, (Beyrut: Daru'l Kutub-i İlmiyye, 1997), 2/502.

düzelmeğe başlamış bulunmaktaydı. Ebu Said, Memlûk hükümdarı olan Nasır Muhammed ile barış görüşmelerine girişmiştir. Ebu Said ile Nasır Muhammed aralarındaki hâkimiyet mücadelelerine son veren ve on yıllık bir süreyi kapsayan bir barış antlaşması imzalamışlardır. Antlaşmanın maddeleri şunları kapsamaktaydı;

Göçebe Arapların ve Türkmenlerin İlhanlı toprakları üzerine yapılacak saldırıları teşvik edilmemesi gerekmektedir. Ticaret ve hac ziyaretleri için yolların güvenliğinin sağlanması bununla birlikte her iki tarafında karşılıklı ticareti sekteye uğramamalıdır. Her yıl hac döneminde Irak'tan Hicaz'a gönderilen mahmil alayında Ebû Saîd'in sancağı ile Mısır Sultan'ı Nâsır Muhammed'in sancaklarının her ikisinin birlikte bulunmasıdır.¹⁹⁷ Ebu Said ile Nasır Muhammed arasında yapılan ticari anlaşmaya ek olarak İlhanlı Sultanı olan Ebu Said Han Memlûklarla ticari münasebetlerini geliştirmek için İlhanlı topraklarının gümrük vergilerinin iptal edilmesini içeren bir ferman yayınlamıştır. Bu barış dönemi Ebu Said'in hayatını kaybetmesine kadar devam etmiştir. Ebu Said'in ölümünden sonra gelen İlhanlı hükümdarları merkezi gücü ellerinde bulunduramayarak birer piyon durumuna düşmüşler ve kullanılmışlardır.¹⁹⁸

Moğollarla Memlûkların mücadeleleri bir sonucu olarak mücadelelerin yapıldığı bölgelerin ekonomisinde de bozulmalar meydana gelmiştir. Örneğin mücadelelerin yapıldığı Suriye'de Moğollar ele geçirdikleri yerleri tahrip ederek bölge ekonomisine darbe vurmuşlardır. Suriye'de yaşayan halk, topraklarını istila eden Moğolların tarım ürünlerinden faydalanmasını engellemek amacıyla ekinleri bizzat kendi elleriyle yakmıştır.¹⁹⁹ Bu faaliyetlerin doğurduğu bir sonuç olarak bölgedeki ziraatı olumsuz yönde etkilemiştir. Moğollar ile Memlûklar arasındaki mücadelelerin bir sonucu olarak ticaret yolları var olan güvenilirliğini kaybetmiş, ticaret durmuştur. Bu yaşanan olaylara ek olarak Memlûkların Moğollara karşı hazırladığı ordunun ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğu eklenince ekonomide büyük bir gerileme yaşanmıştır.²⁰⁰

İlhanlı-Memlûk ticareti için Tebriz vazgeçilmez bir ticari konuma sahipti. Odoric Pordenone Tebrizi ziyaret ettiğinde Tebriz hakkında şu bilgileri bize sunar: *“Burası hakikaten şimdiye kadar uzun yıllardır ayakta kalmış bir yer olarak dünyanın*

¹⁹⁷ Ahmet Sağlam, “Memluk-İlhanlı Diplomatik İlişkileri”, *Belleten*, LXXXII/293 (2018): 135.

¹⁹⁸ İsmail Yiğit, *Memlukler*, 141.

¹⁹⁹ Yüksel Arslantaş, “Memluk-Moğol Mücadelesi ve Ortadoğu Tarihine Etkileri”, *Belleten*, 67/250 (2003): 16.

²⁰⁰ Yüksel Arslantaş, “Memluk-Moğol Mücadelesi”, 16.

*herhangi bir şehirden çok daha değerli ve ticarî faaliyet konusunda da avantajlı bir şehirdir. Bundan dolayıdır ki, dünyanın başka yerlerinde olmayan çeşitli gıda maddeleri ve mallar Tebriz’de yeterince bulunmaktadır. Hem muhteşem bir coğrafi yapıya sahip, hem de her şeyin o kadar bolca bulunduğu bir şehirdir ki, gerçekten gözlerinizle görmeden inanmanız çok zor olacaktır. Dolayısıyla hemen hemen tüm dünya bu şehir ile ticaret yapmaktadır”.*²⁰¹

2.3. Memlûk-Altınorda Devletiyle Ticari Münasebetler

Memlûklerle Altınorda devleti arasındaki ticarette Altınorda topraklarından kürk, at, hayvan derisi, keçe, misk, hububat, balmumu, silahlar, demir, kereste gibi ürünler getiriliyordu. Memlûklardan ise baharat, gülsuyu, altın, gümüş, mercan, çeşitli kumaşlar ise Altınorda’ya gönderiliyordu²⁰²

Köle Ticareti

Orta Çağ’ın ticari ilişkileri içerisinde en büyük öneme sahip olan ticaret ürününü hiç kuşkusuz ki köleler oluşturmaktaydı. Köle ticareti kökenleri bakımından çok eskilere dayanmaktaydı. Köle ticareti temelde erkek köleler, kadın köleler ve hadımlar olarak üç temel grupta toplanmaktaydı.

Hadım kelimesi Arapça kökenli olup “hizmet etmek” anlamına gelen “hıdme” kelimesinin ismi fail olan halidir. Kelime zamanla sarayda çalışan ve erkekliği giderilmiş kişiler olan “iğdiş” kelimesinin yerini tutmuştur.²⁰³ Ortaçağ’da hadımlar zenginlerin evlerinde zengin kadınların ve çocukların korunmasında büyük rol oynamaktaydı. Bununla beraber zengin evlerinde kâhyalık, uşaklık gibi görevleri olan birden fazla hadım da bulunurdu.²⁰⁴ Ortaçağda hadımlar farklı ülkelerden Müslüman topraklarına getirilirdi. Müslümanların iğdiş (hadım) edilmesi yasaktı.²⁰⁵ Bu yüzden hadımlar başka ülkelerden getirilirdi. Hadımlar dünyanın farklı noktalarından İslam topraklarına gönderilirdi. Bunun yanında Batıdan Yahudi tüccarlar vasıtasıyla

²⁰¹ Song Jaa Lee, *Odoric Pordenone Seyahatnamesi*, (Yüksek Lisans Tezi: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2015), 12.

²⁰² Bahattin Keleş, *Bahri Memluklerde İktisadi ve Ticari Hayat*, 276.

²⁰³ Aydın Taneri “Hadım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 15/1.

²⁰⁴ Ali Mazaheri, *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*, çev: Bahriye Üçok 1.bsm, (İstanbul: Varlık Yayınları, 1972), 74.

²⁰⁵ Ali Mazaheri, *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*, 74.

Fransa'dan gemilere yüklenerek getirilirdi.²⁰⁶ Bununla beraber Afrika'dan getirilen siyahi hadımlar, Suriye ve Ermenistan'dan getirilen Bizanslı hadımlar, Mısır'da görev yapan Slav hadımlar da bulunurdu.²⁰⁷ Avrupa'daki hadım ticaretinin en önemli pazarı Verdun şehriydi. Hadım edilecek olan köleler buraya getirilir, hadım edildikten sonra Narbornne ve Arles şehirlerine gönderilirdi. Bu şehirlere gönderilen hadım köleler İspanya'ya ve Doğu topraklarına gönderilirdi.²⁰⁸ İslam topraklarına Afrika'dan getirilen siyahi hadımlar genellikle Sudanlılardan seçilirdi ve hadım edilen köleler Sudan'dan Mısır'a yüksek meblağlara satılırlardı.²⁰⁹

Bununla beraber Ortaçağ'da köle ticaretinin bir diğer unsurunu kadın köleler yani cariyeler oluştuyordu. Cariyelerin sahipleri cariyelerine müzik aleti çalabilme, şarkı söyleme ve şiir okuma alanlarında eğitimler vermeye çalışmışlardır. Cariyeler bu eğitimleri aldıktan sonra satılırdı. Ortaçağ'da cariyeler eğer ki sahiplerinden bir çocukları olursa çocuğu doğuran kadının azat edilmesi gerekirdi.²¹⁰ Bu kadınlar Ümmü'l Veled statüsünde değerlendiriliyorlardı. Hz. Ömer Ümmül Veled statüsünde bulunan cariyelerin satılamayacağı hususunda fikir beyan etmiştir.²¹¹ Ortaçağ'da birçok Müslüman hükümdarın annesi cariyeye kökenliydi. Örneğin Abbasi hükümdarı Vasık El Billahın annesi Karatis adlı Rum kökenli bir cariyeydi.²¹² Ortaçağ'da cariyelerin fiyatları değişmekteydi. Nubyeli cariyeler genel olarak 300 dinar fiyatındaydı. Şarkıcı cariyelerin fiyatları 1300-1400 dinar arasında bir fiyata sahipti. Beyaz cariyelerin fiyatları ise 1000 dinardı ve zamanla beyaz cariyeye fiyatlarında artış yaşanmıştır.²¹³ el Gırnati'ye göre; İstanbul'da bir cariyenin fiyatı güzel bir cariyeyse 10 dinar, savaş zamanlarında ise iyi bir cariyeye 3 dinara satılıyordu.²¹⁴

²⁰⁶ Adam Metz "Ortaçaman Türk İslam Dünyasında Ticaret", 12.

²⁰⁷ Ali Mazaheri, *Ortaçağ'da Müslümanların Yaşayışları*, 75.

²⁰⁸ Andre Clot, *Harun Reşid ve Abbasiler*, 227.

²⁰⁹ Andre Clot, *Harun Reşid ve Abbasiler*, 226.

²¹⁰ Andre Clot, *Harun Reşid ve Abbasiler*, 174.

²¹¹ Ekrem Buğra Ekinci, *İslam Hukuk Tarihi* 1.bsm, (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2006), 87.

²¹² Mesudi, *Murucuz-Zeheb*, 239.

²¹³ Ali Mazaheri, *Ortaçağ Müslümanları*, 364.

²¹⁴ Ebu Muhammed El-Gırnati, *Gırnati Seyahatnamesi*, çev: Fatih Sabuncu 2.bsm, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018), 201.

Ortaçağda erkek kölelerin en çok kullanıldığı alan askerlik alanıydı ve bunlara Memlûk denilmekteydi. Farsça Gulam anlamında kullanılan Memlûklar genellikle Siyahi Sudanlılardan, Slavlardan ve Türklerden seçilirdi.²¹⁵ Memlûk sistemini İslam dünyasında ilk defa Abbasi halifesi Mansur kullanmıştır.²¹⁶ Mutasım döneminde ise artan sayıları dolayısıyla getirilen Memlûklar Samarra şehrine aktarılmıştır.²¹⁷ Satın alınan Memlûkların isimler değişmemiş ve isimleri Türk ismi olarak kalmıştır. Hatta Türk Memlûkların Arapça bilmediği kaynaklarda geçmektedir.²¹⁸

Bununla beraber Memlûklarla Altınorda devletinin ticari ilişkilerinin büyük çoğunluğunu köle ticareti oluşturmaktadır. Bu ticaret oldukça karlı bir işti. Altınorda-Memlûk köle ticaretinin unsurları olarak cariyeler ve askeri amaçla kullanılan Memlûk köleler olurdu. Bu karlı ticareti anlamamız için İbn Tağriberdi'den bir örnek verilebilir. İbni Tağriberdi'nin En-Nücumü'z-zahire adlı eserinde, Memlûk sultanı Nasır Muhammed'in hayatını anlattığı kısımda Sultan Nasır Muhammed'in Özbek Han'ın ve Çerkes diyarından cihat için çok sayıda Memlûk ve cariyeler getirdiğinden bu Memlûkları getiren tacirlere iyi ücretler ödediğinden bahseder. İbni Tağriberdi'ye göre Sultanın bu ödemeleri yapmasının sebebi tüccarları teşvik etmeye çalışmaktı.²¹⁹

Bununla beraber Memlûklar ticaretinde farklı meseleler bulunmaktaydı. Memlûkların Memlûk tüccarları tarafından uğraşılan bir iş olmasıyla beraber Memlûk ticareti ticaretin yapıldığı bölge hakkında farklı şekillerde işlemekteydi. Genel olarak Kırım bölgesi dediğimiz bölgede Kıpçak köle ticaretinde kullanılan kavimlerden biriydi. Kıpçak köleler bazen Kıpçak asıllı insanlar tarafından mensup oldukları boy çatışmalarının doğurduğu mücadelelerden sonra düşmanı olduğu boy üyesinin yakalanıp Memlûk tüccarlarına satılması şeklinde gerçekleşmiştir. Köle ticaretinde tercih edilen bir diğer kavim ise Tatarlardı. Tatarlar köle tüccarları tarafından yakalanıp Mısır'a getirilmekteydiler. Bu durumla beraber bazı zamanlar Tatar aileleri kendi rızalarıyla çocuklarını köle tacirlerine satmakta bir çekince görmemişlerdir.²²⁰

²¹⁵ Jean Paul Roux, *Dinlerin Çarpışması*, çev: Lale Arsalan Özcan 1.bsm, (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2014), 106.

²¹⁶ Mesudi, *Murucuz-Zeheb*, 251.

²¹⁷ Jean Paul Roux, *Dinlerin Çarpışması*, 106.

²¹⁸ Yakubi, *Ülkeler Kitabı*, çev:Murat Ağarı (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2002), 256.

²¹⁹ İbn Tağriberdi, *En-Nücumu'z Zahire*, 143.

²²⁰ Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi*, 293.

Memlûk tüccarları köle ticaretiyle uğraşıyorlardı ve yalnızca Kırım'da bulunan limanlarında aktif olmakla kalmıyor, ayrıca Karadeniz'in doğu sahillerinde bulunan limanlarda da faaliyetlerde bulunuyorlardı. Karadeniz'deki köle ticaretinde en etkili ulus Cenevizlilerdi. Karadeniz'de ele geçirdikleri köleleri Avrupa topraklarıyla beraber, Mısır'da bulunan Memlûk devletlerine de satışta bulunuyorlardı. Memlûk devletiyle köle ticareti yapan Cenevizli tüccarların yaptıkları ticari faaliyetler Avrupa kamuoyunda pekte sempatik bir şekilde karşılanmıyordu. Bununla birlikte çok sayıda köle satışının olduğu bilinmektedir. Örneğin XIV. yüzyılda Cenevizli tüccarlar Kefe şehrinde yıllık 1500 kişiyi bulan köle satışı yapıyorlardı. Köle satışına Pisalı, Memlûklu, Yahudi, Moğol Türk ve Venedik kökenli tüccarlarının satışlarını da eklediğimizde köle satışlarındaki miktar sayısal olarak artmış bulunuyor.²²¹

Memlûkların Antakya'yı Ele Geçirmesi

Baybars'ın artık Çukurova'daki Ermenilere karşı kesin bir tavır koymasına gerekiyordu. Çünkü I. Hetum o dönemde Suriye ve Mısır'ı ekonomik yönden kısıtlayarak almak için uğraşıyor ve Anadolu'dan kereste ile demirin Memlûk Devleti'ne gitmesine engel oluyordu. Hâlbuki Mısır donanması, gemi inşası bakımından Güney Anadolu ve Lübnan'dan ağaç sevkiyatına muhtaç durumdaydı. Hetum damadı ve Antakya hükümdarı Bohemund bu ormanları kendi kontrolleri altında bulundurdıklarından, bu durumu bir koz olarak kullanabilecekleri düşüncesindeydiler. Ancak sevkiyatın bu şekilde engellenmeye çalışılması Baybars'ı savaşmak konusunda hırslandırmaktan başka bir işe yaramadı.²²²

Sultan Baybars Trablus Seferi sonrası Hıms'a oradan Hama'ya yöneldi. Hama'da ordusunu üçe böldü. Bir grubu Emir Bedreddin Hazindar komutasında Süveydiye'ye, Emir İzettin Ügan'ı, Berbesk'e üçüncü grubu ise Antakya'ya akın yapması için gönderdi.²²³ Sultan 15 Mayıs 1268 yılında Antakya şehrine saldırdı. Yaşanan öncü birlik çatışmalarından sonra 17 Mayıs günü Antakya şehrine çadır kurdular. Ordunun Antakya önlerine geldiği günden bir gün sona şehri kuşatma altına

²²¹Altay Tayfun Özcan, "Altın Orda Hanlığı Zamanında Karadeniz'in Kafkasya Sahillerinde Cenovalı Tüccarlar, Kolonileri ve Ticari Yaşam", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (2020): 100.

²²² Cüneyt Kanat, "Memluklerin Baybars Zamanındaki (1260-1277) Suriye-Çukurova Siyaseti Ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", *III.Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyumu*, (Adana: 30Kasım-2Aralık, 1998), 430.

²²³ İbn Abdüzzahir, *er-Ravzüz-Zâhir fî Sîret Melik ez-Zâhir (Katibinin Gözünden Sultan Baybars)*, çev: Aydın Usta (İstanbul: YeditepeYayınevi, 2021), 219.

aldılar. Baybars'ın ordusu kalenin yakınlarında bulunan dağ tarafından surlara tırmandı. Daha sonra şehre giriş yapıp Antakya'yı yağmalamaya başladı. Bu kuşatmadan büyük bir ganimet ele geçirmiş oldular.²²⁴ Sultana şehrin ele geçirilmesinden iki gün sonra aman dilemek için gelen elçiler rehin alındı. Sultan kaleyi Emir Bedreddin Beyseri ve Emir Bedreddin Haznedar'a teslim ederek şehirden ayrılır.²²⁵ Kalenin ele geçirilmesinden sonra Sultan Baybars Antakya'nın ticaretinin gelişmesi için çalışmalarda bulunur. Ayrıca şehrin dışında her taraftan gelen tüccarların şehre geldiği çarşılar kurduştur.²²⁶

2.4.Memlûk-Kilikya Ermenileriyle Ticari Münasebetleri

Memluklerle Kilikya Ermenileri arasındaki siyasi ve ticari ilişkiler genel anlamıyla incelediğimizde olumsuz bir şekilde ilerliyordu. Ermeni Kralı Hetum, Memluklerle yaptığı mücadelelerde aldığı yenilgiye rağmen Memlûklar'a karşı olumsuz faaliyetlerini sürdürüyor ve İlhanlı hükümdarı Hülagü'yü sürekli Suriye seferine teşvik ediyordu. Bu arada Haçlılarla temas kurmayı ihmal etmiyordu. Damadı olan Antakya prensi Bohemond da onun yanında ona destek oluyordu. Bunların yanında Hetum, İlhanlılar tarafından kendisine verilmiş olan Halep'e tâbi bazı kaleleri işgal etmiş ve Mısır ile ticarî münâsebetlerini kesmişti. Anadolu-Suriye kervan yolu da sık sık Ermeniler tarafından hücumla uğramaktaydı. Bütün bunlardan haberdar olan Sultan Baybars, sefere çıkmadan önce I. Hetum'a mektup göndererek İlhanlılar'ın yardımıyla ele geçirdiği ve tahrip ettiği kaleleri ona geri iade etmesini, kendisine itaat ederek vergi vermesin, ülkesinin her tarafından at, katır, arpa, buğday ve demir alınmasında zorluk çıkarılmayarak serbest bırakılmasını ve kendisinin de Suriye şehirleriyle ticari alışveriş yapmasını istemiştir.

Ermeni kralı bu istekleri yerine getirmeye çalışmadığı gibi, Memlûklar'ın saldırısına uğrarsa İlhanlılardan yardım alabileceği düşüncesiyle, Baybars'a köle diye hitap ederek hakarete de bulunmuştur.²²⁷ Aynı yıl, Baybars en yetenekli emirlerinden Kalavun'un kumandasında ikinci bir Memlûk ordusunu kuzey bölgesine göndermiştir. Kalavun'un ordusu Serfendikar yakınında Amanos dağlarını aşarak Çukurova'ya

²²⁴ İbn Abdüzzahir, *er-Ravzüz-Zahir*, 220.

²²⁵ İbn Abdüzzahir, *er-Ravzüz-Zahir*, 221.

²²⁶ İbn Abdüzzahir, *er-Ravzüz-Zahir*, 232.

²²⁷ Fatma Akkuş Yiğit, "Memlûk-Ermeni Münasebetleri", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 8/16 (2015): 174-175.

girmiştir. 24 Ağustos 1266'da yapılan savaşta, Kilikya Ermeni devletinin adeta sonunu getirecek şekilde zarara uğramıştır. Savaşın sonra Çukurova'da Memlûklar, Adana, Tarsus, Misis ve Ermenilerin başşehri Sis'i yakıp yıktılar. Bütün Ermeni bölgesi harabeye döndü. Bundan sonraki Yakınoğu siyasetinde artık aktif bir rol oynayamayacaklardı. Memlûklar ele geçirdikleri 40.000 esir ve zengin ganimetle Suriye'ye geri çekildiler.²²⁸

Ermenilerin kervanlara saldırma faaliyetleri Memlûklar haricinde İlhanlı topraklarını da etkiliyordu. Bir seferinde İran'dan yola çıkan ve Mısır'a gitmek isteyen bir ticaret kervanı Sis'ten (Kozan) geçerken, Ermeni Kralı tarafından tacirlere geçiş izni verilmemiştir ve onların niyetleri İlhanlı hükümdarı Abaka Han'a bir mektupla bildirilmişti. Abaka Han'da onların acilen yakalanarak kendisine gönderilmesini istemişti. Bu sırada bu durumdan haberdar olan Baybars, olaya müdahale ederek hemen Halep Naibine bir mektup göndermiş, ondan Ermeni Kralına mektup yazmasını ve ona; "Eğer tacirlere bir dirhem kıymetinde bile bir zarar gelirse bunun acısını misliyle çıkaracağını" iletmesini istemiştir. Bu şekilde bir mektubu Halep Naibi yazmıştır ve Ermenilerin elinde bulunan tacirler serbest bırakılmıştır. Daha sonrada Ermeni Kralı Abaka'nın emrini yerine getirmediğinden kendisine zarar vermesinden korkarak kendisini affettirmek için ona çok değerli hediyeler göndermiştir.²²⁹

Hetum hükümdarlığının son yıllarında tahtını oğlu 3. Leon'a bırakmıştı. 3. Leon onun ölümünden sonra da hükmetmeye devam etti. Tarsus şehrinde tahta çıkan 3. Leon çok zor bir dönemde iktidara geçti. Kilikya Ermeni devletinin varlığını güneyden Memlûk Devleti saldırıları kuzeyden ise Anadolu Selçuklu devletinin saldırıları tehdit ettiğinden ülkesi zor duruma düşmüştü.²³⁰ Abaka Han'ın ölümünden sonra tahta geçen Ahmet Teküder de Ermenilere yardımını kesmişti. Memlûk akınları da Ermeni Devleti'nin askerî ve ticarî gücünün zayıflamasına sebep vermiştir. Bu sebeple Kral Leon, Sultan Kalavun ile anlaşma yollarını aramaya başlamıştır.²³¹

²²⁸İşin Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 1.bsm, (İstanbul: Dünya Yayınları, 1997), 232.

²²⁹ Cüneyt Kanat, "Memlûkların Baybars Zamanındaki (1260-1277) Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurovanın Türkleşmesindeki Rolü ", 430.

²³⁰ Kevork Kalloshyan, "Kilikya Ermeni Krallığının Doğuşu ve Çöküşü", *Yeni Türkiye*, 60 (2014): 5.

²³¹ Fatma Akkuş Yiğit, *Memlukler Döneminde Çukurova*, (Doktora Tezi: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 84.

Bununla beraber Memlûklar Kilikya Ermenilerine karşı bir saldırı olarak ekonomilerine zarar vermeye çalışmışlardır. 1283 yılında Memlûk ordusu tekrardan Kilikya üzerine Halep Naibi Karasungur el Mansuri'yi gönderdi. Ordu, Ayas limanından Anadolu'ya gitmekte olan bir kervanla karşılaştı ve bu kervanı yağmalayarak Ayas şehrine hareket etmiştir.²³² Bununla beraber Memlukler Ermenilerin ticari münasebetlerini zedeleyebilmek amacıyla Ermeniler için ticari öneme sahip bulunan et-Tînî kalesine Sultan Kalavun'un emriyle Emir Şemseddîn Balaban eş-Şemsî idaresinde bir bölük asker yollandı. Halep askerleri beraberlerinde getirdikleri kuşatma aletleriyle kaleyi kuşatıp mancınıklarla vurmaya başladı. Ermenilerin bu bölgeyi tekrardan kullanmalarını engellemek ve ticaret kervanlarının buraya uğramasını önlemek için duvarlar tamamen yıkılmış ve şehir tahrip edilmiştir.²³³

Humus savaşıdan sonra Sultan Kalavun, 1285 yılında Hospitalier Şövalyelerinin elinde bulunan Trabulus kontluğunun kuzey yönünde bulunan Markab Kalesi'ni kuşattığı esnada Ermeni Kralı, Kemendur adlı birisinin riyaset ettiği bir elçilik heyetini barış talebiyle Sultan'a gönderdi. Sultan Kalavun, bu heyete itibar etmedi. Sultan heyetin görüşme talebinde bulunan heyeti sürekli erteleyerek oyalıyordu. Fakat sonra Kemendur'un çabaları sayesinde huzura kabul edilen heyet beraberinde getirdikleri kıymetli kumaşlarla gümüşlerden oluşan hediyeleri Sultan Kalavun'a takdim ettikten sonra III. Leon'un sultana hitaben yazmış olduğu mektubu okudular. Ermeni Kralı gönderdiği mektubunda pişmanlığını dile getiriyordu. Onun bu isteğini Kral'a bildirmek üzere heyet Çukurova bölgesine döndü. Onların ardından Sultan da Hıms bölgesine geldi. Burada bulunduğu esnada Ermeni kralının elçileri çok sayıda hediyelerle tekrar huzura geldiler. Elçiler, Kralın Behisni ve Maraş şehirlerinin teslimini kabul etmediğini, buna karşılık her yıl yüklü miktarda vergi ödemeyi taahhüt ettiğini bildirdiler. Neticede 7 Haziran 1285 tarihinde antlaşma yapıldı. Antlaşmanın ayrıntıları şöyle idi:

1. Bu barışın süresi on yıl on ay, on gün ve on saat sürecek²³⁴

2. Ermeniler nakdî ve aynî vergi vereceklerdir.²³⁵

²³² Fatma Akkuş Yiğit, *Memlukler Döneminde Çukurova*, 82.

²³³ Fatma Akkuş Yiğit, "Memlûk-Ermeni Münasebetleri", 187.

²³⁴ İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l Eyyam*, 95.

²³⁵ İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l Eyyam*, 93.

3. Ermeni Kralı 50 savaş atı ve katır ile mıhlarıyla birlikte 10.000 adet nal ve değerli kumaş gönderecektir.²³⁶

4. Tüccarlar iki ülke arasında rahatlıkla ticaret yapabileceklerdi. Ermeni kralı, ülkesindeki tutuklu bulunan bütün Müslümanları, Memlûk sultanı da tutuklu bulunan Ermeni elçisini ve Memlûklar da hapis olan tüccarları serbest bırakacaktı.²³⁷

5. Ermeni kralı ve Memlûk Sultanı ülkelerine kaçanları karşılıklı olarak iade edeceklerdir.²³⁸

Bununla beraber Memlûk ve Ermeni tüccarlarının ülkeler arası yapacağı ticari yolculuklarda tüccarların güvenlikleriyle ilgili olarak her iki tüccar grubu da sınırlarda koruma altına alınacak, tüccarların geçişlerinde sıkıntılar çıkarılmayacak ve tüccarların zarar görmeleri engellenecektir.²³⁹ Ermeni Kralı, etnik kökeni her ne olursa olsun, himayesi altında bulunan altında bulunan tüm Müslüman tüccarları, Tüccarlara ait bulunan ticari ürünleri, erkek köleleri, kadın köleleri, tüccarlara ait bulunan at ve katırları ile birlikte serbest bırakacağını ve yine kralın kalelerinde ve hâkimiyeti altında bulunan topraklardaki kalelerde hapsedilen tüccarları da serbest bırakacaktır.²⁴⁰

Memlûklarla Ermeniler arasındaki ticareti ilgilendiren bir diğer madde de Memlûklara mensup bir tüccar, Kral Leon'un hakimiyeti altındayken ölecek olursa; ölen tüccarın malları, kadın köleleri, erkek köleleri Memlûklara teslim edilecekti. Ölen tüccarın mallarından ve kölelerinden eksiklik bulunursa, malın değerleri Ermeni kralı tarafından hesaplanacak ve eksiklikler Memlûk sultanına yollanacaktır.²⁴¹ Bir diğer önemli maddeyse her iki tarafın hükümetleri tüccarlara karşı zorlayıcı politikalar uygulanmayacak her iki ülkenin tüccarlarına adaletli şekilde davranılacaktır.²⁴²

Bir diğer önemli antlaşma maddesi doğudan ve batıdan, Anadolu topraklarından Irak'tan, Bağdat'tan, Acem diyarından ve diğer ülkelerden Ermeni topraklarına gelen siviller ve tüccarlar sultanın ülkesine gittiklerinde serbestçe gidebileceklerdir ve Ermeni kralı zorluk çıkarmayacaktır.²⁴³ Memlûk-Ermeni ticari ilişkilerini ilgilendiren bir diğer

²³⁶ İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l Eyyam*, 93.

²³⁷ İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l Eyyam*, 93.

²³⁸ Fatma Akkuş Yiğit, *Memlukler Devrinde Çukurova*, 84-85.

²³⁹ İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l Eyyam*, 98.

²⁴⁰ İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l Eyyam*, 99.

²⁴¹ İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l Eyyam*, 99.

²⁴² İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l Eyyam*, 99.

²⁴³ İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l Eyyam*, 99-100.

maddeyse; Memlûk devletine mensup Müslüman bir tüccar Ermeni ülkesinde ölürse, Kral onun taşınabilir mallarını koruma altına alıp sultanın naibine teslim edecektir. Aynı uygulama Memlûkların ülkesinde ölmüş olan Ermeni tüccarı için de geçerli olacaktır.²⁴⁴

Memlûklarla Ermeni krallığını ilgilendiren bir diğer ticari maddede eğer her iki taraftan birinin ticaret gemisi batacak olursa ve tüccar ölürse batan geminin malları, ölen tüccara teslim edilinceye kadar korunmaya alınacaktır. Eğer bu tüccar, Memlûk topraklarına mensup bir tüccarsa malları Memlûk naiplerinden birisine teslim edilecektir. Eğer ölen tüccar Kral Leon'un topraklarına mensup biriyse işlem aynen uygulanacaktır.²⁴⁵

Son madde olarak Kral Leon, Memlûk sultanlığına ticaret amacıyla carie, erkek köle (Memlûk), at, katır ve farklı çeşitlerde eşya taşıyanlara milliyetleri her ne olursa olsun zorluk çıkarılmasına izin vermeyecek bu ürünlerin geçişlerinde getirenlere kolaylıklar sağlayacaktır. Yukarıda sayılı bulunan ticari ürünlerin taşınmasında zorluklar çıkarmayacaktır.²⁴⁶

2.5. Memlûkların Anadolu Beylikleriyle Ticari Münasebetleri

Memlûklarla Anadolu Beylikleri arasında ilişkiler olumlu şekilde ilerliyordu ve bu ilişkiler Anadolu Selçuklu devletinin devamı niteliğindediydi. Bu beyliklerden biri Menteşeoğulları idi. Menteşeoğulları Akdeniz'de birçok deniz seferi düzenlemişler ve hatta Rodos adasını bile fethetmişlerdir. Bununla birlikte başka beyliklere ve devletlere de destek gücü göndermişlerdir. Memlûklara ve Aydınoğulları beyliğine de donanmalarıyla yardımcı olmaya çalışmışlardır. Memlûk devletinin Kıbrıs adası üzerine düzenlemiş olduğu seferde iki yüz gemi ile destek göndermiştir. Bununla birlikte Menteşeoğulları Batı devletleriyle de ticari bağlantılar kurmayı ihmal etmemiş gerektiğinde batılı devletlerle ticari antlaşmalar imzalamıştır. Örneğin Venedik Cumhuriyetiyle 1403 ve 1414 tarihlerinde ticari antlaşmalar yapmışlardır. Menteşeoğulları deniz ticaretinin getirdiği avantaj sayesinde İskenderiye, Frenk memleketleri ve civardaki adalarla ticari ilişkilerde bulunmuşlardır.²⁴⁷

²⁴⁴ İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l-Eyyam*, 100.

²⁴⁵ İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l-Eyyam*, 100.

²⁴⁶ İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l-Eyyam*, 100.

²⁴⁷ Ali Sevim, *Türkiye Tarihi (Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi)*, (Ankara: TTK Yayınları, 1989), 285.

Memlûkların ticari ilişkilerde bulunduğu beyliklerden bir tanesi de Teke Beyliği'di. Teke Beyliği Hamidoğullarının mensup olduğu aileye mensup olup Antalya'da hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Teke Beyliğinin elinde Antalya, Kıbrıs adasının karşı tarafında olması dolayısıyla uluslararası ticaretin uğrak merkezlerinden biri haline gelmiştir.²⁴⁸

Memlûklarla Batı Anadolu Beylikleri arasında siyasi bir ittifakın söz konusu olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Örneğin 1365 yılında Haçlıların İskenderiye şehrine yapılan baskına Rodos adasında bulunan Rodos şövalyelerinin de katılması sonucunda Memlûk Sultanlığı Rodos şövalyelerine yaptırım olarak Anadolu Türk beyliklerinden Rodos adasına gönderilen at, erzak ve hububat gibi ürünlerin satışı durdurularak Rodos şövalyelerini cezalandırmaya çalışmışlardır.²⁴⁹

Memlûkların ilişki içerisinde bulunduğu bir diğer beylik Karamanoğulları beyliği'di. Karamanoğulları Memlûk devleti arasındaki ilişkiler tabi-metbu ilişkileri olarak adlandırabileceğimiz bir ilişki biçiminde ilerlemiştir. Karamanoğulları Memlûk devletine biat ederek Memlûk devleti adına siyasi tabiiyet simgesi olarak para bastırması ve hutbe okutmuştur. Karamanoğulları Memlûklardan aldıkları siyasi güç sayesinde hâkim olduğu bölgelerin çevresinde bulunan yerlere Memlûklar adına askeri seferler bile düzenlemiştir.²⁵⁰

Memlûkların Anadolu'da irtibatlı halde bulundukları beyliklerden biri de Alaiye Beyliği'di. Bir Karaman birliğinin başında hemen harekete geçen Mahmud Bey, başarılı bir baskın hareketi sonucunda Frankları sahillere atıp, Alaiye'ye sahip oldu. Bundan sonra Mahmud Bey, bir daha bu bölgeden ayrılmadı; Alaiye şehrine yerleşip, burada Karamanoğullarının bir kolu olarak kendi idari yönetimini kurdu. Mahmud Bey'in ne zaman öldüğü ve yerine kimin geçmiş olduğu bilinmemektedir.

Mahmud Bey'den sonra Alaiye beyliğinin başına Yusuf Bey, daha sonra Mehmed bey, Mehmet Beyden sonra Alaeddin Bey, Alaeddin Bey'den sonra ise Mahmud Bey başa gelmiştir. Mahmut Beyden sonra Alaiye, Karamanoğullarının idaresi

²⁴⁸ Rudi Paul Lindner, "Anadolu 1300-1451", *Cambridge Türkiye Tarihi Bizans'tan Türkiye'ye 1071-1453*, ed.Kate Fleet, çev.Ali Özdamar (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), 148.

²⁴⁹ Serdar Çavuşdere, "Ege'de Türk-İtalyan Hububat Ticareti (13.-14.Yüzyıllar)", *TAD*, 28/46 (2009): 292.

²⁵⁰ Ahmet Sağlam, "Moğol-İlhanlı Tahakkümünden Bağımsızlığa Giden Süreçte Memluk Sultanı Nasır Muhammed Kalavun'un Anadolu Beylikleriyle Münasebeti", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (2015): 46.

altına girmiş bulunmaktaydı. Çünkü Mahmut Bey kökeni itibariyle Karamanoğulları soyundan gelmekteydi. Alaiye beyliği dış saldırılardan korunmak ve beyliğin sürekliliğini devam ettirebilmek amacıyla, bazen Memlûklar Devleti'nin²⁵¹himayesini kabul etmiştir.

Bununla beraber Alâiyye Beyleri Memlûk himayesini kabul etmelerine rağmen konu ticari ilişkilerin zarar görmesi olduğunda Alaiye beyleri farklı tutumlar sergilemişler ve bağlı bulundukları Memlûk devletinin çıkarlarına ters düşecek hareketler de bulunmuşlardır. Örneğin İskenderiye şehrinin Haçlılar tarafından baskına uğramasından sonra Memlûk Sultanı Şaban, 1365 yılında hâkimiyeti altında bulunan topraklarda Avrupalı tüccarlara ticaret yapma yasağı getirmiş bulunuyordu. Alaiye beyleri bu ticaret yasağına çiğneyerek Avrupalı tüccarlarla ticari ilişkiler geliştirmişlerdir.²⁵²

Alaiye beyleri Avrupalı tüccarlarla ticari ilişkiler kurmuş olsalar da Memlûklar devletiyle de bağlarını koparmamaya çalışmışlar ve onlarla da ticari ilişkileri sürdürmüşlerdir. Bu ticari ilişkilere örnek olarak Karaman Bey, Alaiye'yi 5 bin dinar altın tutarında bir fiyata Memlûklara satmıştır. Bununla birlikte Memlûklar şehrin yönetim idaresini Alaiye beylerinin ellerine bırakmıştır.²⁵³

Memlûkların temas kurduğu bir diğer beylik Candaroğulları beyliğiydi. Candaroğulları beyliğinin ikinci defa kurulduğu İsfendiyar Bey zamanında beyliğin (1412-1429), ilk kurulduğu zamanlardaki gibi Mısır Memlûklarıyla dostane ilişkilerinin devamlılığına dair Memlûk kaynaklarından Aynî'de bilgiler bulunmaktadır.²⁵⁴

2.6.Memlûk-Akkoyunlu Devleti Arası Ticari Münasebetleri

14. yüzyılda Anadolu ve çevresinde etkili olan bir diğer devlet Kara Yülük Osman tarafından kurulan Akkoyunlular devletiydi. Devletin kurucusu Kara Yülük Osman'ın dedesi Tur Ali Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine ilki 1341 yılında, ikincisi ise 1343 yılları arasında iki kez akın düzenlemişti. Bu akınlardan sonra Erzincan ve

²⁵¹ Salim Koca “Anadolu Türk Beylikleri Tarihi”, *Genel Türk Tarihi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 4/249.

²⁵² Kürşat Solak, “Memlukler ve Alaiye”, *Tarih Okulu*, XII (2012): 123.

²⁵³ Kazım Yaşar Koprman, “İkdu'l Cuman'da Karaman-oğullarına Dair Kayıtlar”, *Makaleler* (Ankara: Berikan Yayınları, 2005), 78.

²⁵⁴ Yaşar Yücel, “Candaroğulları Beyliği” *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar* (Ankara:TTK Yayınları, 1991), 1/98.

Bayburt hâkimleriyle ittifak kurarak Trabzon şehrini kuşatma altına almışlardır. Bu kuşatmadan sonra Trabzon Rum İmparatorluğu ile evlilik yoluyla ittifak kurmuşlardır.²⁵⁵

Memlûklarla Akkoyunlu devleti arasındaki ticari münasebetler Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman zamanında başlamış bulunuyordu. Memlûkların Akkoyunlu toprakları içerisinde bulunan Diyarbakır üzerine yaptığı seferlerin sebeplerini şöyle sıralayabiliriz: Birincisi Kara Yülük Osman Bey'in Memlûk devletinin siyasi otoritesine karşı gelmeye çalışması, ikincisi Kara Yülük Osman Bey'in Memlûk sınırlarında saldırı faaliyetlerinde bulunması, üçüncüsü Güneydoğu Anadolu bölgesini karıştırmaya çalışması, dördüncüsü ise Güneydoğu Anadolu'dan geçen tüccarlara ve yolculara zarar vermeye çalışması Karayülük Osman bey üzerine yapılan seferin temel sebepleri olarak sayılabilir.²⁵⁶

İbn İyâs, Bedâi'ez-Zûhur adlı eserinde Hicri 807 yılındaki kaydına göre Ramazan ayının 21. gününde Karayülük, Memlûkların elinde bulunan Birecik şehrine gelerek burayı yağmalamıştır ve şehirde bulunan insanları zorla esir etmiştir.²⁵⁷

Diyarbakır Seferine katılacaklar arasında Canibek el-Hamzavî ve Tablhane emirlerinden bir kısmı sefere katılacaklardı. Bunlar arasında ikinci Re'sün-Nevbe Emir Kara Hoca eş-Şabanî, Emir Karasungur Abdurrahman ez-Zahirî, Emir Karaca eş-Eşrefî ve daha birçok Memlûk bürokrasisinde yer alan emirler sefere katılacaklar arasında yer almışlardır. Bununla birlikte Memlûk topraklarının önemli naiplikleri olan Halep ve Şam naipleri de sefere katılacaklarını bildirmişlerdi. Sultan Barsbay'ın Diyarbakır seferine Dulkadiroğullarının Beyi Nasireddin de katılmıştır. Bu sefere katılarak Akkoyunlulara kaybettiği Harput şehrini almaya çalıştığında Memlûk sultanından destek elde etmeye çalışmıştır.²⁵⁸

Memlûk Sultan Barsbay, 1433 yılında Karayülük üzerine düzenleyeceği sefere hazırlıklara başladı Sultan Kahire şehrinden Recep ayının 14.gününde yanında bulunana emirleri ve hükümdarlık otağıyla birlikte hareket ederek Reydaniye şehrine varmıştır.²⁵⁹

²⁵⁵ Kazım Paydaş-İlhan Erdem, *Akkoyunlular Devleti Tarihi*, (Ankara: Birleşik Yayınları, 2007), 61-62.

²⁵⁶ İlyas Gökhan, "Memlûk Sultanı El-Melik El-Eşref Barsbay'ın Diyarbakır Seferi", *Cappadocia: Journal of History and Social Sciences*, 1 (2013): 3.

²⁵⁷ İbn İyâs, *Bedaiz Zuhur*, 1/2, 712.

²⁵⁸ İlyas Gökhan, "Memlûk Sultanı El-Melik El-Eşref Barsbay'ın", 6.

²⁵⁹ İbn Tağriberdi, *En-Nücumuz-Zahire*, 477.

Memlûk sultanı Eşref Barsbay Reydaniye üzerinden hareket ettikten sonra Şaban ayının 1.gününde Gazze şehrine ulaşmıştır. Burada Gazze naibi olan Emir İnal el-Alai tarafından Gazze eşrafı sayılabilecek bir grup Sultan Barsbay'ı karşıladılar. Sultan Barsbay Gazze'de 3 gün kaldıktan sonra²⁶⁰ oradan Mastaba'ya orada da 3 gün kaldıktan sonra Dımaşk'a doğru hareket etti. Dımaşk'ta 5 gün kaldı. Sultan Dımaşk üzerinden hareket ettikten sonra Humus'a oradan da Hama'ya ulaştı. Hama'da 3 gün kaldıktan sonra ramazan ayının 15.günü Halep'e girmiştir.

İbn Tağriberdi Memlûk Sultanı Barsbay'ın Haleb'e ulaştığında Karayülük Osman Bey'in elçilerinin barış görüşmeleri için gelmelerini beklediğini ama Sultan Barsbay'ın beklentilerinin gerçekleşmemesi dolayısıyla askeri harekete devam ederek öncelikle Resulayn şehrinin dışında ordusunun karargah kurduğunu ardından da Fırat nehri üzerinden Diyarbakır'a hareketine devam ettiğinden bahseder.²⁶¹

Memlûk Sultanı Eşref Barsbay Diyarbakır şehrine Şevval ayının 8.gününde varmıştır. Sultan Eşref Diyarbakır Kalesine vardığında Karayülük Ahmed'in Diyarbakır'dan ayrıldığını, kaleyi koruması için oğullarından birini kalede bıraktığını öğrenmiş oluyordu. Karayülük Ahmet'in oğlu kaleyi yalnızca babasından gelecek izin doğrultusunda Memlûklara teslim edeceğini söylüyordu. Memlûk sultanı bu cevaptan sonra askerlerine kuşatmanın başlatılması emrini vermiştir.²⁶²

Memlûk Sultanı Barsbay Diyarbakır kuşatmasına devam ederken aldığı bir habere göre Karayülük Osman'ın Ergani tarafından bir askeri birlik ile Diyarbakır'da bulunan Memlûk sultanına karşı hareket düzenlemeye çalıştığı haberi geldi. Memlûk sultanı Şam naibliği görevinde bulunan Emir Çarkatlu komutasındaki Memlûk öncü birliklerinin Ergani kalesine doğru hareket etmesini emreden bir ferman yollamıştır.²⁶³

Karayülük'ün üzerine gönderilen Memlûk askeri grubu Karayülük ile çatışmaya girerek Karayülük ve yanın da bulunan askeri güçleri yenilgiye uğratarak Karayülük'ün tekrardan Ergani kalesine doğru geri çekilmesine sebep olmuşlardır. Bu askeri başarılarından sonra Sultan, Diyarbakır'ın kalesine karşı kuşatma mancınıkları kurularak bu mancınıklardan atışlar yaptırılmıştır. Bununla birlikte ordunun içerisinde

²⁶⁰ İbn Tağriberdi, *En-Nücumuz-Zahire*, 477.

²⁶¹ İbn Tağriberdi, *En-Nücumuz-Zahire*, 478.

²⁶² İbn Tağriberdi, *En-Nücumuz-Zahire*, 479.

²⁶³ İbn Tağriberdi, *En-Nücumuz-Zahire*, 481.

huzursuzluklar baş göstermeye başlamıştı. Bununla birlikte kuşatma sultanın tahmin ettiği kadar fazla sürmüştü. Memlûk ordusu Diyarbakır'a vardığı günden sayıldığında 35 gün boyunca kaleyi kuşatma altında tutuyordu. Bununla birlikte kuşatma altında bulunan Diyarbakır halkı da kuşatmadan olumsuz yönde etkilenmeye başlamışlardı. Bir ihtimal halkın bu yorulmuş tavrını gören Karayülük Osman Bey Memlûk Sultanı Barsbay'a elçi göndererek sulh teklifinde bulunmuştur.²⁶⁴

Diyarbakır kalesinin yapımında kullanılan malzemelerin seçiminde sağlam malzemeler kullanılmış olmasına rağmen kale Memlûkların uzaktan yapmış olduğu saldırılardan etkilenmiştir.²⁶⁵ Bu saldırılar sonucu olarak her iki taraf da ağır kayıplar vermiştir. Karayülük'ün Osman'ın üzerine yapılan baskılar sonucunda Karayülük Osman ile Memlûk Sultanı Barsbay arasında anlaşma yapılmıştır.²⁶⁶

Memlûk Sultanı iki taraf arasında yapılacak antlaşmanın sağlanması için adamlarından Kadı Şerefeddin'i Akkoyunlu Karayülük'ün Osman'ın yanına göndererek bir antlaşmaya varılmasını sağlamıştır. İmzalanmış bulunan bu antlaşmanın maddeleri şunlardır;

- 1) Karayülük Osman Bey, Memlûk sultanı Barsbay'a itaatini arz edecek.²⁶⁷
- 2) Karayülük Osman bölgede bir daha karışıklık çıkarmayacak.²⁶⁸
- 3) Bölgeden geçen tüccar gruplarına ve bölgeden geçen hacılara zarar verilmeyecektir.²⁶⁹
- 4) Hutbelerde Sultan Barsbay'ın adı okunacaktır.²⁷⁰
- 5) Karayülük Osman bastırdığı dinar ve dirhemlere Memlûk sultanı Barsbay'ın adına bastıracaktır.²⁷¹

Kara Osman'ın ölümünden sonra Akkoyunlu devleti tahtı Ali Bey ile Hamza Bey arasında meydana gelen taht kavgalarıyla iyice karışmıştır. Kara Osman'ın büyük

²⁶⁴ İbn Tağriberdi, *En-Nücumuz-Zahire*, 482.

²⁶⁵ İlyas Gökhan, "Memlûk Sultanı El-Melik El-Eşref Barsbay'ın", 10.

²⁶⁶ İlyas Gökhan, "Memlûk Sultanı El-Melik El-Eşref Barsbay'ın", 10.

²⁶⁷ Es Sayrafi, *Nüzhetü'n Nüfus*, 3/265.

²⁶⁸ Es Sayrafi, *Nüzhetü'n Nüfus*, 3/265.

²⁶⁹ Es Sayrafi, *Nüzhetü'n Nüfus*, 3/265.

²⁷⁰ Kazım Yaşar Koprıman, *El-Ayni'nin İkdu'l Cumanında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar*, (Doktora Tezi: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1971), 68.

²⁷¹ Es Sayrafi, *Nüzhetü'n Nüfus*, 3/265.

oğlu Ali babasının ölümünden sonra tahta çıkmayı başarmıştır. Onun tahta çıkmasını kabullenemeyen kardeşi Hamza Bey ile çatışmalara girişti. Giriştiği bu çatışmalarda Osmanlı ve Memlûk kuvvetlerinden destek talep etti. Memlûk kuvvetleriyle desteklenmiş ordusuyla kardeşi Hamza Bey'i yendi.²⁷² Ali Bey'in taht mücadelelerinden yorulup Mısır'a gitmesinden sonra taht mücadelesi Ali Bey'in oğulları ile amcaları Hamza Bey arasında devam etti.²⁷³

Akkoyunlu hükümdarı Cihangir ile Rüstem Bey arasında siyasi mücadelelerin yaşanmıştır. Bu mücadelelerde kardeşi olan Uzun Hasan beyinde ona karşı desteklerini hiç kesmediği bilinmektedir. Rüstem Bey'e karşı ordusuyla harekete geçen Cihangir Bey ordusunun içinde bulunan bazı boyların taraf değiştirerek Rüstem ve Şeyh Hasan tarafına geçmesi Akkoyunlu hükümdarı Cihangir'in işini zorlaştırmıştır. Bu olayların üzerine elinde bulunan Mardin'i kaybetmesi ve Urfa'nın da Cihangir'in düşmanları tarafından kuşatılmış bulunması üzerine Akkoyunlu Hükümdarı Cihangir için işler iyice içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Cihangir'i bu zor durumdan kurtaracak Memlûk kuvvetiydi. Cihangir tekrardan Memlûklardan destek görebileceğini düşünerekten Memlûk topraklarına sığınmak istediğini belirtti. Memlûklar ise Cihangir'in sığınma isteğini reddettiler.²⁷⁴ Bu olaylar yaşanırken Memlûk topraklarına Akkoyunluların elinde bulunan Erzincan kalesinin Karakoyunlular tarafından kuşatılıp ele geçirildiği Erzincan'dan kaçan Akkoyunlu ordusunun Halep'e doğru ilerlediği, Karakoyunluların ise Akkoyunluları takip ederek Halep'e gelecekleri haberi ulaşmıştır. Bu mücadelelerin yaşanmasının bir sonucu olarak Halep halkında bir panik durumu ortaya çıktı ve Halep halkı şehri terk etmişlerdi. Bunun doğal bir sonucu olarak bir anda Halep pazarında binek hayvanları fiyatlarında ani bir artış yaşanmıştır.²⁷⁵

Memlûklarla Akkoyunluların ticari ilişkilerine en yüksek noktaya ulaştığı dönem Uzun Hasan dönemidir. Uzun Hasan Şam ve Diyarbakır arasında faaliyet gösteren, ticari münasebetlere zarar verip, ticaret yollarını kesen Rebiaoğullarıyla beraber Ka'beyn ve Uneyn gibi Arap kabilelerin üzerine askeri bir sefer düzenleyerek onları

²⁷² İ.H.Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 64.

²⁷³ Kazım Paydaş-İ. Erdem, *Akkoyunlular Devleti Tarihi*, 71.

²⁷⁴ Fatma Akkuş Yiğit, *Akkoyunlu-Memluk Münasebetleri*, (Yüksek Lisans Tezi: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 85.

²⁷⁵ İbn Tağrıberdi, *En-Nücumuz-Zahire*, 423.

cezalandırdı.²⁷⁶ Uzun Hasan bununla beraber ülkesinde tüccarlardan alınan Tamga vergisini kaldırmaya çalışmış, ama başarılı olamamıştır. Verginin miktarını 20 dirhemden 1 dirheme düşürerek ticaretin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.²⁷⁷ Memlûklarla Akkoyunlular arasındaki bir diğer ticari olay İbn Eca'nın Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a elçi olarak gönderilmesi idi. İbn Eca elçilik vazifesi için gittiği Uzun Hasan'dan Urfa'da Rebiaoğullarının Halep-Urfa yolu üzerinde eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmaları ve Uzun Hasan'ın bu faaliyetleri durdurmasını talep etmekteydi.²⁷⁸ İbn Eca bu talebini ilettikten sonra Uzun Hasan, Urfa naibine bir mektup yazarak herhangi birinin Şam köylerine saldırı yapılmasının önlenmesini söyledi. Ayrıca Uzun Hasan bu mektupta Urfa naibine, köylere saldıran eşkıyaların takip edilmesini ve cezalandırılmasını talep etti.²⁷⁹

Memlûk-Akkoyunlu ticari ilişkileri Yakup Bey zamanında da devamlılığını sürdürmüştür. Yakup Bey 1484-1490 yıllarına kadar süren Memlûk-Osmanlı savaşında her iki devletin tarafını da tutmayarak tarafsız bir politika sergilemeye çalışmıştır. Bunu yapmasının sebebi Tebriz-Halep-Bursa ticaret yolları üzerinde bulunan ticari bağlantılarının zarar görmesini engellemek ve var olan ticari bağların kendi devletindeki devamlılığını sağlamaya çalışmaktır.²⁸⁰

2.7.Memlûklar-Kadı Burhaneddin Arasındaki Ticari İlişkiler

Memlûkların ilişki içerisinde bulunduğu bir diğer devlet Kadı Burhaneddin devletiydi. Memlûk devleti ile Kadı Burhaneddin'in devleti arasında siyasi ilişkiler devletin kurulmuş olduğu ilk senelerde iyi ilişki içerisindeydi. Bu iyi ilişkiler Kadı Burhaneddin'in Dulkadiroğulları ile Memlûklüler arası mücadelede Dulkadiroğulları beyliğini desteklemesiyle ve Dulkadiroğulları yöneticilerinin Kadı Burhaneddin'e sığınarak ondan yardım talebinde bulunmaları Memlûklar devletiyle Kadı Burhaneddin devleti arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur.²⁸¹

²⁷⁶ Ebu Bekr-i Tihriani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev:Mürsel Öztürk, 1.bsm, (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 183-184.

²⁷⁷ Kazım Paydaş, "Akkoyunlularda Devlet Teşkilatı" *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Yurt Yayınları 2002), 7/218.

²⁷⁸ İbn Eca, *İbn Eca Seyahatnamesi*, 84.

²⁷⁹ İbn Eca, *İbn Eca Seyahatnamesi*, 85.

²⁸⁰ John E.Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, çev:Sibel Özbudun 1.bsm, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993), 241.

²⁸¹ Salim Koca, "Anadolu Türk Beylikleri", *Genel Türk Tarihi*, 4 (2001): 294.

Kadı Burhaneddin devletiyle Memlûkların arasında meydana gelen ilk siyasal sorun Memlûk topraklarında ticaret yapan tüccarların sorunuydu. Memlûklarla ticaret yapan Sivaslı bir tüccarın malına Şam'da el konulmuş, Kadı Burhaneddin de, zarara uğrayan tüccarının malının zararının ödenmesini istemiştir. Fakat bu teşebbüsünden bir sonuç alınamamıştır. Bununla beraber Erzincan emiri Mutahharten'in Sultan Berkuk'u Kadı Burhaneddin'in Timur müttefiki olduğunu ve Anadolu'dan getirilecek kölelerin engellenmeye çalışılacağı aleyhinde kışkırtmaları sebebiyle iki devlet arasındaki ilişkiler daha da kötüye dönmüştü.²⁸²

Memlûk devletiyle Kadı Burhaneddin devletinin arasını bozan sorunlardan biri de Malatya naibi Mintaş'tı. Memlûk sultanı Berkuk ile arası bozulmuş olan Malatya naibi Mintaş, Memlûklara karşı Kadı Burhaneddin'i rakip olarak göstermeye çalışıyor ve Kadı Burhaneddin'den destek talep etmekteydi. Bu desteği sağlayabilmek için Mintaş Kadı Burhaneddin Ahmed'e bir elçi göndererek, Malatya'yı kendisine teslim edileceğini anlatan bir mektup gönderdi. Mintaş mektubunda Malatya'nın Suriye, Mısır ve Iraklı tüccarların bulunduğu bir şehir olduğunu²⁸³ ve iktisadi açıdan önemli bir şehir olduğunu²⁸⁴ Kadı Burhaneddin'e yolladığı mektupta vurguluyordu. Malatya'nın ülkesine katılmasının ekonomik ve ticari getirilerinin büyük olacağını düşünen Kadı Burhaneddin Ahmed, şehri teslim almak üzere ordusuyla beraber Malatya'ya hareket etti. Bununla beraber Mintaş Kadı Burhaneddin Ahmed'i teşvik edici cümleler kullanmasına rağmen Malatya'yı Kadı Burhaneddin Ahmed'e teslim etmemiştir. Bu olayların yaşanması üzerine Kadı Burhaneddin Ahmed, Mintaş'ı tutuklatarak Sivas'a geri dönmüştür.

Kadı Burhaneddin'in Malatya'yı ele geçirmeye çabalaması sonucunda bu şehri Kadı Burhaneddin'e kaptırmak istemeyen Yelboğa Memlûk Sultanı Berkuk'tan izin alarak, Şam ordusunu Sivas'a gönderdi. Yelboğa, bu seferi düzenleyerek Memlûk sultanı Berkuk adına Kadı Burhaneddin'in Anadolu'da bulunan topraklarını ele geçirerek büyük bir prestij elde etmeye çalışıyordu.²⁸⁵

²⁸² Yaşar Yücel, "Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti", *Anadolu Beylikleri Araştırmaları*, 2 (1991): 130-131.

²⁸³ Aziz b. Erdeşir Esterebadi *Bezm u Rezm* çev.Mürsel Öztürk (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 321.

²⁸⁴ Yaşar Yücel, "Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti", 133.

²⁸⁵ Salim Koca, "Anadolu Türk Beylikleri Tarihi" 294.

2.8.Memlûk-Dulkadiroğulları Beyliğiyle Ticari Münasebetleri

Dulkadiroğulları Oğuzların Bozok koluna mensup olarak kurulan bir devlettir. Dulkadiroğullarının ilk hükümdarları Zeynüddin Karaca Bey'dir. Karaca Bey ilk olarak Memlûklarla ortak bir şekilde Ermenilere karşı mücadeleye girişmiştir. 1337 yılında Eretna bey'in elinden Elbistan'ı almasından sonra Memlûk hükümdarı tarafından Elbistan naibi olarak görevlendirilmiştir.²⁸⁶

Memlûklarla Dulkadiroğulları hakkında kaynaklarda siyasi bilgilerin bol bulunmasına rağmen ticari bilgiler hakkında bilgilerimiz oldukça azdır. Elbistan ticari açıdan ticaret yollarının tam üzerinde bulunması şehrin vazgeçilmez bir öneme sahip olmasını sağlıyor. Dulkadiroğlu beyliği topraklarında bulunan Elbistan bu ticari rota üzerinde bulunuyor ve Memluk tüccarları da bu rota üzerinden İran'a ticarete gidiyorlardı. Bu ticaret yolları tehlikeye uğradığında Memluk ordusu askeri birliklerini gönderiyordu. El-Ayni eserinde H.808 yılında (1405-1406) Elbistan'dan Halep'e oradan Şam'a tüccarların silah taşıyarak ticaret kervanlarının güvenliği sağlarken devletin bölgede sağladığı güvenlik ortamı sayesinde Elbistan-Halep-Şam ticaret yolunda ticaret yapacak tüccarların silah taşımadan bile ticaretlerini yapabileceğinden bahsetmektedir.²⁸⁷ Dulkadiroğulları toprakları ticaret yollarının geçtiği bir diğer yer olan Halep-Erzincan-İran ticaret yolları için vazgeçilmez derecede önemli bir konumda bulunmaktaydı. H. 841 (M.1437/1438) yılında Elbistan-Akşehir (Erzincan'da bulunan) ticaret yollarını kesen haydutların olduğunu, daha sonra Memlûkların bir ordu göndererek bu haydut ordusunu bertaraf ettiğini ve kesilen ticaret yollarının güvenliğini sağlayarak ticari ilişkileri tekrar tesis ettiği bilinmektedir.²⁸⁸

Memlûklarla Dulkadiroğulları arasındaki ticari ilişkileri etkileyen siyasi olay Dulkadir Beyi Şehsuvar Bey'in yaptığı bağımsızlık isyanıdır. İsyanın kısa bir süre sonra kendi adına hutbe okutmaya ve para bastırmaya başlamış olmakla birlikte yazdığı mektuplarda Meliku'l-Muzaffer unvanını kullanarak Suriye halkını kendisine tabi olmaya çağırdı. 1468 Eylül'ünde Halep'te ele geçirilen bu mektuplarda Şehsuvar Bey, ticaretin devamı için özellikle Şam, Halep ve Trablus üzerinden gelecek tacirlerin

²⁸⁶ İsmail Yiğit, *Memlukler*,155.

²⁸⁷ Kazım Yaşar Kopraman, *El Ayni'nin İkdu'l Cumanında XV. Yüzyıla*, 101.

²⁸⁸ İbn Hacer, *İnbau'l Gümri*, 4/74.

canlarının ve mallarının emniyet altında olacağını bildiriyordu.²⁸⁹ Bu mektupları yazdığı sırada Dulkadiroğulları Halep civarına baskınlar yapmaya başlamışlardı.²⁹⁰ Memlûkların Dulkadiroğlu Şahsuvar Bey isyanı sırasında Malatya ve Behesni arasında bir kabile, Malatya Naibi Pehlivanoğlu Sarimi tarafından yakaladı. Bu kabilede Çerkez Memlûkları ve Şihi olan bir tüccar bulunduğunu biliyoruz. İbn Eca Kafilenin içerisinde 28 kişinin bulunduğunu söylemektedir. Pehlivanoğlu Sarimi Çerkez Memlûkları ve tüccarın mallarını kurtarmak amacıyla Emir Yaşbek'in atına bindiğini İbn Eca bize söylemektedir.²⁹¹

2.9. Memlûk-Ramazanoğulları Arası Ticari Münasebetler

Suriye'nin belli başlı ticaret ve Hac yollarına²⁹² hâkim olan Ramazanoğullarının²⁹³ Memlûk Devleti için ne derece önemli olduğunu fark eden Memlûk sultanları onları kendilerine bağlamaya çalışmışlardır.²⁹⁴

Türkmenler Memlûk Devleti'nin kuzey bölgesini temsil eden bir kavram olan Bilâdü's-Şâm (günümüzde Çukurova ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini kapsayan) bölgesinde Türkmenler yaşamaktaydı. Çukurova bölgesinde bulunan Sis ve Adana şehirlerinde yaşayan bu Türkmenler Ramazanoğulları beyliğini kurmuşlardır. Maraş ve Elbistan şehirlerinde ise Dulkadiroğulları beyliklerini kurmuşlardır. Ramazanoğulları ve Dulkadiroğulları haricinde bölgede bulunan ve siyasi bir oluşum oluşturmamış Türkmen gruplarının var olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Antakya bölgesinde yaşayan Doğancıoğulları ve Şeyzer bölgesinde yaşayan Sakalsızoğlu Türkmenleri gibi Türkmenler ise siyasi oluşumlara girmemişlerdir. Bununla beraber Türkmenler Memlûklar döneminde Memlûk hâkimiyetinde de önemli görevlere sahiptiler. Bölgede yer alan Türkmen gruplarının Anadolu bölgesi üzerinden geçen ticaret ve hac yollarının korunmasında Memlûk devletine destek sağladıkları bilinmektedir. Bölgedeki Türkmenler ayrıca savaş zamanlarında Memlûk ordusunda destek birliği olarak yer

²⁸⁹ Ali bin Davud El Cevheri Es Sayrafi, *İnbau'l-Hasr bi Enbâi'l-'Asr*, thk. Hasan Habeşi (Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabi, 1970), 29-30.

²⁹⁰ Refet Yınanç, *Dulkadir Beyliği*, 68.

²⁹¹ İbn Eca, *İbn Eca Seyahatnamesi*, 48.

²⁹² Muhammed b.Ahmed b.İyas El Hanefi, *Bedai ez Zühûr fî Vekai ed-Dühûr*, nşr.Muhammed Mustafa 2.bsm, (Kahire: Heyetil Mısıriyye, 1983) 1/2, 338-340.

²⁹³ Faruk Sümer "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar Fetihden XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (1963): 61.; Fatma Akkuş Yiğit, "Ramazanoğulları Beyliğinin Kuruluşu", *Gazi Akademik Bakış* 7/13 (2013): 210.

²⁹⁴ Fatma Akkuş Yiğit, "Ramazanoğulları Beyliğinin Kuruluşu", 210.

alıyorlardı. Türkmenlerin bir diğer önemli faydaları ise Memlûk Devleti'nin Bilad-ı Şam bölgesindeki emirlerin mücadelelerine son vererek bölgenin siyasi, ticari ve iktisadi olarak düzene sokulmasında yardımcı kuvvetler arasında yer almaktaydı.²⁹⁵

Memlûklar ile Ramazanoğulları arasındaki ticari ilişkiler kaynaklarda geniş yer edinilen bir konu olmasa da kaynaklar konu hakkında bazı ipuçları bize sunmaktadır. Bölgenin önemli şehirlerinden olan Tarsus, Ramazanoğulları, Karamanoğulları, Osmanlı devleti ve Memlûk devletinin çatışmalarının yaşandığı bir şehir olması bakımında oldukça büyük bir öneme sahiptir.²⁹⁶ Şehirde şarap ve buğday üretiminin yapıldığı bilinmektedir.²⁹⁷ Bertrandon De La Broquière, Tarsus'u ziyaret ettiğinde şehrin güzel bir şehir olduğundan bahseder. Yanında kılavuz olarak gelen Memluk askerinin tavsiyesi üzerine atı için yem ve kendi için gıda alışverişi yaptığından bahseder. Bu bilgiden şunu öğreniyoruz ki Memlûk askerinin bu şehir hakkındaki bilgilerinin bulunması Memluklerin daha önce de bu şehirden ticari alışveriş yapıldığını göstermektedir.²⁹⁸ Bununla beraber Ramazanoğulları beyliği içerisinde bulunan aşiretler hayvan ticaretiyle de uğraşıyorlardı. Anadolu'da Sivas, Kayseri ve Amik ovası ile Memluk topraklarında bulunan Halep pazarlarından hayvan satın alıyor, satın aldıkları bu hayvanları ise Tarsus ve Adana pazarlarına götürerek satıyorlardı.²⁹⁹

2.10. Osmanlı-Memlûklü Devletiyle Ticari Münasebetleri

Memlûklar devletiyle Osmanlı devleti arasındaki ticari ilişkiler siyasi ilişkilerden çok eski zamanlara kadar dayanmaktaydı. Karacahisar kalesinde yeni yapılan arkeolojik çalışmalarda kalede Memlûk devletine ait sikkeler bulunmuştur.³⁰⁰

Osmanlı-Memlûklar arası siyasi ilişkilerin başlangıcı 1. Murad dönemine kadar dayanmaktaydı. 1. Murad 1381'de yapılan Şehzade Bayezid ile Germiyanoglu Süleyman Şah'ın kızının düğününden Osmanlı kronikleri yazarları genişçe bahsetmiştir. Bu

²⁹⁵ Fatma Akkuş Yiğit, *Memlukler Döneminde Çukurova*, 130.

²⁹⁶ Fatih Yahya Ayaz, "Memlukler Döneminde Tarsus", *Türk İslam Kültür Ve Medeniyetinde Tarsus Sempozyumu (Mersin: 28-30 Mayıs 2010)*, ed.Abdülkadir Evgin (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 63.

²⁹⁷ Altan Çetin, *Memluk Devletinin Kuzey Sınırı*, 1.bsm, (Ankara: TTK Yayınları, 2009), 26.

²⁹⁸ Bertrandon De La Broquière, *Bertrandon De La Broquière'in Deniz Aşırı Seyahati*, çev:İlhan Arda 1.bsm, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000), 176.

²⁹⁹ Kürşat Solak, *Memlûk Devletinin Anadolu Beylikleriyle Münasebetleri* (Doktora Tezi: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 349.

³⁰⁰ Hasan Yılmazyaşar, "Sikkeler Ne Söylüyor: Karacahisar Kalesi ve Erken Dönem Osmanlı Sikkeleri" *Fetih ve Medeniyet T.C. Eskişehir Valiliği Şehir ve Değer Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2021): 53.

düğüne, bütün Anadolu Beyliklerinin yanı sıra, dönemin en büyük devleti Memlûklardan elçi gelmesi ve büyük hediyelerin getirilmesi dikkat çekicidir.³⁰¹

Osmanlı-Memlûk ilişkilerinin merkezini siyasi konuların oluşturduğu düşünülürse korsanlık ve ticaret gibi sosyal konuların da gündemde olduğunu unutmamak gerekir. Örneğin, Eylül 1391 yılında yazılmış bir mektupta Memlûk Sultanı Berkuk, Osmanlı devletinin elçisinin Mısır'a geldiğini öğrenerek Cenevizlere bir mektup yazmış, Cenevizlilerin elinde bulunan Müslüman tutsakların mallarıyla birlikte serbest bırakmalarını talep eden bir mektup yollamıştır. Bu olayın bir benzeri birkaç yıl önce yaşanmıştır. Ceneviz elçisi, korsanların elinde bulunan ve önemli mevkilleri bulunan bir grup Müslüman tüccarları Memlûk sultanı Berkuk'a iade etmişti. Bu tüccar grubunun arasında Memlûk tüccarları da bulunmaktaydı. Bu olayla beraber Osmanlı Sultanı 1.Bayezid, Memlûk sultanının gösterdiği çabalardan dolayı kendisine teşekkürlerini bildirmiştir. Bununla beraber bir Osmanlı tüccarının Memlûk topraklarında ticari faaliyetlerde bulunurken yasaları çiğnediği ve Memlûk Sultanı Berkuk'un bu yasalara uymayan tüccarları bağışlaması talep edilmiştir.³⁰² Osmanlı Sultanının tüccarları istemesinin sebebi tüccarların koruyucuları olan kişilerin Osmanlı devletinde mevki sahibi olmalarıydı.³⁰³

Osmanlı-Memlûk ticari münasebetleri Çelebi Mehmet döneminde de devamlılığını sürdürmüştür. Çelebi Mehmet Memluk sultanına diplomatik görevler için H. 819 (1416) yılında Turasan Bey'i Kahire'ye elçi olarak göndermiştir. Turasan Bey'in getirdiği mektupta Memluk-Osmanlı ilişkilerinin iyi şekilde gelişmeler gösterdiği, iki ülke arasında gidip-gelen tüccar gruplarına Memluk sultanının kolaylıklar göstermesi gerektiğini anlatan bir mektup yollanmıştır.³⁰⁴

Fatih Sultan Mehmed, 1451 yılında ikinci defa tahta çıktıktan sonra, tahta çıkışını müjdelemek için Memlûk sultanı Sultan Çakmak'a bir elçi göndermiştir. Bu sefer Memlûk sultanı Çakmak Osmanlı topraklarına bir elçi göndermiştir. Elçi sultanın Erzincan-Haleb ticaret yolunun güvenliğinin sağlanması dolayısıyla Fatih Sultan

³⁰¹ Hasan Basri Karadeniz, *Osmanlılar ile Anadolu Beylikleri Arasında Psikolojik Mücadele*, 1.bsm (İstanbul:Yeditepe Yayınevi, 2011), 9.

³⁰² Yüksel Mutlu, *Osmanlılar ve Memlukler*, 113.

³⁰³ Yüksel Mutlu, *Osmanlılar ve Memlukler*, 113-114.

³⁰⁴ Takîyüddin EbîBekir Bin Ali İbn Haccî el-Hamavî el-Ezrârî, *Kahvatü'l İnşâî*, thk. Rudolf Kaysili, 1.bsm, (Beyrut: 2005), 178-182.; Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlukleri Tarihi, Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmudi Devri*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 182.

Mehmed'e teşekkür ediyor ve iki devletin kurdukları bu bağı koparılmaması gerektiğini söylüyordu. Memlûk sultanı Çakmak'ın 23 Şubat 1452 yılında Fatih Sultan Mehmed'in gönderdiği cevap niteliğindeki mektupta Memlûk sultanı Çakmak'la iki devletin arasındaki bağların güçlendirilip sağlamlaştırılması gerektiğini, Timurlu sultanı Şahruh'un devletinde yaşanan olaylar hakkında kendisini bilgilendirmesinin oldukça değerli ve önemli olduğunu söylemiştir.³⁰⁵ Fatih döneminde Memluk-Osmanlı ticari ilişkilerini etkileyen bir diğer olay ise Alaiye Beyi Kılıç Bey'in Fatih Sultan Mehmed'e Alaiye şehrini aman yoluyla teslim etmesidir. Fatih Sultan Mehmet, Gedik Ahmet Paşa'yı Alaiye şehrinin sahibiyle mektuplaşmasını ve barışçıl yollarla şehri teslim etmeye ikna etmesini istedi. Kılıç Bey de şehri Gedik Ahmet Paşaya teslim ederken zorluk çıkarmadı ve şehri eman yoluyla kendisine teslim etti. Alaiye şehri Mısır ile sıkı ticari bağları bulunan bir şehirdi.³⁰⁶

Osmanlı devletiyle Memlûk devleti arasında ilişkilerin bozulmasının ilk sebebi her iki devletin de sınırlarda meydana gelen sorunlar gösterilebilmektedir. Bununla beraber Osmanlı devletinin Memlûklara karşı Dulkadiroğullarına verdikleri siyasi destek her iki devletin arasındaki sorunları işin içinden çıkılmaz bir hale getiriyordu. İşin içinden çıkılmaz bir hal almış bu duruma rağmen Memlûk Sultanı Kayıtbay barış görüşmeleri için çaba sarf etmekteydi. Sultan Kayıtbay devlet erkânına da danışarak İstanbul'a bir heyet gönderilmesini kararlaştırdı. İstanbul heyetine gönderilecek elçi Emir-i Ahûr Canıbek el-Alâ'î seçildi. Memlûklarla Osmanlılar arasındaki münâsebetleri düzeltmek için Kayıtbay, Canıbek Alai ile özürlerini bildiren mektubu, Abbasi halifesinin yazdığı mektupla beraber değerli hediyelerle birlikte İstanbul'a gönderildi. Sultan Kayıtbay'ın diplomatik hamleleri devam ederken Osmanlı devleti de Çukurova bölgesini topraklarına katmak amacıyla 1485 yılının Mayıs ayında Karaman Beylerbeyi Karagöz Mehmet Paşa kumandasında bir orduyla Gülek Boğazı'nı aşarak Çukurova topraklarına girmişlerdir.³⁰⁷

³⁰⁵ Kazım Yaşar Koprman, "Osmanlı-Memluk Münasebetleri", 179.; Shai Har El, *Ortadoğu'da Hakimiyet Mücadelesi Osmanlı-Memluk Savaşı 1485-1491*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 76.

³⁰⁶ İdris-i Bitlisi, *Heşt Behişt*, çev:Muhammed İbrahim Yıldırım 2.bsm, (Ankara: TTK Yayınları, 2019) 194-195.

³⁰⁷ Kazım Yaşar Koprman, "Osmanlı-Memluk Münasebetleri" 192.; Shai Har El, *Ortadoğu'da Hakimiyet Mücadelesi*, 134.

Barış antlaşmasının imzalanma sürecinde hem Memlûk sultanı hem de Sultan Bayezid birbirlerine elçiler göndererek barış müzakerelerine başlamış oluyorlardı. Bu arada, her iki tarafın askeri birlikleri barış antlaşmasının haberi gelinceye kadar askeri birliklerini savaşın olmadığı tarafsız bölgeye nakletmişlerdir.³⁰⁸

Bununla birlikte Memlûkların sorunları yalnızca askeri sorunlar değildi. Memlûk devletinin ekonomisi de iflas etmenin eşiğindeydi. Bu ekonomik olumsuzluklara ek olarak Memlûklar Osmanlı ile savaş halinde bulunması ticari bağların kopmasına neden olmuştur. Bu ticari bağların kopmasına bir neden de Osmanlı devletinin Memlûk toprakları üzerinden geçen ticaret yollarına ambargo koymasındır ki durumu daha vahim bir hale getirmiştir.³⁰⁹

1492 yılının Ocak ayında elçilerden Emir Canbolat, Mamay el-Hâsekî yanlarında Şeyh Bedreddin b. Cuma ile Osmanlı topraklarından Kahire'ye dönmüşlerdi. Gelen elçilik heyeti Memlûk Sultanı Kayıtbay'a getirmiş bulundukları hediyeler arasında Osmanlı devletiyle yapılan barış antlaşmasıyla birlikte deve, köleler, ipekten yapılmış kumaşlar gibi başka hediyeler de bulunmaktadır.

Antlaşma şartlarınca Adana ve Tarsus şehirleri Memlûkların idaresine iade ediliyordu. Bir diğer madde ise Gülek Kalesi, Memlûklar devleti ile Osmanlı devleti arasında sınır olarak kabul edildi. Ramazanoğullarının başına Memlûk devletinin uygun görmüş olduğu Dâvûd Bey'in oğlu Halil Bey geçti ve Adana ile Tarsus şehirlerine yönetici olarak atandı. Bir diğer antlaşma maddesi ise Osmanlı devleti Karadeniz'den getirilen köle ve maden ürünlerinin tekrardan Mısır ve Suriye topraklarına getirilmesine izin veriliyordu.³¹⁰ Bununla Osmanlı-Memlûkların Çukurova bölgesi üzerinde devam ettirdiği mücadele, kısa bir süreliğine sonuca bağlanmış oluyordu.³¹¹

Memlûk Osmanlı ticari ilişkileri son zamanlarda oldukça bozulmuştu. 1516 yılının Mart ayında Memlûk sultanı el-Gavrî Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim'e göndermiş olduğu mektupta Yavuz Sultan Selim'e uygulamış bulunduğu ticari ambargodan şikayette bulunmaktadır. Bu ambargoyu sürdürmesinin anlamsız olduğunu

³⁰⁸ Richard F.Kreutel, *Haniwaldanus Anonimine Göre Sultan Bayezidi Veli*, çev.Doç.Dr.Necdet Öztürk (İstanbul:TDAV Yayınları, 1997), 8.

³⁰⁹ Fatma Akkuş Yiğit, "Osmanlı-Memlûk Mücadelesinde Beş Yıl Savaşları", *Timurlu Tarihine Adanmış Bir Ömür 75.Doğum Yılında Prof.Dr.İsmail Aka'ya Armağan*, Ed.Musa Şamil Yüksel, (Ankara:Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2017), 255.

³¹⁰ Şah Har-El, *Ortadoğu'da Hakimiyet Mücadelesi*, 288.

³¹¹ Fatma Akkuş Yiğit, *Memlukler Döneminde Çukurova*, 222-223.

çünkü hem Memlûkların hem de Osmanlı devletinin ehlişünnet mezhebine mensup oldukları ve dostluklarının devam etmesi gerektiğinden mektubunda bahsediyordu.³¹² Ticari ambargonun var olmasıyla beraber Memlûklarla Osmanlılar arasında ticari münasebetler savaş zamanlarında da devam ediyordu. Örneğin; 22 Şevval 922 de Sultan Tomanbay Mısır'da casusluk yaptıkları, Osmanoğluyla mektuplaştıkları söylenen Han el Halil'deki Rum tüccarlardan bir grubu tutuklamış olması Osmanlı-Memluk ticaretinin devletin yıkılma sürecine girdiği zamana kadar devam ettiğini bize göstermektedir.³¹³

2.11.Memlûk-Ceneviz Arası Ticari Münasebetleri

Ortaçağ'da ticaret yolları bir kez daha değişmişti. Kuzeyden Karadeniz üzerinden güney doğu tarafına doğu Trabzon, Kırım Kefe ve Tana şehirleri arasında ticari yollar işlevliğini devam ettiriyordu. Bir başka ticaret yolu ise Doğu Anadolu topraklarından geçip Kilikya Ermenilerinin bulunduğu topraklara doğru sapıyordu. Kilikya Ermenilerinin topraklarında bulunan Ayas limanı İtalyanlar için daha güvenli bir liman olması sebebiyle daha çok tercih ediliyordu. Bununla beraber Güney Rusya (Kırım) ile Mısır arasında Memlûk topraklarına köle sağlayan, aktif bir ticaret ağı bulunmaktaydı.³¹⁴

Memlûklar ile Cenevizliler arasındaki ilişkiler oldukça iyi şekillerde ilerlemekteydi. Memlûklarla birçok devlet arasındaki ticari münasebetlerde Cenevizliler aracı rol üstlenmekteydi. 1275 yılında Cenevizliler Kahire'ye gönderilen elçilik heyeti vasıtasıyla Memlûk sultanlığıyla Cenevizli tüccarlar arasında ticari bir antlaşma imzalanmış ve Cenevizlilere önemli ayrıcalıklar tanınmıştır.³¹⁵

Cenevizliler Alaiye şehrinde üs kurmuşlar ve Alaiye üzerinden Memlûk topraklarına ticari ürünler taşımaktaydı.³¹⁶ Cenevizliler ayrıca seyahat için insan taşımacılığı da yapmaktaydı. İbn Battuta, Lazkiye'den Anadolu'ya giderken Cenevizlilerin Martelmin adlı gemisine binerek Anadolu'ya seyahat etmiştir.³¹⁷ Cenevizliler, Memlûklarla Batı Anadolu beylikleri arasındaki ticarete de aracı rolü

³¹² Fatma Akkuş Yiğit, *Memlukler Döneminde Çukurova*, 234.

³¹³ İbn İyas, *Yavuzun Mısırı Fethi*, çev.Ramazan Şeşen (İstanbul:Yeditepe Yayınevi, 2016), 109.

³¹⁴ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, 292.

³¹⁵ Abdullah Mesut Ağır, *Memlûklerde Ticaret*, 129.

³¹⁶ M.Sait Polat "Selçuklular ve Beylikler Dönemi Türkiye'sinde Ticaret", *Anadolu Selçukluları ve Beylikleri Dönemi Uygarlığı*, Ed. Ahmet Yaşar Ocak, 2.bsm, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015), 1/376.

³¹⁷ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, 400.

üstlenir ve Memlûkların Balat pazarında ihtiyaç duyduğu ticari ürünleri Balat pazarından satın alarak Memlûk topraklarına getirirdi.³¹⁸

1290 yılında Memlûklarla Cenevizliler arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Yapılan antlaşmada Cenevizliler, Memlûk topraklarından gelen Müslümanlara, Frenk ülkelerinden Rum ülkesine (Anadolu) gelen tüccarlara ve elçilere iyi davranacaktır. Memlûk ülkesine kara yoluyla ve deniz yoluyla gidip-gelen kişilere zarar verilmeyecektir.³¹⁹ 1381 yılında Ayasuluk limanından hareket eden bir Ceneviz gemisi Ayasuluk'tan aldığı ticari ürünleri Memlûkların İskenderiye ve Beyrut limanlarına taşıdıkları bilinmektedir³²⁰

Cenevizlilerin Anadolu üzerinden Memlûk topraklarıyla kurduğu ticari ilişki noktalarından biri de İstanbul'un Pera semtinde bulunan Ceneviz kolonisiydi. Bu koloni üzerinden Memlûklarla yapılan ticaret hakkında Pero Tafur önemli bilgiler sunmaktadır. Pero Tafur, eserinde Pera şehrinin Batıdan ticari malların getirilmesiyle beraber Mısır ve Suriye'den de ticari mallar getirildiğini, bunun sonucunda Pera şehrinin ticari pazarının büyüdüğünü ve tüccarlarının zenginleştiğinden³²¹ bahsetmektedir.

³¹⁸ W.Heyd, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, 608.

³¹⁹ İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l Eyyam*, 167-169.

³²⁰ Şule Pfelffer-Taş, “Aydinoğullarının Liman Kenti Ayasulukta İtalyanlar”, *Orta Çağ'da Anadolu'da Kültürel Karşılaşmalar: XII-XV Yüzyıllarda Anadolu'da İtalyanlar Sempozyumu* (13 Mayıs 2016), ed. Ayşe Filiz Yenişehirlioğlu, (İstanbul: Koç Üniversitesi Vekam, 2019), 183.

³²¹ Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi*, çev.Hakan Kılınç 1.bsm, (İstanbul: KitapYayınevi, 2016), 173.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MEMLÛKLARIN ANADOLU İLE TİCARİ ÜRÜN AKIŞI

3.1. Memlûk-Anadolu Selçuklu Devleti Ticari Ürün Akışı

Anadolu Selçuklu devleti ile Memlûk devleti arasındaki ticari ürünlerin başında askeri öneme sahip bulunan Kafkas-Kıpçak bölgelerinden getirilen köleler yer alırdı. Zira Anadolu Selçuklu devleti ile Memlûk devleti arasındaki savaşlardan elde edilen esirlerin satılması büyük önem arz ederdi. Savaşlarda esir edilen genç ve sağlıklı bulunan kadın ve erkekler Suriyeli ve Mısırlı tüccarlara satılırdı. Tüccarlara satılan erkek esirlerin arasından az sayıda olsa Bizans devletinin asillerinin ve askerlerinin oğulları da bulunurdu. Bu esirler Memlûk devleti tarafından Memlûk olarak kabul yetiştirilirdi.³²²

Anadolu Selçuklu Devletinin Memlûk devletine gönderdiği ticari ürün kategorisinden biri de hayvan ticaretiydi. Selçuklular, Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarında yetiştirilen koyunları Suriye'ye gönderirdi.³²³ Bununla beraber Anadolu Selçuklu devleti Van Gölü'nde yetişen ve Et Tırrih adıyla bilinen bir balık türünü tuzlayarak Van'ın çevre bölgelerinde bulunan Musul, El Cezire, Irak gibi bölgelere yolladığı gibi bu tuzlanmış balığı Suriye'ye de gönderirdi.³²⁴ Şeker de Memlûklar ile Anadolu Selçuklu devleti arasındaki ticarete aktarılan ürünlerdendi. Şeker Memlûk topraklarından gönderilirdi. Şeker ticareti hakkında İbn Tağrıberdi şu bilgileri paylaşıyor:

“Harran'dan Bağdat'a giden bir kafilaya rastladılar. Büyük miktarda mala el koydular. Altı yüz deve Mısır şeker ve altı yüz bin dirhem aldılar. Yaşlı erkek ve kadınları öldürüp, genç kadınlara ve çocuklara istediklerini yaptılar. Sonra Hilat'a (Ahlat) döndüler. Doğu halkı Fırat'ı geçip Düneyser'den Fırat'a kadar ölümler arasına daldılar. Bir tacir şöyle anlattı: "Harran'la Re'sulayn arasındaki köprüde bir yerde 380 Müslüman ölüsü saydım.”³²⁵

³²² Faruk Sümer, “Selçuklular Devrinde Ticaret”, 14.

³²³ Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, 9.

³²⁴ Yaşar Bedirhan, “Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret”, 378.

³²⁵ İbn Tağrıberdi, *En-Nücumü Zahire*, 27.

İlhanlılar, Memlûkların şekerinin Anadolu topraklarına satılmasını önlemeye çalışmıştır.³²⁶

Memlûklarla Anadolu Selçuklu devleti arasında yapılan ticarete konu olan bir diğer ticaret ürün grubu dokuma sanayi ürünleridir. Ticarete konu olan ürünlerden biri de kumaş ticaretiydi. Örneğin Eflaki'nin aktardığına göre, Mevlana'nın bir müridinin de bulunduğu bir ticaret grubunun İskenderiye'ye gittiği, şehirden İskenderiye kumaşı ve başka kumaşlarla beraber Mısır elbisesini ve yünlü elbiseleriyle beraber Antalya limanı üzerinden Konya'ya vardığı görülür.³²⁷ Kaynaklarda Memlûk topraklarından Anadolu Selçuklu topraklarına kumaş ticaretinin yapıldığıyla ilgili bir diğer kaydı ise İbni Bibi aktarmaktadır. Anadolu Selçuklu tarihinde Cimri hadisesi olarak bilinen olayda Cimri'nin ordusunun Konya'yı kuşatması ve ele geçirmesiyle beraber ortaya çıkan yağma faaliyetlerinde Konya'da bulunan bir kervansarayın yağmalanması ve bu kervansarayda altın sırmalı Mısır kumaşlarıyla beraber birçok malın yağmalanması olayı³²⁸ bize Memlûkların topraklarından Anadolu Selçuklu topraklarına gönderilen ticari ürünler hakkında önemli bilgiler sunar. Bununla beraber Memluklerin dokuma ürünlerinden Mısır'ın Dimyat şehri yakınlarında üretilen Buri kumaşlarından yapılan örtüler de Anadolu Selçuklu coğrafyasına gönderilen ürünlerden biridir.³²⁹

Memlûklarla Anadolu Selçukluları arasında var olan dokuma ticaretinin bir diğer ürünü de Anadolu'da dokunan halılardır. Marco Polo Anadolu'da üretilen halılar hakkında “*Dünyanın en iyi halıları ve en mükemmel renkleri*”³³⁰ bilgisini aktarmaktadır. Bunun dışında 1935-1936 yılları arasında Mısır'ın Fustat şehrinde yapılan arkeolojik çalışmalarda 100 parça halinde bulunan ve 13. yüzyıllar ile 15.yüzyıllar arasında tarihlendirilen Selçuklu halılarına ait parçaların bulunması Memlûklar ile Anadolu Selçukluları arasında yapılan ticareti ispatlar niteliktedir.³³¹

³²⁶ Ahmet N.Özdamar, *Ortaçağ İslam Dünyasında Ekonomik Ekosistem*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 63.

³²⁷ Eflaki, *Menakibü'l Arifin*, 1/434.

³²⁸ İbni Bibi, *Selçukname*, 2/205.

³²⁹ Ahmet Eflaki, *Menakibül Arifin*, 2/66.

³³⁰ Marco Polo, *Dünyanın Hikaye Edilişi*, 68.

³³¹ Oktay Aslanapa, *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, (İstanbul: İnkilap Yayınevi, 2018), 28.

3.2. Memlûk-Anadolu Beylikleri Ticari Ürün Akışı

Memlûkların ticari ürün akışı Anadolu Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra kesintiye uğramamış, Anadolu Selçuklu devletinin devamı niteliğinde bulunan Anadolu Beylikleri döneminde de sürekliliğini devam ettirmiştir.

İbn Battuta Antalya hakkında denizine kıyısı olan bir şehir olduğundan ve halkının tümüyle Türkmenlerden oluştuğundan bahseder. Ayrıca Kahire, İskenderiye'nin ve Suriye tüccarlarının bu şehirden gelip alışveriş yaptıklarından bahseder. Kerestesinin bolluğundan dolayı buradan yüklenen balyalar İskenderiye, Dimyat ve öteki Mısır limanlarına gönderildiğini de ekler.³³²

Memlûklarla Menteşe beyliği arasında ticari ilişkileri oldukça iyi durumdaydı. Menteşe beyliği sahillerine gelen Mısırlı ve Suriyeli tacirler bu sahillerden esir köleler getirip satın alınırdı³³³ Menteşe beyliğinde Makri körfezinden Mısır'a kereste yollanırdı³³⁴ Menteşe Beyliğinin Memlûklar ile ticaret yaptığı bir diğer ürün ise burada dokunan halılardır. Burada dokunan halılar Venedikli tüccarlar vasıtasıyla İskenderiye şehrine gönderilirdi.³³⁵ Memlûklarla ticaret yapan beyliklerden bir tanesi de Hamidoğulları beyliğiydi. Bu beylik Antalya limanı üzerinden Memlûklarla ticaret yapardı.³³⁶ Antalya ve Alanya bölgesinden Memlûk devleti kereste ve zift ihtiyacını karşılardı. Bununla birlikte Memlûklar Antalya ve Alanya bölgesine şeker, keten ve baharat gibi ürünleri gönderirdi.³³⁷

Anadolu topraklarından Mısır'a çam ağacı ahşabı deniz yoluyla gönderilmekteydi ve bu ahşabın adı Nakiyy olarak adlandırılmıştır.³³⁸ Bir diğer kereste temin edilen Anadolu yerleri Maraş ve Mersin bölgesinde yaşayan Ağaçeri

³³² İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, 1/402

³³³ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği 13-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkikler*, çev.O.Ş.Gökyay (Ankara:TTK Yayınları, 1944), 4.

³³⁴ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, 123.

³³⁵ Yegana Gezalova, "Menteşe Beyliği'nin Venedikle Ticari İlişkileri", *Menteşe Beyliği II.Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu* (25-27 Nisan 2012), (Ankara:TTK Yayınları 2016), 143.

³³⁶ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, 139.

³³⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, 135.

³³⁸ El-Ömeri, *Mesalikü'l Ebsar*, 26.

Türkmenlerinin temin ettikleri kerestelerdi. Buradaki keresteler İskenderun limanı üzerinden Suriye limanlarına oradan da Mısır'a nakledilirdi.³³⁹

Türklerin denetimi altındaki tüm pazarlarda satılan kumaş hem Batı'dan hem İran'dan ve daha doğuda Memlûk Sultanlığından getirilen en önemli ihracat kalemlerindendi. Anadolu'ya ipekli dokumalar Suriye'den; işlenmiş ipek, kaliteli kumaş ve keten Mısır'dan ve ham ipek İran'dan gelirdi.³⁴⁰ Kurşun hem Batı'ya hem Mısır'a gönderilirdi.³⁴¹ Memlûklarla Anadolu beylikleri arasında yapılan ticari ürünlerden biri de şap ticaretiydi. Şap hakkında Dukas şunları aktarmaktadır:

Bu maddeye boya üretimi yapanların mutlak gereksinmesi vardır; işte bu yüzden, doğudan batıya yelken açmış bütün gemiler ambarlarının dip bölümünde şap taşımayı gerekli sayar. Fransızlar, Almanlar, İngilizler, İtalyanlar, İspanyollar, Araplar, Mısırlılar ve Suriyeliler, hepsi o dağdan çıkma şapı boya sanayiinin gereksinmesi için kullanırlar.³⁴² Buradan Foça'dan çıkarılan şapların Memlûklar ile beraber dünyanın farklı noktalarında da rağbet gördüğünü öğrenmekteyiz.

Memluklerle Anadolu Beylikleri arasında ticareti yapılan ticari ürünlerden biri de halılardır. Aksaray kilimlerinin çok nefis olup Suriye, Mısır, Irak, Hint ve hatta Çin'e kadar gönderildiğini 14. asrın ortalarına yakın bir zamanda Anadolu'yu gezen Seyyah İbni Battuta yazmaktadır ki bu bilgi, Anadolu dokumalarının bundan başka doğuda da meşhur olduğunu gösterir³⁴³

Bir diğer yol ise Balıkesir ve çevresine gidilen yoldur. Bu yol ile ilgili olarak el-Ömeri, Akira beyliğinde (Balıkesir) bol miktarda ipek ve lavdanom (Afyonlu su) üretildiğinden bahseder. Bunların büyük kısmı Hristiyan ülkelere ihraç edilir. Bu üretilen ipektan Grek taftası imalatı ve İstanbul kumaşı imalatı için uygun olduğundan bahseder.³⁴⁴

Memlûkların Akdeniz'de bulunan ülkelere ve Anadolu'ya gönderdiği ticari ürünlerden biri de Mısır'da üretilen keten kumaşıdır. Keten kumaşını Memlûklar,

³³⁹ Ahmet N.Özdağ, *Ortaçağ İslam Dünyası*, 79.

³⁴⁰ Kate Fleet, "Türk Ekonomisi,1071-1453", *Bizanstın Türkiye'ye 1071-1453*, çev.Ali Özdamar, ed.Kate Fleet 1.bsm (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), 1/302.

³⁴¹ Kate Fleet, "Türk Ekonomisi,1071-1453", 1/295.

³⁴² Mikhael Doukas, *Tarih Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, çev.Bilge Umar 1.bsm, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008), 143.

³⁴³ Abdülhalik Bakır, "Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma Sanayi", 808.

³⁴⁴ El-Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim*, 166.

Müslüman ve Hristiyan tüccarların gemileriyle Karadeniz'e, Anadolu'ya ve Afrika'ya göndermişlerdir. Bu ürün o kadar yaygınlaşmıştır ki Batının her pazarında Mısır keteni bulunduğundan bahsedilmiştir.³⁴⁵

İbn Battuta Gümüşhane hakkında; *Irak hükümdarının hükmü altındaki şehirlerden birine, Kümiş'e doğru yola çıktık. Burası gayet bakımlı ve büyük bir şehirdir, Irak ve Suriye'den tüccarlar buraya gelerek mal alırlar. Burada gümüş madeni var, demektedir.*³⁴⁶

3.3. Memlûkların Bizans Devletiyle Ticari Ürün Akışı

Memlûklar ile Bizans İmparatorluğu arasındaki ilk temaslar Memlûk Sultanı Sultan Baybars döneminde başladığını söylemek gerekir. 1261 yılında Sultan Baybars ve Bizans İmparatorluğu arasında bir barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmadan sonra yani 1262 yılında Sultan Baybars Bizans imparatoruna içinde zürafanın bulunduğu hediyelerle birlikte Emir Seyfeddin Kurzî ve el-Kâdı Esîleddin Hocâ İmâm'ın bulunduğu heyeti Bizans'a gönderdi. İbn Abdüzzahir'in yazdığına göre, İmparator hediyelerden oldukça memnun kalmış ve Mısır'a gönderilmek için hediyeler hazırlatılması hususunda emir vermiştir.³⁴⁷

1281'de İmparator VIII. Mikhael Paleologos (1259-1282) ile Memlûk Sultanı Kalavun (678-689/1279-1290) arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Bu diplomatik belgede önemli olan nokta iki hükümdarın karşılıklı yemin etmeleridir. Antlaşmanın nüshası günümüze ulaşabilmiştir. Bu antlaşmada imparatorun yemin metninin Arapça çevirisi de mevcuttur (Yunanca metnin aslı kaybolmuştur).³⁴⁸ Bu antlaşmada Bizans tüccarlarının Mısır'dan kolaylıkla geçmesi, Suğdak tüccarlarına kolaylık sağlanması hakkında bilgi vardır.³⁴⁹ Diğer taraftan, Bizans üzerinden Karadeniz'e ulaşılarak gerçekleştirilen ticarî faaliyetler hususunda ise Varna yakınlarındaki Kastritsi Kalesi'nde 2011, 2012 ve 2015 yıllarındaki kazılarda bulunan Memlûk sikkeleri de

³⁴⁵ Serdar Çavuşdere, *Marino Sanudo Torsello'nun Gözünden XIV. Yüzyılın Birinci Yarisında Ege'de Egemenlik Mücadelesi, 1291-1353 Latinler, Denizci Türkmen Beylikleri ve Haçlılar*, 226.

³⁴⁶ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, 1/417.

³⁴⁷ İbn Abdüzzahir, *er-Ravzüz-Zahir*, 52.

³⁴⁸ Dimitri A. Korobeinikov, "XIV. Yüzyılda Bizans İmparatorluğu ve Memlûk Sultanlığı Arasındaki Diplomatik Yazışmaları", çev: Murat Keçiş *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31/1 (2015): 312.

³⁴⁹ Kalkaşandi, *Subhu'l Aşa*, 14/200.

bahsi geçen ticarî faaliyetlere dayalı dolaşım ile tüccar hareketliliğini gösteren bir başka önemli örnek olarak yer almaktadır.³⁵⁰

Memlûkların Bizans devletiyle ticaretini yaptığı ticari ürünlerden biri de köle ticaretiydi. Memlûkların Kıpçak Türklerine bu kadar çok önem vermelerinin sebebi de buydu. Kıpçaklar köle olarak satın alınıp daha sonra asker olarak kullanılırdı. Kıpçaklar hükümdar olabilme avantajına sahiptiler. Kıpçakları köle olarak satın alan tüccarlar için Karadeniz sahilinden karaya çıkmak, ya da alışveriş işlemlerini tamamlandıktan sonra boğaz yolunu kullanarak ülkelerine dönmek için İmparator'dan izin almaları gerekmektedir. Ayrıca Memlûk Sultanları kendi topraklarına denizden açılarak Karadeniz'de karaya çıkmayı başaran ve birçok harcamada bulunarak genç köleleri satın alıp ülkelere getiren gemilere bu önemli görevi başardıkları için hediyeler verirdi.³⁵¹

Memlûklarla Bizanslılar arasında ticareti yapılan bir diğer ürün ise kereste'dir. İstanbul yakınlarında bulunan Bilad-ı Cerun/Cun bölgesinden ahşap malzemesinin getirildiği³⁵² bilinmektedir. Bu iki devlet arasındaki ticari ürünlerden biri de Memlûk topraklarından gönderilen atlardı. Atlar, Bizans'a Eyyubi devleti zamanından beri yollanmaktaydı. Hatta Anadolu Selçuklu Sultanı 1. Gıyaseddin Keyhüsrev ile Bizans İmparator 3. Alexis'e karşı açtığı savaş esnasında Eyyubi Sultanı el-Malik el-Adil'in, Antalya limanı üzerinden Bizans İmparatoruna gönderdiği atlara 1. Gıyaseddin'in el koyması ve buna karşılık Bizans İmparatoru'nun Konya-İstanbul arasında ticaret yapan Selçuklu tüccarlarını tutuklatıp ticari mallarına el koyması Bizans İmparatorunun at ticaretini önemseyişinin bir göstergesi sayılabilir.³⁵³ Bizans İmparatoru Eyyubilerden sonra gelen Memlûklarla Arap At'ı ticareti ilişkilerini sürdürmüştür. Memlûklarla Bizans İmparatorluğu arasında 1281 yılında yapılan antlaşmanın maddelerinden biri de Arap Atı ticaretinin devam ettirilmesiyle ilgilidir. Antlaşma'da Bizans İmparatorunun at ticareti için Bizans topraklarından Mısır'a gidecek olan tüccarlara, iyi cins atlar alınması

³⁵⁰ Ahmet Usta, *Memlûk Sultanlığının Bizans İmparatorluğu ve Kilikya Ermeni Krallığı İle Diplomatik ve Ticari İlişkileri: Doğu Akdeniz Ticareti ve Tüccarlarına Yeni Bir Yaklaşım (1260-1291)*, (Doktora Tezi: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 174.

³⁵¹ Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, 1.bsm (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), 41.

³⁵² Altan Çetin, "Akdeniz Ticaretinde Memlûkler Devri Mısır-Anadolu Mal Mübadelesi", *Adalya*, 11 (2008): 365.

³⁵³ Osman Turan, "Kayhusrav I.Gıyas al Din", *Selçuk Tarihi Araştırmaları*, Haz. Altan Çetin, (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 171.

hususunda izin verilmesini içeren bir maddenin bulunması büyük bir önem arz etmektedir.³⁵⁴

Memlûkların Bizans İmparatorluğu ile yaptığı ticari ürünlerden biri de kağıt idi. Kâğıt, Memlûk topraklarında Hama ve Suriye’de üretimi yapılırdı ve bu şehirler üzerinden Bizans’a gönderilirdi.³⁵⁵ Ayrıca Mısır’dan Bizans’a kokular gönderilirdi ve bu kokular özellikle Bizans’ın soyluları tarafından talep görürdü.³⁵⁶ Tahıl ürünleri de iki devlet arasında ticareti yapılan ürünler arasındaydı. Nitekim Memlûklar Bizans imparatorluğuna tahıl malzemeleri de gönderirdi.³⁵⁷

3.4. Memlûk-İlhanlı Ticari Ürün Akışı

Memlûklar ile İlhanlılar arasında da önemli ticari ürün akışı sağlanmaktaydı. Ancak bazen devletlerarasındaki sorunlar nedeniyle pürüzler de ortaya çıkabilmekteydi. Bununla ilgili olarak Korykoslu Hayton, yazdığı eserinde Memlûklara karşı önlem olarak Tatar hükümdarına elçi göndermesi gerektiği ve hükmünde olan topraklardan Memlûk topraklarına ticari mal, erzak, hayvan veya daha başka şeylerin götürülmesinin yasaklanmasının kendisinden talep edilmesi gerektiğinden bahsetmektedir.³⁵⁸ İlhanlılar, her ne kadar Memlûklarla olan anlaşmazlıkları sebebiyle onlarla kimsenin ticaret yapmamasını emretse de köle ticareti münasebetiyle ortak hareket ettiklerine dair kayıtlar bulunmaktadır.³⁵⁹

İlhanlılar ile Memlûklar arasında ticarete konu olan ticari ürünlerden biri de esir ticaretiydi. İlhanlılar Memlûkların Suriye sınırında bulunan esirlerin ticaretini yapardı.³⁶⁰ Bertold Spuler, İlhanlıların esir ticaretini nerede yaptığını belirtmese de ticaretin yapıldığı yerin Rahbe olması muhtemeldir. Bu kanıya varılmasının sebebi, Ebul Fida’nın Rahbe’yi anlatırken şehrin hem İlhanlılar ile Memlûklar arasında karakol

³⁵⁴ İbn Abdüzzahir, Teşrifül Eyyam, 73-74.

³⁵⁵ Abdullah Mesut Ağır, *Memlûklerde Ticaret*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2015), 212.

³⁵⁶ Angeliki E. Laiou, *Bizans Ekonomisi*, 1.bsm, (İstanbul: Runik Kitap, 2020), 215.

³⁵⁷ Trandafir G.Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)* çev: Pulat Tacar, 1.bsm, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017), 37.

³⁵⁸ Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. Altay Tayfun Özcan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 221.

³⁵⁹ Rüya Bingöl, *İlhanlı Devletinde Abaka Han Dönemi (1265-1282)*, (Yüksek Lisans Tezi: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2020), 123.

³⁶⁰ Bertold Spuler, *İran Moğolları Siyaset İdare ve Kültür*, 473.

bölgesi olması hem de Rahbe’de Irak ve Şam arası bölgelerden gelip-geçen kervanların bulunmasından³⁶¹ bahsetmesidir.

Memlûklarla İlhanlılar arasında ticareti olan bir diğer ürün İlhanlı topraklarından getirilen cariyelerdir. Bu ticarete bir örnek olarak Mecdü’l-İslami adlı bir tüccar örnek gösterilebilir. Bu tüccarın İlhanlı topraklarından Mısır’a cariyeye götürdüğü ve ticaretini yaptıktan sonra tekrar Tebriz şehrine döndüğü anlatılır.³⁶² el-Ömeri Mesaliki’nde anlatıldığına göre, İskenderiye’de bulunan ketenden yapılmış bir tür kumaşı İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han’a gönderilmek üzere hazırlamaktaydı.³⁶³

3.5. Memlûk-Timurlular Arasındaki Ticari Ürün Akışı

Timurlular devrinde İran’da bulunan Sultaniye şehri Cenevizli ve Venedikli tüccarların uğrak noktası haline gelmişti. Venedik ve Ceneviz’den gelen tüccarlar bu şehirde kumaş satın alırdı. Bununla beraber Sultaniye şehrinin kumaşları Türkiye’ye Suriye’ye ve Kırım’a çok miktarda ihraç edilirdi. Sultaniye şehri ticari alanda sadece kumaş satmaz, inci ve değerli taş ticaretinin de merkezi konumundaydı. Çin’den inci, sedef ve yakut İran’ın güneyindeki Hürmüz limanına getirilirdi. Hürmüz şehrinde gerekli işlemler yapıldıktan sonra batının ticaret merkezlerine yollanırdı. Hürmüz’e gönderilmeyen değerli taşlar develerle taşınarak Sultaniye şehrine 60 günlük süren bir yolculuktan sonra ulaşırdı. Sultaniye şehrine getirilen değerli taşlar burada Avrupa’dan Türkiye’den, Suriye’den ve Bağdat şehrinde gelmiş bulunan tüccarlar tarafından satın alınırdı.³⁶⁴ Bir diğer önemli Timur şehri olan Semerkand’a Suriye ve Anadolu’dan kumaş, cam ve madeni eşya gibi ticari ürünler gönderilirdi.³⁶⁵

Timurlular ticari ve diplomatik amaçlarla elçilik heyetleri yollamışlardır.³⁶⁶ Tüccarları koruma siyaseti Şahrüh zamanında da devam etmiştir. Çünkü bu tarz ifadeler onun Çin hükümdarı ve Memlûk sultanına gönderdiği mektuplarında da rastlanmaktadır. Abdürrezzak-ı Semerkandî, kendisi ile konuştuğu bir tüccarın defalarca Çin’den aldığı kumaşları Mısır ve Anadolu’ya, oradan aldığı malları da Çin’e

³⁶¹ Ebul Fida *Ebul Fida Coğrafyası*, 237.

³⁶² Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 193.

³⁶³ Şehabettin Fazlullah el Ömeri, *Memlûk Sultanlığı, Mesalikü’l Ebsar fî-Memaliki’l Emsar’a Göre (Devlet-i Memaliki’l Ula Kısmı)*, çev. Hatice Güler, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2019), 25.

³⁶⁴ Justin Marozzi, *Timurleng, İslam’ın Kılıcı Cihan Fatih*, çev. Hülya Kocaoluk, (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 154.

³⁶⁵ Justin Marozzi, *Timurleng, İslamın Kılıcı*, 239

³⁶⁶ Carter V.Findley, *Dünya Tarihinde Türkler*, çev. Ayşe Anadol (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008), 127.

götürdüğünü söylediğine işaret ile Şahrüh zamanında artık Mısır ile Çin arasındaki yolun işlek aslında çok uzak olan bu mesafenin ise yakınlaştığını kaydeder.³⁶⁷

3.6. Memlûk-Ceneviz Ticari Ürün Akışı

Memlûkların ticari ürün akışında bulunduğu topluluklardan biri de Cenevizlilerdi. Nitekim Cenevizliler Memlûklardan keten, ipekli ve pamuklu kumaş, züccaciye mamulleri, kıymetli taşlar, abanoz ağacı, boyada kullanılan şap madeni, hurma, baharat ve biber türleri, karanfil, zencefil, zaferan, misk ve anber, buhûr ve buna benzer daha pek çok ticarî eşya satın almaktaydı.³⁶⁸ Ayrıca hammaddesi pamuktan yapılmış bir ürün olan Dımaşk bokkasini Cenova'ya da ihraç edilirdi.³⁶⁹

Memlûklarla Cenevizliler arasındaki ticaretin temelini oluşturan ana meta Kafkas-Kıpçak toprakları üzerinden Memlûk topraklarına gönderilen ve askeri anlamda büyük önem taşıyan köle ticareti idi. Ortaçağ'da köleler Kırım (Suğdak gibi) sahillerinden getirilerek satın alınır, oradan Sinop limanı ve Samsun limanlarına getirilirdi. Oradan da Anadolu'da kölelerin toplanma pazarlarından olan Sivas ve Kayseri şehirlerine getirilerek buradan da en çok Memlûk ülkesine köle pazarlanırdı. Yine Anadolu ile ticaretini Karadeniz tarafından yapan Cenevizliler ise, Suriye kervanları vasıtasıyla Sivas'a gelen şark malları olan baharat, ipek ve kıymetli taşları Farya ve Fatsa'dan Bursa ile İstanbul'a nakletmek suretiyle piyasayı ellerinde tutarlardı.³⁷⁰

3.7. Memlûk-Akkoyunlu Ticari Ürün Akışı

Memlûkların ticari faaliyette bulunduğu bir diğer devlet Akkoyunlulardır. Memlûklarla Akkoyunlular arasındaki ticarete Mısır-Suriye yolu üzerinde bulunan Ak-Koyunlu şehirlerinden Urfa'ya, Haleb ve başka yerlerden sabun, kına, hurma, fındık, badem, zeytinyağı, sadeyağ, bal, pekmez, kuru üzüm, kuru incir, erik ve zerdali gibi emtia getirilip satılmaktaydı. Şehirde biber, zencefil, karanfil, kalay ve nişadırın da ticareti yapılmakta idi. Memlûklar Urfa'dan sonra Amid ile de ticaret yapmaktaydı.

³⁶⁷ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, 1.bsm, (Ankara: TTK Yayınları, 1991), 128.; Tuba Kalkan, "Sultan Şahrüh Zamanında Herat Ekonomisi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 31 (2015) 527.

³⁶⁸ Bahattin Keleş, *Bahri Memluklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler (1250-1382)*, 2.bsm, (Ankara: Nobel Yayın, 2020), 166.

³⁶⁹ Eilyahu Ashtor, "Geç Ortaçağlarda Yakınoğu Şeker Endüstrisi Teknolojisinin Gerileyişine Bir Örnek", çev.Abdülhalik Bakır 1.bsm, (Ankara: OTMDÇ, 2004), 1/730.

³⁷⁰ Bahattin Keleş, "Anadolu'da Gelişen Bazı Önemli Ticaret Merkezleri", *Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri* (21 Mayıs 2001), (İstanbul: Globus Dünya Basımevi, 2002), 32-33.

Halep'ten Amid'e İskenderiye ve Macar işi kumaşlar getirilmiştir.³⁷¹ Diğer bir Ak-Koyunlu şehri olan Şiraz da at takımı ve silah yapımında büyük bir yere sahipti.³⁷²

Akkoyunlu tüccarları Bursa'dan Batı yünlülerini körfez bölgesinden gelme incileri, Mısır ve Kıbrıs'tan şekeri, Hindistan'dan gelme baharatı da satın alırdı.³⁷³ Ergani Kanunnamesinden anlaşıldığına göre, Osmanlı topraklarından Frenk kumaşı, çatma ve yabani börülce gibi ticari malların Akkoyunlu topraklarına getirilmiş olduğu görülmektedir. Ergani de ipek ticaretinin yapıldığı ve Ergani üzerinden Anadolu, Şam, Haleb ve Mısır dokuma ürünlerinin geçtiği anlaşılmaktadır. Osmanlı şehirlerinden Frenk kumaşı, çatma ve yabani börülce gibi malların da geçirilmiş olduğu görülmektedir.

Haleb transit ticaret yolu üzerinde bulunan Mardin üzerinden Frenk kumaşı, Anadolu kumaşı ve Yezdi kumaşının ticari hareketliliği vardı. Mardin'e ham bez, şeker, renkli bez, çoban yağmurluğu gibi hayatı ilgilendiren malzemelerle beraber kalay, petrol, cam, işlenmiş deri ürünleri sanayi ürünlerinin ticareti yapılmaktaydı. Bununla beraber sabun, demir, Baalbek'ten getirilen bezler, demir ve kurşun gibi madeni ürünlerin ticareti yapılmaktaydı.

1474 yılında Tebriz'e seyahat eden Venedik elçisi Contarini'nin aktardığına göre Tebriz'de gıdanın çok olmasına rağmen fiyatının da çok fazla olduğunu, şehirdeki birçok pazarda birçok çeşit ürünün bulunduğudur. Ayrıca Tebriz'in Halep'e yüksek miktarda ipek ve her türlü ticari mal götüren kervanların başlangıç noktası olduğundan bahseder.

3.8. Osmanlı Devleti ile Ticari Ürün Akışı

Boğazlar bölgesinin siyasi yönetimi ticari açıdan oldukça büyük bir öneme sahipti. Boğazlar üzerinden yapılan ticarete Kırım üzerinden Akdeniz'de toprakları bulunan Memlûk Sultanlığına köle sevkıyatı için Boğazlar vazgeçilmez bir rol oynamaktaydı. Boğazlar üzerinden yapılan köle ticaretinde Cenevizler önemli rol oynamaktaydı. Bununla beraber Boğazlardan yalnızca köle ticareti yapılmamaktaydı. Boğazlar üzerinden yapılan ticarete buğday, Türkiye'nin Karadeniz kıyılarında bulunan madenler, Türkiye'nin Kuzey Anadolu'da bulunan şap kuzeydoğudan, doğudan ve

³⁷¹ Kazım Paydaş, “*Akkoyunlu Devlet Teşkilatı*”, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), 247.

³⁷² Kazım Paydaş, “Akkoyunlular Döneminde Ticaret”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23/36 (2004): 216.

³⁷³ Kazım Paydaş, “Akkoyunlular Döneminde Ticaret”, 220.

İran'dan ipek ve lüks ticari mallar Boğazlar üzerinden uluslararası ticaret pazarlarına taşınmaktaydı.³⁷⁴

Osmanlı devletinin topraklarını Akdeniz'e doğru genişletmeye çalışması Akdeniz'deki ticareti özellikle uluslararası köle ticaretini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Dubrovnik şehri üzerinden İtalya'ya yapılan köle ticareti sekteye uğramıştır. Osmanlı devletinin Boğazlar için kilit bir öneme sahip İstanbul'u (1453) ve Karadeniz'de önemli bir ticaret şehri olan Kefe'yi (1475) fethetmesinden sonra Boğazlardan geçen köle ticareti trafiğini sıkı bir denetim altına almıştır. Bu denetim altına alınmanın doğal bir sonucu olarak Karadeniz'in kuzeyinden gelen kölelerin Mısır'a ulaşamamasından dolayı Kırım ile Mısır arasındaki köle ticareti oldukça yavaş bir şekilde ilerlemeye başlamıştır. Karadeniz'den getirilen kölelerin ticaretinde önemli bir yer edinen tüccar gruplarının başında Cenevizliler gelmekteydi. Yeni koşullar Karadeniz'deki Ceneviz zenginliğinin sona ermesine yol açmış, bütün Akdeniz'de de köle fiyatlarının artmasına ve Türk-Tatar kölelerin yerini Kafkas ve Rus kölelerin artmasına neden olmuştur.³⁷⁵

Osmanlı devleti, sınır topraklarından esirler getiren tüccarlardan oldukça ucuz bir fiyata satın alırdı ve bu esirleri Bursa, Üsküp, İstanbul ve Edirne gibi önemli şehirlere getirirdi. Yukarıda sayılan şehirler açısından köle ticaretinin en meşhur olduğu şehir Bursa'ydı. Kadı sicilleri de Bursa'nın köle pazarının oldukça hareketli olduğu bir şehirdi. Bursa, Osmanlı dönemi boyunca Anadolu'daki köle ticaretinin merkezi olmuş, Sivas yerine köle tüccarları Bursa'ya gelmeye başlamışlardır. Bununla birlikte Bursa'ya İran'dan en iyi ipek tüccarları gelirdi.³⁷⁶ Ayrıca Bursa'da ipek kumaşlarının dışında sof ve keten kumaşları da dokunurdu.³⁷⁷

Memlûklarla Osmanlı devleti arasında yapılan ticari ürün gruplarından biri de baharattı. Memlûklar Osmanlı topraklarına büyük meblağlarda baharat teminini sağlamaktaydı. 1480-1550 yılları arasında Bursa kadı sicilleri incelendiğinde, Bursa'da yaşayan zengin tüccarlar baharat ticaretiyle uğraşan tüccarlardı ve ipek ticaretinden sonra baharat ticareti işine büyük miktarlarda paralar yatırırlardı. Örneğin; 1500 yılında

³⁷⁴ Kate Fleet, *Osmanlı İstanbulunun Toplumsal Tarihi*, 14.

³⁷⁵ Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğunda Köle Emeği", *Makaleler*, 1.bsm, (İstanbul: DoğuBatı Yayınları, 2008), 139.

³⁷⁶ Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğunda Köle Emeği", 143.

³⁷⁷ Mükrimin Halil Yınanç, "Bursa", *İA*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), 2/814.

Hacı Abu Bekir adında Halepli bir tacir, Bursa'ya 200.000 akçe miktarında zencefil ithal etmişti.³⁷⁸ Bununla birlikte Memlûklar ile Osmanlı devleti arasında 1485-1490 yıllarında yapılan savaşlarda ticari kayıtların azaldığı görülmüştür.³⁷⁹ Altın ve gümüş de Memlûklar ile Osmanlı devleti arasındaki ticari ürünlerdendi. İbn İyas eserinde Memlûkların Osmanlı devletine yolladığı mektupta Memlûklarla Osmanlı devleti arasında ticaretin olduğunu ve bu ticaretten zarara uğradıklarından bahseder.³⁸⁰

³⁷⁸ Donald Quartermate, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 1/407.

³⁷⁹ Fatma Akkuş Yiğit, *Memlukler Çukurova*, 219.

³⁸⁰ İbn İyas, *Bedayîü'z-Zuhur*, 5/45.

SONUÇ

Memlûklar, 1250-1517 yılları arasında Mısır merkez olmak üzere günümüz Filistin, Ürdün, Suriye ve Güneydoğu Anadolu topraklarının bulunduğu bölgede organize devlet yapılanması oluşturmuş bir devlettir. Bu devletin, Anadolu ile ticari münasebetleri önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Anadolu, Asya ile Avrupa arasında bağlantı kurulmasını sağlayan bir köprü durumundadır. Bu durum jeo-stratejik konumundan dolayı tarih boyunca kara ticaretinde önemli bir konumda yer almayı başarmıştır. Ayrıca etrafının denizlerle çevrili olması onun deniz ticaretinde önemli bir konumda bulunmasına sebep olmuştur.

Anadolu'nun bu vazgeçilmez jeo-stratejik konumu sebebiyle Memlûklar da dâhil birçok devlet, Anadolu'nun ticari lokasyon noktalarını hem ele geçirmeye çalışmış hem de bu lokasyon noktaları üzerinden ticari rabıtalara kurmaya çalışmışlardır. Memlûklar bu bağlantılarda İlhanlılarla, Akkoyunlularla, Osmanlılarla, Bizanslılarla, Venediklilerle, Cenevizlilerle Anadolu'da bulunan beylikler ile ticari bağlar kurmuşlardır. Bu ticari bağlar Memlûkların Yavuz Sultan Selim'in devleti yıkmasına kadar devam etmiştir.

Memlûk kaynaklarından öğrendiğimiz kadarıyla Anadolu ticaret yolları üzerinden hem Memlûk topraklarına hem de Anadolu'nun iç ticaretinin oldukça gelişmiş ve aktif olduğunu ve bu ticaret yolları üzerinden birçok ticari malın karşılıklı transferinin yaşandığını görmekteyiz. Memlûklar, bu ticari bağlar vasıtasıyla askeri malzemelerin ticari teminini (kereste, Memlûklar vb.) ve başka ticari ürünlerin akışını sağlamışlardır. Bununla beraber ilişkileri ticari ürünlerin transferiyle sınırlı kalmamış yeri geldiğinde birbirilerinin paralarını da kullanmışlardır. Ayrıca Memlûk yöneticileri hâkimiyet kurdukları toprakların iletişim sistemlerini geliştirmiştir.

Tez boyunca işlendiği üzere Memlûklar, kurulduğu andan yıkıldığı ana dek tarih boyunca önemli olaylar yaşamış ve yaşanmasını sağlamış bir devlet olmuştur. Bunlar içerisinde siyasi, iktisadi, coğrafi ve ticari gibi birçok alan söz konusudur. Ticari anlamda ele alınan bu tezde görüldüğü üzere Anadolu'nun çeşitli güzergâhları kullanılmış ve çeşitli beylikler ile devletler arasında etkileşim içerisinde olunmuştur. Bu etkileşim kimi zaman sekteye uğramışsa da Anadolu'daki ticaret dinamikliğini

korumuştur. Çünkü Anadolu, tarihsel süreçleri bağlamında incelendiğinde birçok medeniyetin kuruluş ve gelişimsel süreçlerinin yaşandığı önemli uygarlık havzalarından biri olmuştur. Bu uygarlık körfezinin geçiş merkezi olması sebebiyle de birçok uygarlığın kavşak noktası olmuştur. Bu bağlamda Anadolu ticaret yolları hakkında bilgiler sunulmuş ve Anadolu ticari tarihine katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece, tarihsel açıdan Avrupa ve Asya arasındaki en önemli geçit yolu olan Anadolu'nun ticari canlılığı ve milletlerarası münasebetlerine katkı sağlanılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Abu'l Farac Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*. çev. Ömer Rıza Doğrul. Cilt: 2, 2. bsm. TTK Yayınları. Ankara. 1987.

Ağarı, Murat. *Zekeriya Kazvini'nin Asarül Bilad ve Ahbaru'l İbadı*. Çev. Murat Ağarı. Kitabevi Yayınları. İstanbul. 2009. s.273

Ağır, Abdullah Mesut. *Memlûklerde Ticaret*. Çizgi Kitabevi. Nisan. Konya. 2015.

Aka, İsmail. “Kerimüddin Aksarayı”. *DİA*. Cilt: 2.

Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*. Tekin Yayınları. Cilt.1. 3.bsm. Ekim. Ankara. 1979.

Aknerli, Grigor. *Okçu Milletlerin Tarihi (Moğol Tarihi.)* çev. Hrand D.Andreasyan. İstanbul. 1954.

Aksarayı, Kerimüddin Mahmud. *Müsameretü'l-Ahbar*. çev. Mürsel Öztürk. TTK Basımevi. Ankara. 2000.

Aktan, Ali. “Bahri Memluklerde Sultan Kalavun ve Hanedanı”, *Belleten*. LIX/226. Aralık. 1995.

Altınbaş, Ahmet. *Malatya'da Türk Hâkimiyetinin Tesisi ve Memlukler Dönemi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 1992.

Andreasyan Hrand D. “Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları”. *Tarih Dergisi*. Y. 1950. Cilt: 1. Sayı. 2.

Arık, Ahmet. *Bâhri Memluk Devleti İle İlhanlı Devleti Arasında Din, Sosyal ve Ekonomik Etkileşimler*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Temmuz. 2017.

Arıkan, Zeki. “XIV ve XVI. Yüzyıllarda Ayasaluğ”. *Belleten Dergisi*. Cilt: 54. Sayı: 209. Nisan. 1990.

Arslantaş, Yüksel. “Memluk-Moğol Mücadelesi ve Ortadoğu Tarihine Etkileri”. *Belleten*. 67/250. Aralık. 2003.

Artuk, İbrahim v.d. *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*. Milli Eğitim Basımevi. Cilt: 1. İstanbul. 1971.

Aslanapa, Oktay. *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2018)

Ayaz, Fatih Yahya, “Memlükler Döneminin Öne Çıkan Vefayat Tabakat ve Teracim Eserleri”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 16/2 (2016).

-----*Memluklerde Tarih ve Tarihçiler*, 1.bsm. TTK Yayınları. Ankara. 2020.

-----, *Memlükler*, 2. bsm. İSAM Yayınları. İstanbul. 2020.

Baybars El Mansuri, *Zübdetül Fikre fi Tarihi Hicre*. thk. Donald Richard. 1.bsm. Camiül Hukuku’l Muhafaza. Beyrut. 1998.

Bakır, Abdülhalik. “Ortaçağ İslam Dünyasında Köle Fiyatları”. *Belleten Dergisi*. Cilt: 81. Sayı. 292. Aralık. 2017.

Bingöl, Rüya. *İlhanlı Devletinde Abaka Han Dönemi (1265-1282)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. 2020.

Budak, Mehmet Ali. “Açıklamalı Bir Kaynak Denemesi: Türkler ve Moğollar Hakkında Bilgi Veren X-XV Yüzyıllara Ait Seyyahlar ve Seyahatname Türündeki Eserleri”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 253. c. 128.

Cahen, Claude. *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu-Batı*. Çev: Mustafa Daş. 1.bsm. Yeditepe Yayınevi. Şubat. İstanbul. 2010.

Constable, Olivia Remie. “Haçlı Seferleri ve Haçlı Ticaretinin Ardından Han ve Kervansaraylar”. çev. Mustafa Yıldırım. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı. 21. Ocak. 2020.

Çavuşdere, Serdar. *Marino Sanudo Torsello’nun Gözünden XIV. Yüzyılın Birinci Yarısında Ege’de Egemenlik Mücadelesi, 1291-1353 Latinler, Denizci Türkmen Beylikleri ve Haçlılar*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2015.

----- “Ege’de Türk-İtalyan Hububat Ticareti (13.-14.Yüzyıllar)”. *TAD*. Kasım. 28/46. 2009.

Çayırdağ, Mehmet. “İlhanlılardan Argun ve Geyhatu’nun Saltanat Değişikliği Yılına Gösteren İki Sikke”. *Belleten Dergisi*. Cilt: LII, S.202. Nisan. 1988.

Çetin, Altan. *Memlûkler Dönemi Mısır-Anadolu İktisadi Münasebetleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 1998.

----- *Ortaçağda Devletin İki Yüzü*. Lotus Yayınları. 1.bsm. Ankara. 2013.

----- “Memluk Devletinde Ceza ve İşkencelere Dair”, *Belleten*. Cilt.74. Sayı .270. Ağustos, 2010.

Dayı, Özkan. “Moğol İran’ında Ticaret”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2021.

Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*, 1.bsm. Dünya Yayınları. Ağustos. İstanbul. 1997.

Devadari, Seyfeddin Aybek. Ed, *Kenzül Dürer ve Camiül Gurer*. nşr. Ulrich Haarman Freiburg Kahire, Cilt: 8.

Diehl, Charles. *Bizans İmparatorluğunun Tarihi*, çev. A. Göke Bozkurt. İlgi Yayınları. , Eylül. İstanbul. 2006.

Doğancı, Kamil. “Antikçağda Pontos Sahil Kentlerini İç Bölgelere Bağlayan Kara Yolları”. *TOD*. 13/XLIV. Şubat. 2020.

Eagleton, Catherine v.d. *Paranın Tarihi*, çev. Fadime Kahya. İş Bankası Yayınları. İstanbul. Ocak. 2011.

Ebul Fida, *Muhtasar fi Ahbar-i Beşer*. Muhammed Abdullatif El Hatib. 1.bsm El Matbaati'l Husseyiniyye'l Mısıriyye. Kahire. basım tarihi yok. Cilt: 4. s.75.

Ebul Fida. *Ebul Fida Coğrafyası*. çev. Ramazan Şeşen. Yeditepe Yayınevi. İstanbul. Nisan. 2017.

El Ayni, Bedreddin Mahmut. *Ikdu'l Cuman fi Tarihi EhlizZaman*. thk. Muhammed Muhammed Emin Darül Kutub vel Vesaik el Kavmiyye bil Kahire. Kahire. Cilt: 1. 2010.

----- *Ikdu'l Cuman fi Tarihi EhlizZaman*. thk. Muhammed Muhammed Emin Darül Kutub vel Vesaik el Kavmiyye bil Kahire. Kahire. Cilt: 2 .2010.

El Ömeri, Şehabettin İbn Fazlullah. *Mesalikül Ebsar (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)*. çev. Ahsen Batur. Selenge Yayınları İstanbul. 2014.

----- *Et Tarif Bil Mustalahiş Şerif*. thk: Muhammed Hasan Şemseddin. 1.bsm
Beyrut Lübnan Daru'l Kitabi'l İlmiyye. 1988.

El-Yusufi, Musa b. Muhammed b. Yahya. *Nüzhetül Nüzzar Fi Siretil Melikil Nasır*,
Thk. Ahmed Hutayt. 1.bsm. Beyrut. 1986.

Eflaki, Ahmet. *Ariflerin Menkibeleri*. çev: Tahsin Yazıcı. Hürriyet Yayınları. C.1.
İstanbul. 1973.

Erol, Burak Gani. "Memlûkler Zamanında Kullanılan Gemiler". *Ordu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. C.3. S.6. Aralık. 2012.

Erdem, İlhan v.d., *Akkoyunlular Devleti Tarihi*. Birleşik Yayınları. Ankara. Şubat. 2007.

----- "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkiler ve Sonuçları". *Tarih
Araştırmaları Dergisi*. C.22. S.33. Mayıs. 2003.

Esterebadi Aziz b. Erdeşir. *Bezm u Rezm*. çev. Mürsel Öztürk. Kültür Bakanlığı
Yayınları. Ankara. 1990.

Goitein S.D. "The Commercial Mail Service İn Medieval İslam" *Journal Of American
Oriental Society*, C.B4 N.2. 1994.

Gök, Halil İbrahim. "XIII Ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü: Merâsidü'l-İttılâ
ve Anadolu'ya Dair Kayıtları". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4/1.
Nisan. 2015. Ss. 123-160.

Gökhan, İlyas vd. "Memlûk Sultanı El-Melik El-Eşref Barsbay'ın Diyarbakır Seferi".
Cappadocia: Journal of History and Social Sciences. s.3. 2013.

Göksu Erkan. "İbn Tağrıberdi ve Tarihçiliği". *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*.
Y.8/S.26. 2008/1.

Güçlüay, Sezgin. *Selçuklular Döneminde Ortadoğuda Ticaret (XI-XII.Yüzyıllar)*. Akademisyen Kitabevi. 1.bsm. Ankara. 2019.

Güler, Hatice. “Memlûklerde Berîd Teşkilâtı”, *TOD*. Nisan. Yıl.12/39. 2019. ss. 218-219.

Günaltay, Şemsettin. *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müüverrihler*. Endülüs Yayınları. 1.bsm. Ekim. İstanbul. 1991.

Güngörmez, Zeynep. *XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz’deTicaret*. Basılmamış Doktora Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2014.

Heyd W. *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, çev: Enver Ziya Karal. TTK Yayınları. 2.bsm. Ankara. 2000.

İbn Abdüzzahir. *Teşrifül Eyyam Fi Sireti’l Melik El Mansur*. nşr. Murad Kamil Kahire 1961.

-----, *Ravzüz-Zâhir fî Sîret Melik ez-Zâhir (Katibinin Gözünden Sultan Baybars)*. çev: Aydın Usta. YeditepeYayınevi. Şubat. İstanbul. 2021.

İbn Battuta, Ebu Abdullah Muhammed Tanci. *İbn Battuta Seyahatnamesi*. çev: A. Sait Aykut. Yapı Kredi Yayınları. C.1. 2.bsm . Nisan. İstanbul. 2004.

İbn Bibi. *El Avamirü’l Ala’iye Fi’l Umuri’l Ala’iye*. Çev. Mürsel Öztürk. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi. 1.bsm. C.2. Ankara. 1996.

İbn Bibi, “*Selçukname*”. çev: M.Nuri Gençosman. Uzluk Basımevi. Ankara. 1941.

İbn Furat. *Tarihi İbn Furat*. nşr. Kostantin Züreyk v.d. Matbaati'l Amerikaniyye. Beyrut C.8. 1939.

İbn Fuvati. *Havadis el Camia Dar El-Kutub El-İlmiye*. Lübnan Beyrut. 1.bsm. 2002.

İbn Hacer, Askalani. *İnbâ'ü'l-Gumr bi- Ebnâ'i'l-Umr*. c.4.

-----, *Ed Dürerü'l Kamine Fi Ayani'l Mi'ettes Samine*. nşr. Muhammed Seyyid Cadelhak .Kahire. C.2. 1966-1967.

İbn İyas. *Yavuz'un Mısırı Fethi*. çev: Ramazan Şeşen. Yeditepe Yayınevi. 2. Bsm. İstanbul. Aralık. 2018.

İbn Said. *Kitabü'l Coğrafya*. thk. İsmail Arabi. 1.bsm. Beyrut. 1970.

İbn Saîd el-Mağribi. “ İbn Said El-Mağribi'nin Kitâb El-Coğrafyasından Anadolu'ya Dair Anektodlar”. Çev. Hasan Çetinel. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı: 48, Aralık. 2019.

İbn Sasrâ, Muhammed b.Muhammed. *el Durretü'l Mudi'e fi l-Devleti'z-Zahiriye (A Chronicle of Damascus 1389-1397)*. thk. William M.Brinner Berkeley .1963.

Johannes, Schiltberger. *Türkler ve Tatarlar Arasında*. çev: Turgut Akpınar. İletişim Yayınları. 3.bsm. İstanbul. 1997.

Josaphat, Barbaro. *Anadolu'ya Ve İran'a Seyahat*. çev: Tufan Gündüz. 3.bsm. Yeditepe Yayınları. İstanbul. 2016.

Kalkaşendi Ebu'l Abbas Şihabuddin Ahmed Ali b. *Subhul Aşa Fi Sinaatı'l-İnşa*, DarulKutubu'l Sultaniye. c.14 s. 73. Kahire. 1919.

Kanat, Cüneyt. “Memluklerin Baybars Zamanındaki(1260-1277) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova’nın Türkleşmesindeki Rolü”. *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyumu 30Kasım-2Aralık 1998*.

Kara, Adnan “Memlük Toplumu: Sosyal Yapı, Şehirler ve İktisadi Faaliyetler Üzerine Bir Bakış”. *Prof.Dr.Eşref Buharalıya Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar-2* Ed.Alparslan Demir v.d. (Ankara:Gece Kitaplığı Yayınları,2017) s.639

Kazvini, Hamdullah Müstevfi-yi. *Tarih-i Güzide*. çev. Mürsel Öztürk. TTK Yayınları. Ankara. 2018.

-----, *The Geographical Part of the Nuzhat Al Qulub* . çev. G. Le Strange Leyden E.J.Brill, Imprimerier Orientale London. Luzac&Co., 46, Great Russell Street, W.C. 1919.

Kayaoğlu, İsmet. “Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.24. S.1-2. Mayıs. 1981.

Kalloschyan, Kevork. “Kilikya Ermeni Krallığının Doğuşu ve Çöküşü”. *Yeni Türkiye*. S.60 /Y. 2014.

Keçiş, Murat. “XIII Ve XIV.Yüzyıl Bizans ve İslam Kaynaklarına Göre Kuzeybatı Anadolu Yol Ağları”. *Belleten Dergisi*. 77/280. Aralık. 2013.

Keleş,Erol “Elbistan Meydan Muharebesi ve İlhanlıların Yeni Anadolu Politikası”, *TDA* 123/242 s.67. Eylül-Ekim. 2019.

Keleş, Bahattin. *Bahri Memluklerde Ticari ve İktisadi Hayat*. 1.bsm. Siyer Yayınları. Eylül. 2018.

Koca, Salim. “Anadolu Türk Beylikleri Tarihi”, *Genel Türk Tarihi*. Yeni Türkiye Yayınları. C.4s.249. Ankara. 2002.

Koçu, Reşat Ekrem. *Bizans Tarihi*. Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi. İstanbul. 1934.

Koprman, Kazım Yaşar. “Memlukler Döneminde Mısırdaki Sosyal Hayat”. *D.G.B.İ.T. Çağ Yayınları*. 1.bsm. C.7 s.37. İstanbul. 1989.

----- “İkdu’l Cuman’da Karaman-oğullarına Dair Kayıtlar.” *Prof.Dr.Kazım Yaşar Koprman Makaleler* (Ankara:Berikan Yayınları,2005) s.78

Lee Song Jaa. Odoric Pordenone Seyahatnamesi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. 2015.

Lindner Rudi Paul. *Osmanlı Tarihöncesi*. çev: Ayda Arel. Kitap Yayınevi. 1.bsm. Nisan İstanbul, 2008.

----- “Anadolu 1300-1451”, *Cambridge Türkiye Tarihi Bizans’tan Türkiye’ye 1071-1453* ed.Kate Fleet çev.Ali Özdamar (İstanbul:Kitap Yayınevi 2012) s.148

Makrizi Takiyuddîn Ebu’l Abbas Ahmet b. Ali El *Kitab-ı Sülûk li Marifeti Düvel el Mülûk*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ata 1.bsm (Daru’l Kutub-i İlmiyye Beyrut Lübnan 1997) c.5

Marco Polo *Dünyanın Hikaye Edilişi Harikalar Kitabı* çev: Işık Ergüden v.d. 3.bsm Ötüken Yayınları İstanbul 2019

Mesudi, *Murucu Zeheb*, çev.Ahsen Batur (İstanbul:Selenge Yayınları 2004)

Melville,Charles Melville, “Moğol Yönetimi Altında Anadolu”, *Cambridge Türkiye Tarihi* ed.Kate Fleet çev.Ali Özdamar 1.bsm (İstanbul:Kitap Yayınevi Ekim 2012) C.1,s.120

Mıynat, A., 2009. “Batılı Seyyahların Gözüyle Hasankeyf”, 1. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (Ed. Adnan Çevik ve Salim Cöhce), Batman Valiliği, s. 182-198.

Muhammed b.Mahmud b.Ecâ et-Türkî *İbn Eca Seyahatnamesi*, çev.Mehmet Şeker (İstanbul: Ötüken Neşriyat 2018)s.84

Muslu Yüksel *Osmanlılar ve Memlukler İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi Ve Rekabet*, çev.Zeynep Rona (İstanbul:Kitap Yayınevi Nisan 2016)

En Nüveyri *Nihayetül Erab* thk. Hacib Mustafa Fevvaz v.d. Daru’l Kutubu’l İlmiyye Kahire c.31

Orta,Fatih “Doğu Ülkelerinin Altın Çağı. Yazar:Korykoslu Hayton” *Libri Dergisi* Volume:3 Y.2017 s.480-481

Özaydın Abdülkerim “İbnu’l İbri” maddesi *DİA* c.21 s.92

Özdal,Ahmet N.*Ortaçağ Ekonomisi ve Müslüman Tüccarlar*, Selenge Yayınları İstanbul 2016 s.127

-----, *Ortaçağ İslam Dünyasında Ekonomik Ekosistem*, 1.bsm (İstanbul:Timaş Yayınları 2019)

Özbek Süleyman,“Ortaçağ Türk - İslam Devletlerinde Posta Güvercinleri”, *Gazi Türkiyat* Güz 2018 S.23 s.41

Özcan Altay Tayfun “Altın Orda Hanlığı Zamanında Karadeniz’in Kafkasya Sahillerinde Cenovalı Tüccarlar, Kolonileri ve Ticari Yaşam” *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* Haziran 2020 s.100

Pero Tafur *Pero Tafur Seyahatnamesi* s.173

Roux Jean Paul *Türklerin Tarihi Pasifikten Akdenize 2000 Yıl*, çev. Aykut Kazancıgil v.d. (İstanbul:Kabalıcı Yayınevi Şubat 2015)

Sağlam Ahmet, *Memluk Sultanı Nasır Muhammed b.Kalavun'un Siyasi Faaliyetleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2015

----- “Memluk-İlhanlı Diplomatik İlişkileri”, *Belleten* Nisan 2018 LXXXII/293 s.135

----- “Moğol-İlhanlı Tahakkümünden Bağımsızlığa Giden Süreçte Memluk Sultanı Nasır Muhammed Kalavun'un Anadolu Beylikleriyle Münasebeti” *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2015/14 s.46

Sayrafi Ali bin Davud El Cevheri *Nüzhet En Nüfus Vel Ebdan Fi Tevarih-i Ehl Ez-Zaman*,c.3

-----*İnbaül Hesr Bi Ebnâi'l-'Asr*, thk.Hasan Habeşi 2002 s.29-30

Sevim Ali v.d. *Türkiye Tarihi (Fetih,Selçuklu ve Beylikler Dönemi)*, TTK Yayınları Ankara 1989 s.285

Spuler Bertold *İran Moğolları Siyaset İdare Ve Kültür*, çev. Cemal Köprülü, (Ankara:TTK Yayınları 2011)

----- “İlhanlılar” maddesi *MEB İA* Milli Eğitim Basımevi, c.5/2, s.967

Sümer Faruk *Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, 1.bsm (İstanbul:TDAY 1985)

----- “Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar Fetihden XVI.Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 1963 1/1 s.61

-----, “İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celayir”
Belleten Dergisi, 1989 Nisan, c.LIII,S.206,s.185-190

----- “Selçuklular Devrinde Ticaret” s.14

Sherman İrwın W.*Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık*, çev.Emel Tümbay v.d.,
(İstanbul :Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Mart 2017) s.267

Solak Kürşat “Memlukler ve Alaiye”, *Tarih Okulu* Ocak-Nisan 2012 S.XII s.123

Şeşen, Ramazan. *Sultan Kalavun ve Oğlu El Melikül Eşref Devri*. Yeditepe Yayınevi.
1.bsm. İstanbul. Ocak. 2018.

Tabakoğlu Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, 8.bsm (İstanbul:Dergah Yayınları Mart 2008)
s.137

Taneri Aydın “Müsameratü'l Ahbar'ınTürkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı
Bakımından Değeri” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 4/6 Mayıs 1966 s.129

Tuğrulca Orhan *Malatyanın Siyasi Tarihi*, 1.bsm (İstanbul:Fidan Kitabevi 2006) s.376

Turan,Osman , “Selçuklular Zamanında Sivas”, *Selçuklular Ve İslamiyet* Nakışlar
Yayınevi İstanbul 1980 s.202

-----, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK Basımevi Ankara
1958 s.123

Turan Refik, “Selçuklu Döneminde Türklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat Anadolu
Selçuklu Dönemi Kervansarayları ”, ed. RefikTuran *T.C.Kültür Ve Turizm Bakanlığı
Yayınları* 2007 s.42

Turan Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi*. 7. bsm Bilgi Yayınevi İstanbul Mart 2014 s.307-308

Uzunçarşılı, İ.H. *Anadolu Beylikleri Ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 1.bsm (Ankara:TTK Yayınları,1937)s. 63

Woods,John E. *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, çev. Sibel Özbudun (İstanbul: Milliyet Yayınları Ekim 1993), s.80

Yalçın Mehmet Fatih, “Bahrî Memlûkler Döneminde Reîsülettibbâlık (648-784/1250-1382)” *Marîfe Dini Araştırmaları Dergisi* 15/2 (Aralık 2015)s.285

Yazıcı Tahsin “Aziz b.Erdeşir Esterabadi” maddesi *DİA* c.11 s.438

Yınanç Refet *Dulkadir Beyliği* 1.bsm (Ankara:TTK Yayınları 1989)

Yiğit, Fatma Akkuş, *Memlukler Döneminde Çukurova*, (Basılmamış Doktora Tezi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2011)s.84

-----, “Memlûk-Ermeni Münasebetleri”, *Gazi Akademik Bakış* Yaz 2015 C.8/S.16 s.187

-----, “Memluk Devletinde Hareme Dair Bazı Tespitler”,*17.Türk Tarih Kongresi (15-17 Eylül 2014)* Ankara C.3 s.108

-----,“Memlûk - Ermeni Münâsebetleri” *Gazi Akademik Bakış Dergisi* yaz 2015 8/16 s.174-175

-----,*Akkoyunlu-Memluk Münasebetleri*,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2005)

-----, “Ramazanoğulları Beyliğinin Kuruluşu”, *Gazi Akademik Bakış* 2013 7/13 s.210

-----, “Osmanlı-Memlûk Mücadelesinde Beş Yıl Savaşları” *Timurlu Tarihine Adanmış Bir Ömür 75.Doğum Yılında Prof.Dr.İsmail Aka'ya Armağan* Ed.Musa Şamil Yüksel, (Ankara:Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 2017) s.255

Yiğit İsmail. *Memluklar*, (İstanbul :Kayıhan Yayınları, 2015),s.141

Yücel, Yaşar “Candaroğulları Beyliği” *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar* (Ankara:TTK Yayınları 1991) c.1,s98

----- “Kadı Burhaneddin Ahmed Ve Devleti” *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, haz.Yaşar Yücel (Ankara: TTK Yayınları 1991) C.2 s.133

Yürekli, Tülay. “İlhanlılar Döneminde Musul’da Siyasi ve Ekonomik Durum” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 50. 2013.

Ashtor Eilyahu “Geç Ortaçağlarda Yakındoğu Şeker Endüstrisi Teknolojisinin Gerileyişine Bir Örnek”çev.Abdülhalik Bakır *OTMDÇ* Ankara 2004 1.bsm C1 s.730

Ayaz,Fatih Yahya “Memlukler Döneminde Tarsus”, *Türk İslam Kültür Ve Medeniyetinde Tarsus Sempozyumu (Mersin 28-30 Mayıs 2010)* ed.Abdülkadir Evgin v.d. (Ankara Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2010) s.63

Çetin,Altan “Akdeniz Ticaretinde Memlûkler Devri Mısır-Anadolu Mal Mübadelesi”, *Adalya* S.11 2008s.365

Doukas Mikhael Doukas,*Tarih Anadolu Ve Rumeli 1326-1462* çev.Bilge Umar Arkeoloji Ve Sanat Yayınları 1.bsm İstanbul 2008 s.143

Djuvara Trandafir G. *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje*(1281-1913) çev:Pulat Tacar, Türkiye İş Bankası Yayınları 1.bsm Haziran 2017 İstanbul s.37

Ebul Fida. *Ebul Fida Coğrafyası*. çev. Ramazan Şeşen. Yeditepe Yayınevi. Nisan. İstanbul. 2017. s.237

El Ayni *Ikdu'l Cuman fi Tarihi EhlizZaman* thk.Muhammed Muhammed Emin Darül Kutub vel Vesaik el Kavmiyye bil Kahire Kahire 2010 C.1 s.69

El Ömeri, Şehabettin Fazlullah El Ömeri, *Mesalikü'l Ebsar fi-Memaliki'l Emsar'a Göre*(Devlet-i Memaliki'l Ula Kısım) çev.Hatice Güler,s.25

Fleet Kate, “Türk Ekonomisi,1071-1453”, *Bizanstan Türkiyeye 1071-1453*çev.Ali Özdamar ed.Kate Fleet 1.bsm Ekim 2012 İstanbul C.1s.302

-----,*Osmanlı İstanbulunun Toplumsal Tarihi*, s.14

Findley Carter V.*Dünya Tarihinde Türkler* çev.Ayşe Anadol (İstanbul:Kitap Yayınevi Şubat 2008)s.127

Gezalova Yegana Gezalova,”Menteşe Beyliği’nin Venedikle Ticari İlişkileri”,*Menteşe Beyliği II.Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu* (25-27 Nisan Muğla 2012) (Ankara:TTK Yayınları 2016) s.143

Har El Shai *Ortaduğu’da Hakimiyet Mücadelesi Osmanlı-Memluk Savaşı 1485-1491* çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul:Alfa Yayınları, 2019) s.76

İbn Battuta Ebu Muhammed, *İbn Battuta Seyahatnamesi* çev.Sait Aykut, (İstanbul :YKY Yayınları Nisan 2004) c.1 s.417

İbn İyas,*Yavuzun Mısırı Fethi*, çev.Ramazan Şeşen (İstanbul:Yeditepe Yayınevi)s.109

İnalcık Halil “Osmanlı İmparatorluğunda Köle Emeği” *Makaleler* DoğuBatı Yayınları 1.bsm s.139

Kalkan Tuba, “Sultan Şahruh Zamanında Herat Ekonomisi”, *The Journal of Academic Social Science Studies* Winter 2015 S.31 s.527

Karadeniz, Hasan Basri. *Osmanlılar ile Anadolu Beylikleri Arasında Psikolojik Mücadele*, 1.bsm (İstanbul:Yeditepe Yayınevi Nisan 2011)s.9

Keleş Bahattin “Anadolu’da Gelişen Bazı Önemli Ticaret Merkezleri” *Anadoluda Tarihi Yollar Ve Şehirler Semineri* 21 Mayıs 2001 Globus Dünya Basımevi İstanbul 2002 s.32-33

----- *Bahri Memluklerde Bölgesel Ve Uluslararası İlişkiler(1250-1382)* Nobel Yayın 2.bsm Haziran 2020 Ankara s.166

Korobeinikov, Dimitri A. “XIV.Yüzyılda Bizans İmparatorluğu Ve Memlûk Sultanlığı Arasındaki Diplomatik Yazışmaları”, s.312

Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. Altay Tayfun Özcan (İstanbul:Selenge Yayınları 2015) s.221

Koprman Kazım Yaşar “Koprman Osmanlı-Memluk Münasebetleri”, *Prof.Dr.Kazım Yaşar Koprman Makaleler* (Ankara:Berikan Yayınları 2005) s.164

Kreutel Richard F. *Haniwaldanus Anonimine Göre Sultan Bayezidi Veli* çev.Doç.Dr.Necdet Öztürk (İstanbul:TDAV Yayınları 1997) s.8

Laiou Angeliki E. vd. *Bizans Ekonomisi*, RunikKitap 1.bsm Aralık 2020 İstanbul s.215

Marozzi, Justin *Timurleng, İslamın Kılıcı Cihan Fatihi*, çev.Hülya Kocaoluk (İstanbul:YKY Yayınları, Aralık2006)s.154

Pachymeres,Georges *Bizanslı Gözüyle Türkler*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık 1.bsm Eylül 2009 İstanbul s.41

Paydaş Kazım, Akkoyunlu Devlet Teşkilatı, (Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2003) s.247

----- “Akkoyunlular Döneminde Ticaret” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 2004 C.23/S.36 s.216

Quartermate Donald vd. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* c.1 s.407

Spuler Bertold *İran Moğolları Siyaset İdare Ve Kültür*, çev. Cemal Köprülü, , (Ankara:TTK Yayınları 2011) s.473

Usta Ahmet, *Memlûk Sultanlığının Bizans İmparatorluğu Ve Kilikya Ermeni Krallığı İle Diplomatik ve Ticari İlişkileri:Doğu Akdeniz Ticareti Ve Tüccarlarına Yeni Bir Yaklaşım(1260-1291)* (Basılmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2020)s.174

Wittek, Paul Wittek, *Menteşe Beyliği 13-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkikler*, çev. O.Ş.Gökyay (Ankara:TTK Yayınları 1944) s.4

Yılmazyaşar Hasan v.d. “Sikkeler Ne Söylüyor: Karacahisar Kalesi Ve Erken Dönem Osmanlı Sikkeleri” *Fetih ve Medeniyet T.C. Eskişehir Valiliği Şehir Ve Değer Araştırmaları Dergisi* Y.1/S.1 Ocak 2021 s.53

Yınanç, Mükrimin Halil. “Bursa” maddesi, *İA. C.2.*

Yiğit, Fatma Akkuş. *Memlukler Döneminde Çukurova*. Basılmamış Doktora Tezi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2011.

-----, “Memlûk-Ermeni Münasebetleri”, *Gazi Akademik Bakış* Yaz 2015 C.8/S.16 s.187

